

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
Faculteit Rechtsgeleerdheid
Academiejaar 2017-2018

Female Genital Mutilation: Rites and Wrongs

Een schending van de mensenrechten versus een recht op cultuur.

Promotor: Prof. Dr. K. Lemmens
Begeleider: B. Karaca

Masterscriptie ingediend door:
Paulien DEPICKERE
bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
Faculteit Rechtsgeleerdheid
Academiejaar 2017-2018

Female Genital Mutilation: Rites and Wrongs

Een schending van de mensenrechten versus een recht op cultuur.

Promotor: Prof. Dr. K. Lemmens
Begeleider: B. Karaca

Masterscriptie ingediend door:
Paulien DEPICKERE
bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

Samenvatting

De term ‘vrouwelijke genitale verminking’ verwijst naar alle ingrepen waarbij de vrouwelijke genitaliën geheel of gedeeltelijk worden verwijderd of waarbij schade wordt aangericht aan de genitaliën om niet-therapeutische redenen. Het is een cultureel ritueel dat wijdverspreid is in heel wat Afrikaanse bevolkingsgroepen. Zowel hygiënische, economische als traditionele motieven liggen aan de basis van dit fenomeen; er is een diepe culturele verankering van VGV.

Sinds eind jaren '70 is hieromtrent veel aandacht ontstaan op het internationale toneel. Door velen – vooral westerlingen – wordt de praktijk beschouwd als een grove schending van verschillende vrouwen- en kinderrechten. Er bestaat dan ook al veel wetgeving die pleit voor de afschaffing van deze praktijk.

Ondanks de internationale veroordeling van VGV blijft de traditie bestaan. Het gebruik verdwijnt niet zomaar omdat de praktiserende gemeenschappen een groot deel van hun identiteit ontleen aan dergelijke gebruiken die reeds eeuwenlang voorkomen en die zij overgeleverd kregen van hun voorouders. Zij hebben dan ook een recht op culturele identiteit, zoals omschreven in de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens.

Deze masterscriptie poogt een afweging te maken tussen het recht op gezondheid van de ‘slachtoffers’ en het recht op culturele identiteit van bevolkingsgroepen die deze praktijk blijven hanteren.

Dankwoord

Na een intensieve periode van het schrijven van deze masterscriptie wil ik graag dit moment gebruiken om enkele personen te bedanken.

Eerst en vooral gaat een woord van dank uit naar mijn promotor, Professor Koen Lemmens en mijn begeleider, mevrouw Buket Karaca voor de vlotte samenwerking en begeleiding. Dankzij het vak International and European Human Rights, gedoceerd door Professor Lemmens, werd mijn interesse in dit vakgebied enorm aangewakkerd.

Daarnaast wil ik mijn ouders bedanken voor de onvoorwaardelijke steun en talloze kansen die ze mij tot nu toe geboden hebben. Hun bemoedigende woorden gaven me steeds het enthousiasme om er volop voor te gaan.

Ik mag ook mijn zussen Julie en Laura niet vergeten. De vele kritische, doch terechte opmerkingen die zij maakten bij het herlezen en herlezen en herlezen van deze scriptie zorgden telkens voor nieuwe inzichten en interessante denk pistes.

Ten slotte een woord van dank aan Piet en Anne-Sophie, vrienden met altijd een ondersteunende schouder ter beschikking.

Paulien Depickere
Leuven, 2 mei 2018

Inhoudsopgave

Dankwoord	i
Inhoudsopgave	ii
Lijst met afkortingen	v
Inleiding	1
Hoofdstuk 1. Korte schets van het begrip “vrouwelijke genitale verminking”	2
Hoofdstuk 2. Probleemstelling.....	3
Hoofdstuk 3. Relevantie.....	5
Hoofdstuk 4. Onderzoeksvraag.....	6
Hoofdstuk 5. Onderzoeksmethode.....	7
Deel 1. Universaliteit van mensenrechten	9
Hoofdstuk 1. Inleiding	9
Hoofdstuk 2. ‘Universele’ rechten van de mens	9
Hoofdstuk 3. Kritiek	11
<i>Afdeling 1. Economisch</i>	11
<i>Afdeling 2. Politiek</i>	12
<i>Afdeling 3. Cultureel</i>	13
Hoofdstuk 4. Westerse overwicht en de kritiek vanuit culturele hoek	14
<i>Afdeling 1. Het concept inclusieve universaliteit</i>	15
<i>Afdeling 2. Normatieve, onvoorwaardelijke universaliteit</i>	16
<i>Afdeling 3. Juridische technieken: flexibiliteit en transformatie</i>	18
Hoofdstuk 5. Slotbeschouwing	20
Deel 2. Vrouwelijke genitale verminking	22
Hoofdstuk 1. Inleiding	22
Hoofdstuk 2. Definities en terminologie.....	22
<i>Afdeling 1. Oorsprong</i>	22
<i>Afdeling 2. Aard en omvang</i>	23
<i>Afdeling 3. Spreiding</i>	25
Hoofdstuk 3. Wettelijk kader	26
<i>Afdeling 1. Nationaal kader</i>	26
<i>Afdeling 2. Europees kader</i>	28
<i>Afdeling 3. Internationaal kader</i>	30
<i>Afdeling 4. Afrikaans kader</i>	31

Hoofdstuk 4. Schending mensenrechten.....	35
<i>Afdeling 1. Vrouwenrechten</i>	35
<i>Afdeling 2. Kinderrechten</i>	37
<i>Afdeling 3. Mensenrechten die geschonden worden nader bekeken</i>	37
Hoofdstuk 4. VGV als culturele traditie	39
<i>Afdeling 1. Recht op cultuur</i>	39
<i>Afdeling 2. Culturele identiteit</i>	41
<i>Afdeling 3. VGV als culturele traditie</i>	42
3.1 Ongelijkheid tussen man en vrouw	42
3.2. Traditie en cultuur	42
3.3. Identiteit.....	43
3.4. Huwbaarheid	43
3.5. Hygiëne en gezondheid	44
3.6. Economisch doeleinde.....	44
3.7. Mythes	45
Hoofdstuk 4. VGV in België	45
<i>Afdeling 1. Prevalentie</i>	45
<i>Afdeling 2. Voorkomen</i>	47
<i>Afdeling 3. Getuigenissen in België</i>	48
Hoofdstuk 5. Slotbeschouwing	49
Deel 3. VGV: Universalisme vs. Relativisme	50
Hoofdstuk 1. Inleiding	50
Hoofdstuk 2. Culturele relativisten over VGV	52
Hoofdstuk 3. Universalisten over VGV	54
<i>Afdeling 1. Universele feministen</i>	54
<i>Afdeling 2. Kritiek</i>	56
Hoofdstuk 4. Slotbeschouwing	57
Deel 4: Mogelijke oplossingen	59
Hoofdstuk 1. Inleiding	59
Hoofdstuk 2. Schending van de gezondheid als argument	59
Hoofdstuk 3. Het belang van voorlichting en onderwijs	62
<i>Afdeling 1. Voorlichting van professionals in de gezondheidszorg</i>	62
<i>Afdeling 2. Gebruik van onderwijs</i>	63
<i>Afdeling 3. De Big Sister Movement (BSM)</i>	64

Hoofdstuk 3. Slotbeschouwing	66
Conclusie	67
Bibliografie.....	69
Hoofdstuk 1. Wetgeving	69
Hoofdstuk 2. Rechtspraak	70
Hoofdstuk 3. Rechtsleer.....	71

Lijst met afkortingen

AU	Afrikaanse Unie
BSM	<i>Big Sister Movement</i>
ESH	Europees Sociaal Handvest
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FGM	<i>Female genital mutilation</i>
FOD	Federale overheidsdienst
ICRH	<i>International Center for Reproductive Health</i>
IVRK	Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
SHFG	<i>Safe Hands for Girls</i>
Sw.	Wetboek van strafrecht
UNFP	<i>United Nations Fund for Population Activities</i>
UNICEF	<i>United Nations Children's Fund</i>
UVRM	Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens
VGv	Vrouwelijke genitale verminking
WGO	Wereldgezondheidsorganisatie

Inleiding

“Tijdens de conferentie leidden twee niet-Afrikaanse vrouwen een discussie over vrouwelijke genitale verminking. Veel Afrikaanse vrouwen boycotten hun presentatie, omdat zij het oneens waren met de benadering van vrouwenbesnijdenis als een schending van de mensenrechten; ze bekritiseerden de geldigheid van de discussie, omdat geen van beide sprekers in een Afrikaans land had gewoond. Afrikaanse vrouwen waren van mening dat de twee niet-Afrikaanse vrouwen tijdens hun presentatie een intieme en complexe Afrikaanse praktijk uitbuiten en sensibiliseerden door foto's van besneden vrouwen te tonen om hun feministische principes te verdedigen.”¹

1. Dit citaat is een passende schets van het probleem dat in deze masterscriptie belicht wordt. Vrouwelijke genitale verminking (VGV) is een traditioneel ritueel dat in verschillende Afrikaanse bevolkingsgroepen een diepe verankering kent. Het bestaat al duizenden jaren en kent ook vandaag nog een wijde spreiding.
2. Ondanks het feit dat VGV een centrale plaats heeft in het leven van vele etnische bevolkingsgroepen, oogst deze praktijk veel kritiek van westerse mensenrechtenactivisten. Veel stemmen gaan op voor een complete afschaffing van het ritueel, gezien de vele mensenrechten die erdoor geschonden worden.
3. In het inleidend gedeelte van deze scriptie wordt het begrip vrouwelijke genitale verminking uitgelegd, gevolgd door de probleemstelling en de onderzoeksvraag van deze masterscriptie.
4. In Deel 1 wordt de universaliteit van mensenrechten belicht: wat maakt bepaalde rechten universeel en wie heeft over deze universaliteit beslist? De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens krijgt vaak kritiek als zijnde ‘te westers’; ook deze kritiek komt aan bod in Deel 1.
5. Het tweede deel van deze masterscriptie tracht een duidelijk beeld te schetsen van wat het culturele ritueel van vrouwelijke genitale verminking juist inhoudt. Er wordt een definitie

---

¹ K. BOULWARE-MILLER, “Female circumcision: challenges to the practice as a human rights violation”, *Harvard Women’s Law Review*, 1985, 172-173.

gegeven, alsook een bespreking van de verschillende gradaties en omvang van VGV. Daarnaast wordt het internationale, Europese, Belgische en Afrikaanse wettelijk kader besproken. Vervolgens is er een toelichting van de verschillende mensenrechten die worden geschonden door deze praktijk; deze schendingen worden geplaatst tegenover VGV als culturele traditie. Het recht op cultuur is immers ook een mensenrecht.

6. Daaropvolgend is er het derde deel waarin zowel de visie van aanhangers van de universalistische strekking als de visie van de aanhangers van de relativistische strekking aan bod komt. Beide strekkingen hebben een duidelijke opvatting over VGV die uitgebreid besproken wordt.
7. Ten slotte, in het vierde en laatste deel, volgen enkele mogelijke oplossingen voor de discrepantie tussen de twee strekkingen.

Hoofdstuk 1. Korte schets van het begrip “vrouwelijke genitale verminking”

8. Vrouwenbesnijdenis of vrouwelijke genitale verminking kan beschouwd worden als een verzamelterm.² VGV, in het Engels *female genital mutilation* (FGM), wordt door de Wereldgezondheidsorganisatie (hierna: WGO) omschreven als ‘*het deels of compleet verwijderen van het vrouwelijke geslachtsdeel alsmede elke verwonding aan het vrouwelijk geslachtdeel om culturele, religieuze of andere niet-therapeutische redenen*’.³
9. De verminking kan onder andere worden uitgevoerd met een mes, een scheermesje, een scherpe steen, het deksel van een blikje, een schaar of glasscherven.⁴ Deze instrumenten zijn niet gesteriliseerd.⁵ Onder VGV worden ook allerlei andersoortige verwondingen op vrouwelijke genitaliën verstaan, die worden toegebracht wegens culturele, religieuze of andere

---

² R. SKAINE, *Female Genital Mutilation: Legal, Cultural, and Medical Issues*, Jefferson, McFarland, 2005, 4; C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 73.

³ WORLD HEALTH ORGANIZATION, *Female genital mutilation: a handbook for frontline workers*, Geneva, Department of women’s health, family and community health, 2000, 10.

⁴ M. NYANGWESO, *Female Genital Cutting in Industrialized Countries: Mutilation or Cultural Tradition*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014, 50; S. SALHAN, *Textbook of Gynecology*, New Delhi, Jaypee Brothers Medical Publishers, 2011, 215; P. BRIGGS en A. ROBERTS, *Uganda*, Guilford, The Globe Pequot Press, 2016, 274; L. FULLER, *African Women’s Unique Vulnerabilities to HIV/AIDS: Communication Perspectives and Promises*, Berlijn, Springer, 2008, 41; M. B. GOLDMAN, R. TROISI en K. M. REXRODE, *Women and Health*, Cambridge, Academic Press, 2012, 406.

⁵ C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 7.

niet-therapeutische of -medische redenen.⁶ De terminologie “verminking” zorgt voor een taalkundig onderscheid met de mannelijke besnijdenis en benadrukt de ernst en schadelijke kant van de praktijk.⁷ Dit wordt uitgevoerd op jonge meisjes en vrouwen, meestal met een leeftijd tussen vier en veertien jaar.

10. Genitale verminking van meisjes en vrouwen vormt een eeuwenoud ritueel. Het is een traditie die sterk verankerd is in de cultuur van sommige bevolkingsgroepen. Hoewel de praktijk van VGV oorspronkelijk vooral op het Afrikaans continent voorkwam, wordt het inmiddels wereldwijd toegepast.⁸ De graad van verminking, de leeftijd en de manier waarop VGV wordt uitgeoefend, zijn afhankelijk van een aantal factoren: de geografische locatie, de afkomst, de etnische groep waartoe de meisjes behoren, de sociaaleconomische positie en de stamtradities.⁹ De betekenis en de plaats die VGV inneemt varieert sterk van gemeenschap tot gemeenschap. Elk volk heeft zijn eigen normen en waarden voor het gebruik.

Hoofdstuk 2. Probleemstelling

11. Ondanks het groot aantal wetgevende en sensibiliserende initiatieven, blijft de prevalentie van vrouwelijke genitale verminking heel erg hoog.¹⁰ Dit komt omdat de praktijk door een eeuwenoude traditie verankerd is in culturele relaties en aloude waarden. Ieder initiatief dat wordt genomen ter bestrijding van VGV, wordt gezien als een aanval op de cultuur.¹¹ Hier situeert zich dus het probleem: hoewel VGV een duidelijke schending van vrouwen- en kinderrechten uitmaakt, bestaat er ook een recht op cultuur van zij die deze praktijk in ere houden.¹²

---

⁶ AMNESTY INTERNATIONAL, *Factsheet Vrouwelijke Genitale Verminking*, https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/Vrouwelijke_Genitale_Verminking_versiejul08.pdf. (consultatie 18 april 2017).

⁷ UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency*, Geneva, World Health Organization, 2008, 22.

⁸ A. BEIJER, J.M. EELMAN, G.G.J. KNOOPS, R.S.B. KOOL en C.F. VAN DRUMPT, *Vrouwelijke genitale verminking in juridisch perspectief. Onderzoek naar de juridische mogelijkheden ter voorkoming en bestrijding van vrouwelijke genitale verminking*, Zoetermeer, Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, 2005, 11.

⁹ RAAD VOOR DE GELIJKE KANSEN VOOR MANNEN EN VROUWEN, *Advies nr. 18 betreffende de genitale verminking*, 1997, 2.

¹⁰ FOD: VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEDEN VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, *Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België*, 2014, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/prevalentie_genitale_verminking.pdf.

¹¹ C. NAUDTS, *Vrouwelijke genitale verminking en de strafwet: Een verkennend onderzoek naar de houding bij personen van Somalische origine in Vlaanderen*, onuitg. masterscriptie Criminologie KU Leuven, 2009-10, 15.

¹² Verdrag van de Verenigde Naties ter Eliminatie van alle Vormen van Discriminatie van de Vrouw (CEDAW), 1981; Verklaring van de Verenigde Naties over de Eliminatie van Geweld tegen Vrouwen, 1993; Verdrag van de

12. Bij verschillende Afrikaanse bevolkingsgroepen is de genitale verminking dus een cultureel ritueel. Men zou kunnen argumenteren dat zij in dat opzicht, mits toestemming van de betrokken partijen, een recht hebben op hun culturele identiteit en dat VGV dus zou moeten aanvaard worden. Er bestaan bij deze gemeenschappen verschillende motieven om de praktijk van VGV te verantwoorden.¹³ Deze motieven worden verder in deze masterscriptie dieper uitgewerkt. Het gaat onder meer om de ongelijkheid tussen man en vrouw, traditie en culturele identiteit, huwbaarheid, hygiëne en gezondheid.
13. Er moet natuurlijk aandacht worden geschonken aan het idee van cultuurrelativisme. Dit houdt in dat verschillende culturen niet eenvoudigweg met elkaar kunnen vergeleken worden. Normen en waarden zouden slechts kunnen begrepen worden uit de cultuur waarin ze zijn ontstaan.¹⁴ Amnesty International erkent dat gemeenschappen hun eigen invulling geven aan omgangsnormen, gebruiken en tradities, maar stelt dat inzake de mensenrechten het beginsel van universaliteit altijd voorrang heeft. Zo is het verbod op vrouwenbesnijdenis inmiddels als universeel principe erkend door verschillende internationale organisaties, waaronder de VN. Geregeld hebben regeringen zoals die van China, Iran, Maleisië en Indonesië de universaliteit van mensenrechten aangevochten. Ze hebben gepleit voor aanpassing van de Universele Verklaring.
14. Zo'n aanpassing kwam er niet. Er is alleen bevestigd, o.m. door de VN-Wereldconferentie over Mensenrechten in 1993, dat lokale tradities 'in acht moeten worden genomen'.¹⁵
15. Afgezien van de duidelijke schending van verschillende mensenrechten, is een belangenafweging hier aan de orde. Er moet namelijk ook rekening worden gehouden met de component van het recht op een culturele identiteit. Tot op heden is er nog geen sprake van een afschaffing van deze praktijk, ondanks meerdere initiatieven van mensenrechtenorganisaties en

---

rechten van het Kind, 1990; Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948; Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten, 1966.

¹³ E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995, 50; M. DE BRUYN, "Discussion paper: socio-cultural aspects of female genital cutting", in E. LEYE, M. DE BRUYN en S. MEUWESE (eds.), *proceedings of the Expert Meeting on female genital mutilation*, Gent, 1998, (68) 71-76; E. LEYE, J. DEBLONDE en M. TEMMERMAN, "Vrouwenbesnijdenis in Europa: enkele knelpunten in de aanpak van de gezondheidszorg, wetgeving en preventie", *Ethiek en Maatschappij* 2004, (40) 42.

¹⁴ P. B. CLITEUR en V. VAN DEN EECKHOUT (eds.), *Multiculturalisme, cultuurrelativisme en sociale cohesie*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2001.

¹⁵ <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/culturele-rechten-cultuurrelativisme-en-mensenrechten>.

veelvuldige internationale wetgeving. Een mogelijke reden hiervoor is het feit dat culturele tradities sterk verankerd zijn bij de gemeenschappen die deze praktijk hanteren.

Hoofdstuk 3. Relevantie

16. Als de praktijk wordt bekeken vanuit een mensenrechtelijk perspectief, wordt duidelijk dat deze een grove schending van verschillende mensenrechten uitmaakt. Het weerspiegelt een grote ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en maakt een extreme discriminatie van de vrouw uit. Aangezien VGV voornamelijk wordt uitgevoerd op minderjarigen, is dit bijgevolg ook een schending van de rechten van het kind. Lange tijd werden de gevolgen van de traditie van VGV niet in vraag gesteld door overheden of de internationale gemeenschap omdat dit werd beschouwd als een gevoelige culturele kwestie die tot de familiale sfeer behoort. Vandaag de dag hebben traditionele praktijken een erkende positie gekregen met betrekking tot de status en mensenrechten van vrouwen en kinderen.¹⁶
17. Elk type van VGV is erkend als schadelijke praktijk en als schending van mensenrechten van meisjes en vrouwen.¹⁷ De praktijk schendt het recht van meisjes en vrouwen op de hoogst haalbare standaard van lichamelijke, seksuele en geestelijke gezondheid.¹⁸ Een mensenrechtenkader bevestigt dat deze rechten, samen met het recht op non-discriminatie, universeel zijn. Schendingen van deze rechten kunnen nooit worden gerechtvaardigd.¹⁹
18. Economische, sociale en culturele rechten zijn vanuit historisch oogpunt de tweede generatie mensenrechten. De erkenning kwam er na die van de burgerrechten en de politieke rechten. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van 1948²⁰ voorziet in een aantal economische, sociale en culturele rechten zoals het recht op sociale zekerheid, het recht op arbeid en de vrije keuze van beroep, het recht om deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap, enzovoort.

---

¹⁶ UN Centre for Human Rights, *Fact Sheet No.23, Harmful Traditional Practices Affecting Health of Women and Children*, <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs23.htm>.

¹⁷ UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organization, 2008, 8.

¹⁸ WHO, *Integrating the Prevention and the Management of the Health Complications into the curricula of nursing and midwifery. A Student's Manuel*, Geneva, World Health Organisation, 2001, 34.

¹⁹ AMNESTY INTERNATIONAL USA, *Female Genital Mutilation: A Fact Sheet*, <http://www.amnestyusa.org/Violence/Womens-Human-Rights/page.do?id=1108439&n1=3&n2=39&n3=739>.

²⁰ Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

19. Sinds 1966 bestaat er ook een Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten.²¹ Een grote stap voorwaarts met betrekking tot de afdwingbaarheid van deze rechten is het facultatief Protocol dat in 2008, exact 60 jaar na de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, werd toegevoegd.²² Dit Protocol voorziet in een klachtrecht voor het Comité voor economische, sociale en culturele rechten.
20. Cultuur is essentieel in het beleven van een gezamenlijke identiteit en zelfontplooiing. Soms ontstaan er echter ook sociale verbanden die niet of slechts gedeeltelijk vrijwillig zijn ontstaan, ook daar heerst een bepaalde cultuur. Deze verbanden spelen tevens een belangrijke rol in de gemeenschapsvorming. Culturele ontplooiing is dan ook niet op de eerste plaats een zaak van "individuele" rechten, maar wel een zaak van sociale verbanden op verschillende niveaus, waarbinnen mensen gezamenlijk zichzelf kunnen zijn, meer mens worden, betekenis aanleren, stichten en doorgeven.²³
21. Is het dan geen kwestie van cultuurimperialisme om zomaar Westerse, zogenaamd 'universele' waarden op te leggen aan andere culturen?²⁴ Cultuurimperialisme is het sociologisch proces dat geleidelijk aan plaatsvindt, maar vaak onderdeel is van imperialistische of supranationale politiek.²⁵ Internationale organisaties hebben een breed scala aan mogelijkheden om ongewenste culturele uitingen te dwarsbomen of onmogelijk te maken. In het geval van VGV gaat het dan om een groot aantal wettelijke maatregelen en verboden. In de praktiserende gemeenschappen wordt het echter beschouwd als een socialisatieproces en hoort het gebruik bij toetredingsceremonies. Deze zorgen voor een bepaald groepsgevoel, eergevoel en volwassenheid.²⁶

Hoofdstuk 4. Onderzoeksvraag

22. Hoewel duidelijk vaststaat dat de praktijk van vrouwelijke genitale verminking een schending uitmaakt van verschillende mensenrechten, lijkt het interessant om hier een belangenafweging

²¹ Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten, 1966.

²² Facultatief Protocol bij het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten, 2008.

²³ M.E. STORME, *Culturele identiteit, welvaart, solidariteit, zingeving en democratie*, Antwerpen, Universiteitspers, 2009, 6.

²⁴ L. REYCHLER en N. VERTONGEN, *Een wereld veilig voor conflict. Handboek Vredesonderzoek*, Leuven, Garant, 1995, 26.

²⁵ www.wikipedia.be/cultuurimperialisme

²⁶ A. KAPLAN en N. ALIAGRA, "Socio-culturele betekenissen van het gebruik" in A. KAPLAN, L. GOMEZ, M. THILL, L. LEIRIAO en N. SEOANE (eds.), *Multisectoriële, Academische Trainingsgids over "Vrouwelijke Genitale Verminking/ Vrouwenbesnijdenis"*, Madrid, Dykinson, 2017, 53-54.

te maken met het recht op een culturele identiteit. Na veelvuldige initiatieven van mensenrechtenorganisaties en verschillende internationale wetgeving om deze traditie uit te roeien, is men hier duidelijk nog steeds niet in geslaagd. De reden hiervoor schuilt zeker en vast in de sterke culturele tradities die verankerd zijn bij de gemeenschappen die deze praktijk hanteren.

23. Aan de hand van deze problematiek kan volgende interessante onderzoeksvraag gesteld worden:

“Hoe kunnen we de praktijk van vrouwelijke genitale verminking afvoetsen tegen het huidige universele mensenrechtenkader?”

Bovendien moet vooral aandacht worden geschonken aan het zogenaamde “universele” karakter van dit debat. Dit wordt toegelicht in het derde deel van deze masterscriptie. In het volgend hoofdstuk wordt nader toegelicht hoe bovenstaande vragen benaderd zullen worden.

Hoofdstuk 5. Onderzoeksmethode

24. Om een kritische analyse te maken van het bestaand systeem zal het nodig zijn om even terug te keren in de tijd en op zoek te gaan naar het ontstaan ervan. Het zal belangrijk zijn na te gaan of verschillende westerse waarden de opstelling van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens hebben beïnvloed en zo ja, op welke manier dat is gebeurd. In het kader daarvan is het nuttig om voorbereidende werken van deze verklaring op te zoeken. Dit onderwerp wordt besproken in het derde deel van deze masterscriptie.
25. Daarnaast is het cruciaal om een juist beeld voor ogen te hebben van wat vrouwelijke genitale verminking inhoudt en hoe het huidige juridische kader rond deze praktijk er momenteel uitziet. In dit onderzoeksvoorstel is daaromtrent reeds kort een stand van zaken uiteengezet. Vervolgens wordt ook op zoek gegaan naar het systeem of de manier van werken die ervoor gezorgd heeft dat het recht op culturele identiteit met betrekking tot VGV volledig aan de kant wordt geschoven. Het kan hierbij interessant zijn om een sociologische interpretatie voorop te stellen om te onderzoeken wat deze internationale aandacht voor VGV teweeg heeft gebracht en hoe de internationale visie op de praktijk zich heeft ontwikkeld.

26. Het recht op een culturele identiteit speelt in deze scriptie een centrale rol. In de eerste plaats dan de culturele identiteit van gemeenschappen en etnische bevolkingsgroepen die deze praktijk momenteel nog steeds toepassen. Het kan voor dit onderwerp interessant zijn om een rechtsvergelijkend onderzoek te doen tussen verschillende landen op het Afrikaanse continent waar VGV een hoge prevalentie kent. Dit kan een heikel punt vormen aangezien er tegenwoordig veel internationale wetgeving bestaat die de praktijk verbiedt, dus gebeurt het dezer dagen steeds meer in het geheim.

Deel 1. Universaliteit van mensenrechten

Hoofdstuk 1. Inleiding

27. Op het einde van deze masterscriptie wordt een poging gedaan om de praktijk van VGV af te toetsen aan de universaliteit van mensenrechten. Om dit zo helder mogelijk te kunnen doen, wordt eerst een analyse gemaakt van hoe universeel mensenrechten nu wel zijn. Mensenrechten zijn verankerd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, maar hierop wordt vooral door niet-westerse landen veel kritiek geuit.
28. In dit deel wordt eerst besproken of we effectief kunnen spreken van ‘universele’ mensenrechten. Daarna wordt aandacht geschonken aan verschillende kritieken gevormd door partijen die niet akkoord gaan met de stempel ‘universeel’. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op het concept van ‘cultuurrelativisme’ en de onvermijdelijke tegenstellingen tussen deze begrippen.

Hoofdstuk 2. ‘Universele’ rechten van de mens

29. Zijn de rechten van de mens universeel?²⁷ Een ontkenning van de universaliteit betekent een aantasting van het fundament dat ten grondslag ligt aan het bouwwerk en raamwerk dat de Verenigde Naties rond het normenstelsel van de rechten van de mens hebben opgericht.²⁸ Het kan trouwens als pretentief omschreven worden dat de auteurs van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in 1948 de betiteling “universeel” hebben toegewezen.²⁹ Ten tijde van de oprichting van deze verklaring waren immers slechts zestig landen vertegenwoordigd in de Verenigde Naties.³⁰ Bovendien waren het vooral westerse landen die vertegenwoordigd

---

²⁷ T. M. FRANCK, “Are Human Rights Universal?” *Foreign Affairs* 2001, 191-204; B. G. BAMCHARAN, “How Universal are Human Rights?”, *Internationale Politik und Gesellschaft* 1998, 423-438; S. THAROOR, “Are Human Rights Universal?”, *World Policy Journal*, 2000, 1-6.

²⁸ T. VAN BOVEN, “Inleiding”, in NJCM, *Universaliteit van mensenrechten: fundamenteel en controversieel*, Den Haag, NJCM-Boekerij, 1992, 1.

²⁹ M. J. PERRY, *The idea of Human Rights: four inquiries*, Oxford, Oxford University Press, 1998, 57; E. M. HAFNER-BURTON, “Human Rights in a Globalizing World: The Paradox of Empty Promises”, *American Journal of Sociology* 2005, 1373-1411.

³⁰ H. CHITONGE, *Beyond Parliament: Human Rights and the Politics of Social Change in the Global South*, Leiden, Brill Neihoff, 2015, 14; M. SSENYONJO, *International Human Rights Law: Six Decades after the UDHR and Beyond*, Londen, Routledge, 2016, 45; G. BROWN, *The Universal Declaration of Human Rights in the 21st Century: A Living Document in a Changing World*, Cambridge, Open Book Publishers, 2016, 50.

werden en rekening houdend met het grote aantal kolonies in 1948.³¹ Er was ook geen tegenstem tegen de resolutie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties die de UVRM aannam.³² Nochtans waren er wel acht onthoudingen (Wit-Rusland, Tsjecho-Slowakije, Polen, Saoedi-Arabië, Zuid-Afrika, Oekraïne, de Sovjetunie en Joegoslavië).³³ Zuid-Afrika sloeg op dat moment de weg van de apartheid in en Saoedi-Arabië kon niet leven met de voorziene godsdienstvrijheid.³⁴ De universaliteit van mensenrechten werd ook bevestigd door het Internationaal Gerechtshof.³⁵

30. Een tweede dimensie die besproken moet worden is de universaliteit van de waarden.³⁶ Worden de rechten van de mens, zoals omschreven in internationale documenten, in alle samenlevingen en culturen ervaren en aanvaard als gemeenschappelijke waarden?³⁷ Kunnen we stellen dat de waarde en waardigheid van de mens overal even zwaar telt? Opvallend is dat in de praktijk het veelal politieke en religieuze leiders zijn die de universaliteit aan de kaak stellen.³⁸ Een logische bedenking hierbij is of er niet meer aandacht moet gaan naar de mening van slachtoffers en zwakkere partijen, in plaats van de opinies van machtshebbers en onderdrukkers als graadmeter te gebruiken.³⁹
31. Ten derde moet duidelijk gesteld worden dat universaliteit niet gelijk staat aan uniformiteit. Ondanks oprechte inspanningen om mensenrechten af te stemmen op een neutraal of abstract mensbeeld, is het resultaat onvermijdelijk iets helemaal anders. In de wetenschappelijke literatuur over mensenrechten wordt vandaag algemeen erkend dat culturele verschillen in de

---

³¹ P. ALSTON, en R. GOODMAN, *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 18.

³² G. ALFREDSSON en A. EIDE, *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*, Den Haag, Martinus Nijhoff Publishers, 1999, 381.

³³ BREMS, E., "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit", *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 2003, 2.

³⁴ WOUTERS, J. en VIDAL, M., *Mensenrechten en culturele diversiteit*, <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/opinies/cultdivcommunio.pdf>, 1.

³⁵ International Court of Justice, *Legal consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) notwithstanding Security Council resolution 276 (1970)*, *ICJ Reports* 1971, 16, §131, (Advisory Opinion, 21 juni 1971).

³⁶ J. TASIOLAS, "Human rights, universality and the values of personhood: retracing Griffin's steps", *European Journal of Philosophy* 2002, 79-100.

³⁷ VAN BOVEN, T., "Inleiding", in NJCM, *Universaliteit van mensenrechten: fundamenteel en controversieel*, Den Haag, NJCM-Boekerij, 1992, 3.

³⁸ BREMS, E., "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit", *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 2003, 3; H. M. AHMED, M. S. KAREEM, N. P. SHABILA and B. Q. MZORI, "Knowledge and perspectives of female genital cutting among the local religious leaders in Erbil governorate, Iraqi Kurdistan region", *Reproductive Health* 2018, 1-14.

³⁹ VAN BOVEN, T., "Inleiding", in NJCM, *Universaliteit van mensenrechten: fundamenteel en controversieel*, Den Haag, NJCM-Boekerij, 1992, 3.

invulling van mensenrechten mogelijk zijn, en dat deze geen afbreuk doen aan de universaliteitsgedachte.⁴⁰

Hoofdstuk 3. Kritiek

32. Wanneer we het hebben over universaliteit, moeten we verder gaan dan enkel na te denken over ‘wiens rechten zijn het’, maar moeten we vooral kijken naar ‘wiens waardesysteem drukken deze rechten uit?’ en ‘aan wiens behoeften trachten zij tegemoet te komen?’⁴¹
33. Deze kritiek komt vooral vanuit (Zuid-) Oost-Azië, Zwart Afrika en de moslimwereld. Ondanks hun intern heterogene en onderling sterk verschillende culturen zijn er een aantal gemeenschappelijke elementen die steeds in de kritiek terugkeren.⁴²

Afdeling 1. Economisch

34. Het eerste motief achter de kritiek is economisch van aard. Deze kritiek komt vanuit de ontwikkelingslanden die van oordeel zijn dat met hun prioriteiten te weinig rekening gehouden wordt.⁴³ Zij stellen namelijk dat al hun middelen en energie worden gericht op het ontwikkelingsproces, waardoor de bescherming van mensenrechten slechts een lage prioriteit krijgt en zij eerst aandacht willen vestigen op het verbeteren van de levenskwaliteit, vooraleer zij zich kunnen toewijden op het waarborgen van mensenrechten.⁴⁴ Bovendien wordt soms beweerd dat mensenrechten de ontwikkeling zelfs afremmen, omdat er veel aandacht wordt

---

⁴⁰ BREMS, E. en DESMET E., “Mensenrechten: universaliteit is geen uniformiteit”, in J. CARLIER, E. VANHAUTE en C. PARKER, *De hermaakbare wereld? Essays over globalisering*, Gent, Academia Press, 2016, 143-156.

⁴¹ J. DONNELLY, “Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights”, *American Political Science Review* 2014, 303-316.

⁴² E. BREMS, *Culturele diversiteit en universele mensenrechten*, in, J. WOUTERS en RYNGAERT, C. (eds.), *Mensenrechten: Actuele brandpunten*, Leuven/Den Haag, Acco, 2008, 25.

⁴³ M. MUTUA, *Human Rights: A political and cultural critique*, USA, University of Pennsylvania Press, 2002, 64-67; B. RAJAGOPAL, “Counter-hegemonic International Law: rethinking human rights and development as a Third World strategy”, *Third World Quarterly* 2007, 767-783; P. ALSTON, “A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law?” *Netherlands International Law Review* 1982, 307-322; C. I. NYAMU, “How Should Human Rights and Development Respond to Cultural Legitimization of Gender Hierarchy in Developing Countries Symposium: International Law and the Developing World: A Millennial Analysis”, *Harvard International Law Journal* 2000, 381-418.

⁴⁴ T. POGGE, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, Cambridge, Polity Press, 2008, 50; P. ALSTON en M. ROBINSON, “The challenges of ensuring the mutuality of human rights and development endeavours”, in P. ALSTON en M. ROBINSON, *Human rights and development: towards mutual reinforcement*, Oxford, Oxford University Press, 2005, 1-19.

gegeven aan vrijheid van meningsuiting en vrijheid van vereniging.⁴⁵ Op deze manier wordt er soms misbruikt gemaakt door bepaalde belangengroepen die hun eigen belang vooropstellen, terwijl dit vaak niet strookt met het gemeenschapsideaal.⁴⁶

35. Daarnaast wordt een andere vorm van economische kritiek geformuleerd. Deze stelt dat er teveel belang wordt gehecht aan burgerlijke en politieke rechten, zoals godsdienst, privacy, vereniging, stemrecht, meningsuiting ... en te weinig aan sociale en economische rechten.⁴⁷ Doorgaans wordt aan het recht op werk, gezondheid, woonst, voedsel ... minder aandacht geschonken omdat zij slechts een kleine rol spelen in de algemene evaluatie van de mensenrechtentoestand in een land.⁴⁸

Afdeling 2. Politiek

36. Deze kritiek houdt enigszins verband met de reeds eerder vernoemde verschillende belangengroepen.⁴⁹ Niet-westerse kritiek komt vaak vanuit jonge, eerder onstabiele staten. In deze staten zijn er vaak spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen of is er sprake van bedreiging door buurlanden.⁵⁰ Deze staten gebruiken vaak als argument dat hun situatie zo precair is, dat er geen ruime is om de mensenrechten van alle burgers op rechtvaardige wijze te behartigen.⁵¹
37. Aan dit argument wordt echter slechts zelden gehoor gegeven. In het internationale mensenrechtensysteem kunnen bepaalde mensenrechten namelijk worden opgeschort in het geval van een noodtoestand en is er ook de mogelijkheid om enkele rechten te beperken ter

---

⁴⁵ C. PANTER-BRICK, "Street Children, Human Rights, and Public Health: A Critique and Future Directions", *Annual Review of Anthropology* 2002, 147-171.

⁴⁶ J.-M. BARRETO, *Human Rights from a Third World Perspective: Critique, History and International Law*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2014, 4.

⁴⁷ A. A. AN-NA'IM AND J. HAMMOND, "Cultural transformation and human rights in African societies" in A. A. AN-NA'IM (ED.), *Cultural transformation and human rights in Africa*, Londen, Zed Books Ltd, 2002, 5.; E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 128-131.

⁴⁸ E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 151; Z. F. ARAT, *Democracy and Human Rights in Developing Countries*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2003, 8.

⁴⁹ B. PAREKH, "Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory", *Ethnicities* 2001, 109-117.

⁵⁰ P. M. REGAN en E. A. HENDERSON, "Democracy, threats and political repression in developing countries: Are democracies internally less violent?", *Third World Quarterly* 2010, 119-136.

⁵¹ D. L. RICHARDS, R. D. GELLENY en D. H. SACKO, "Money with a Mean Streak? Foreign Economic Penetration and Government Respect for Human Rights in Developing Countries", *International Studies Quarterly* 2001, 219-239.

bescherming van de openbare orde of de nationale veiligheid.⁵² Er bestaat dus geen reden om een fragiele politieke situatie te gebruiken als oorzaak van beperkte mensenrechtenbescherming.

Afdeling 3. Cultureel

38. Ten derde wordt een cultureel argument aangehaald. Dit argument is meest verbonden met de essentie van deze masterscriptie. Dit argument wordt namelijk vaakst aangehaald om de praktijk van VGV te verantwoorden.⁵³ Er wordt door zowel Aziaten, Afrikanen als moslims heel veel belang gehecht aan het behoud van tradities en gemeenschapszin. Zij zien de mensenrechten vaak als uitdrukking van een bepaald individualisme dat vreemd is aan hun eigen culturele normen en waarden.⁵⁴ Er moet te allen koste vermeden worden dat het universele karakter van de mensenrechten zorgt voor cultureel imperialisme.⁵⁵
39. Voor de aanhangers van het universalisme zijn de mensenrechten overal gelijk. Zij houden in hun visie geen rekening met regionale of culturele waarden en gebruiken. Daartegenover staan de aanhangers van het cultuurrelativisme.⁵⁶ Deze strekking betwist de wenselijkheid van universele normen.⁵⁷ Er wordt namelijk uitgegaan van de idee dat waarden en normen steeds afhankelijk zijn van een bepaalde context, religie of cultuur. Zij kunnen dus onmogelijk universeel genoemd worden, aangezien er talloze culturen zijn, die leven volgens verschillende waardepatronen.

---

⁵² R. B. LILLICH, "The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency", *The American Journal of International Law* 1985, 1072-1081; T. MERON, "On the Inadequate Reach of Humanitarian and Human Rights Law and the Need for a New Instrument", *American Journal of International Law* 1983, 589-606; E. M. HAFNER-BURTON, L. R. HELFER en C. J. FARISS, "Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties", *International Organization* 2011, 673-707.

⁵³ A.-B. S. PREIS, "Human Rights as Cultural Practice: An Anthropological Critique", *Human Rights Quarterly* 1996, 286-315.

⁵⁴ D. M. CHIRWA, "Reclaiming (WO)Manity: The Merits and Demerits of the African Protocol on Women's rights", *NILR* 2006, 91.

⁵⁵ D.R. PENNA en P.J. CAMPBELL, "Human rights and culture: beyond universality and relativism", *Third World Quarterly* 1998, 21; S. HARRIS-SHORT, "Listening to 'the other?': the Convention on the Rights of the Child", *Melbourne Journal of International Law* 2001, 311-312.

⁵⁶ B.H. WESTON, "Human Rights and nation-building in cross-cultural settings", *Maine Law Review* 2008, 325; F.TANGHE, "Mensenrechtenpolitiek: hoezo?" in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 19.

⁵⁷ AMERICAN ANTHROPOLOGICAL ASSOCIATION, "Statement on Human Rights", *American Anthropologist* 1947, 539-543; K. ENGLE, "From skepticism to embrace: Human Rights and the American Anthropological Association.", *HRQ* 2001, 536-537; K. MICKELSON, "How universal is the universal declaration?", *The University of New Brunswick Law Journal* 1998, 21; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX, en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 15.

40. De kritiek van niet-westerlingen die cultureel van aard is, is dus ingegeven door dit principe van cultuurrelativisme.⁵⁸ Internationale mensenrechten worden bekritiseerd omdat zij vooral rekening houden met westerse problemen, behoeften, belangen en waarden.⁵⁹

Hoofdstuk 4. Westerse overwicht en de kritiek vanuit culturele hoek

41. Er moet duidelijk actie ondernomen worden. Enerzijds is het een logische bedenking dat mensenrechten zich niet moeten aanpassen aan de samenleving, maar dat de mensenrechten een bepaalde norm stellen waaraan de samenleving moet beantwoorden. Anderzijds is de kritiek vanuit culturele hoek zeker terecht. Aangezien de mensenrechten grotendeels van westerse origine zijn, is het niet altijd even evident om ze te integreren in een niet-westers wereldbeeld. De kritiek vanuit niet-westerse hoek wordt vaak beschouwd als een aanval op het principe van universaliteit en dus op een van de fundamenten van het internationale mensenrechtensysteem, daardoor wordt deze kritiek als bedreigend ervaren.⁶⁰ Het is echter belangrijk om deze kritiek ernstig te nemen.⁶¹
42. Het westerse overwicht is op zich geen spelbreker in de universaliteitsgedachte. Er moet gezocht worden naar een manier om de tweedeling te overstijgen en te komen tot een consensus over de inhoud van internationale mensenrechten.⁶² De kritiek die geuit wordt door de niet-westerse landen draait immers vooral rond de invulling van de waarden en normen, niet zozeer om de universele status ervan.⁶³

---

⁵⁸ M.K. ADDO, "Practice of the United Nations human rights treaty bodies in the reconciliation of cultural diversity with universal respect of human rights", *HRQ* 2010, 604.

⁵⁹ E. BREMS, "Culturele diversiteit en universele mensenrechten" in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 25; M. MUTUA, *Human Rights: A political and cultural critique*, USA, University of Pennsylvania Press, 2002, 8-9; S. HARRIS-SHORT, "Listening to 'the other'?: the Convention on the Rights of the Child", *Melbourne Journal of International Law* 2001, 306; W.J. TALBOTT, *Which Human Rights Should Be Universal?*, Oxford, Oxford University Press, 39; E. BREMS, "Culturele diversiteit en universele mensenrechten" in J. WOUTERS EN C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 24; J. AKOKPARI EN D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 104; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX, EN K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 16; V. A. LEARY, "The effect of Western perspectives on international human rights" in A. A. AN-NA'IM en F. M. DENG (EDS.), *Human Rights in Africa: cross-cultural perspectives*, Washington D.C., The Brookings Institution, 1990, 1.

⁶⁰ Art. 1 van de UVRM; World Conference on Human Rights, Vienna Declaration and Programme of Action, Vienna, 25 juni 1993; E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 153.

⁶¹ E. BREMS, "Culturele diversiteit en universele mensenrechten" in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 28.

⁶² K.L. ZAUNBRECHER, "When culture hurts: dispelling the myth of cultural justification for gender-based human rights violations", *Houston Journal of International Law* 2011, 705.

⁶³ C. TOMUSCHAT, *Human Rights. Between Idealism and Realism.*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 81-83; E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten

Afdeling 1. Het concept inclusieve universaliteit

43. We moeten streven naar een diepere universaliteit. In principe moeten alle mensen evenveel inspraak hebben in het bepalen van de prioriteiten van het mensenrechtenbeleid. Eva Brems heeft daarom het concept van inclusieve universaliteit geïntroduceerd: een universeel mensenrechtenconcept moet rekening houden met de diversiteit van levensomstandigheden en culturen.⁶⁴
44. Om tot dit concept van inclusieve universaliteit te komen, vertrekt Brems vanuit de universaliteit van mensenrechten en zij heeft twee redenen om te kiezen voor dit uitgangspunt.⁶⁵ Eerst en vooral is er een functionele reden: de voornaamste functie van mensenrechten is menselijk lijden voorkomen en bestrijden.⁶⁶ Mensen moeten beschermd worden tegen schendingen van hun rechten die uitgaan van de staat en van individuen.⁶⁷ Ten tweede is er een eerder pragmatische reden.⁶⁸ Brems stelt dat omwille van het lange bestaan van mensenrechten, meer dan een halve eeuw, zij in grote mate worden aanvaard en dat het daarom de meest logische keuze is om via het systeem van de mensenrechten deze problematiek aan te pakken.⁶⁹

---

universaliteit te verzoenen met diversiteit.”, *R&R* 2003, 146; J. AKOKPARI en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 115-116; J. DONNELLY, “The Relative Universality of Human Rights”, *HRQ* 2007, 298-299; J. WOUTERS en C. RYNGAERT, “Actuele brandpunten van mensenrechten: inleidende beschouwingen” in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 15-16; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 16.

⁶⁴ D.L. DONOHO, “Autonomy, self-governance, and the margin of appreciation: developing a jurisprudence of diversity within universal human rights”, *Emory International Law Review* 2001, 395; E. BREMS, “Culturele diversiteit en universele mensenrechten” in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 26-27; S.E. MERRY, “Human rights and transnational culture: regulating gender violence through global law”, *Osgoode Hall Law Journal* 2006, 74; W. OSIATYNSKI, *Human Rights and their limits*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 166.

⁶⁵ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 334.

⁶⁶ A. FAGAN, “Philosophical Foundations of human rights” in T. CUSHMAN (ED.), *Handbook of Human Rights*, Londen, Routledge, 2012, 21; E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 335-337.

⁶⁷ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 334-337; F. BANDA, *Women, Law and Human Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2005, 306; F. VILJOEN, *International Human Rights Law in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 4.

⁶⁸ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 337-338.

⁶⁹ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 338-339.

Afdeling 2. Normatieve, onvoorwaardelijke universaliteit

45. Het vertrekpunt voor het principe van inclusieve universaliteit van mensenrechten wordt gevormd door een ‘normatieve universaliteit’.⁷⁰ Dit moet onderscheiden worden van een empirisch universaliteitsconcept. Het normatieve begrip, in tegenstelling tot de empirische realiteit, staat voor een bepaalde ambitie of beoogd doel en is onlosmakelijk verbonden met het principe van gelijkheid en non-discriminatie.⁷¹ Naast normatief wordt de universaliteit zoals Brems die voor ogen heeft ook gekenmerkt door haar onvoorwaardelijk karakter. Om dit beter te begrijpen moeten we teruggaan naar de afkondiging van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens.⁷² De UVRM beoogt universele mensenrechten te promoten die gelden voor alle mensen overal ter wereld. Vanuit de idee dat de universaliteit van mensenrechten een keuze was van de volledige wereldgemeenschap, kan deze niet afhankelijk worden gemaakt van bepaalde voorwaarden en moet zij onder alle omstandigheden blijven gelden.⁷³

46. In navolging van de UVRM zijn overal ter wereld verdragsorganen ontwikkeld om de promotie en bescherming van mensenrechten te bevorderen. Dit is het geval zowel op wereld- als op regionaal vlak.⁷⁴ Er zijn dus veel verschillende culturen en bevolkingsgroepen die zelfstandig het beschermen van universele mensenrechten ambiëren.⁷⁵ Het wordt dus duidelijk dat we niet zozeer een universele fundering voor mensenrechten nodig hebben, aangezien er reeds een internationale consensus is rond het bestaan en de geldigheid ervan.⁷⁶ De fundering van universele mensenrechten kan beter geïnterpreteerd worden in het licht van evolutieve

---

⁷⁰ E. BREMS, “Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.”, *R&R* 2003, 139-140.

⁷¹ *Ibid*, 143.

⁷² E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 324; E. BREMS, “Culturele diversiteit en universele mensenrechten” in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 43; M. ROBBINS, “Powerful states, customary law, and the erosion of human rights through regional enforcement”, *California Western School of Law* 2005, 275.

⁷³ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 324.

⁷⁴ F. VILJOEN, *International Human Rights Law in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 7.

⁷⁵ E. BREMS, “De Preambule: Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens” in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 41-43.

⁷⁶ C. TOMUSCHAT, *Human Rights. Between Idealism and Realism.*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 64; E. BREMS, “Culturele diversiteit en universele mensenrechten” in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 42; F. OUGUERGOUZ, *The African Charter on Human and Peoples rights: A comprehensive agenda for Human Dignity and sustainable democracy in Africa*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 2003, 9-11; J. DONNELLY, “The Relative Universality of Human Rights”, *HRQ* 2007, 291-292; K. DE FEYTER, “Lang zal ze leven. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: verleden en heden.” in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 11-12; K. MICKELSON, “How universal is the universal declaration?”, *The University of New Brunswick Law Journal* 1998, 19.

maatschappelijke noden.⁷⁷ Culturen en samenlevingen zijn immers steeds aan verandering onderhevig.⁷⁸ Het is dus niet omdat de universaliteit tot op heden geen werkelijkheid is, dat dit geen doel voor de toekomst kan vormen.⁷⁹ Het kan daarom ook niet gesteld worden dat de westerse oorsprong van de internationale mensenrechten blijft in de weg staan van een nieuwe interpretatie van mensenrechten in niet-westerse landen.⁸⁰

47. Inclusieve universaliteit heeft niet enkel betrekking op het normatieve universaliteitsbegrip, er moet ook aandacht geschonken worden aan de inhoud, interpretaties en toepassing van mensenrechten, naast de wereldwijde en algemene toepasbaarheid.⁸¹ Om te kunnen spreken van een inclusief concept moet er rekening gehouden worden met alle mensen, daarom moet diversiteit centraal komen te staan.⁸² Brems heeft het principe van inclusieve mensenrechten bijgevolg ontwikkeld met de verzoening van universele mensenrechten en culturele diversiteit als einddoel. Bij het opstellen van de UVRM werden de “mensenrechten” ingevuld door een meerderheid van volwassen, blanke mannen, het is dus niet verwonderlijk dat sommige mensen buiten dit referentiekader vallen.⁸³
48. Het is de bedoeling tegemoet te komen aan de behoeften van mensen die zich tot nog toe uitgesloten hebben gevoeld als het op hun culturele identiteit aankomt.⁸⁴ Per slot van rekening heeft het promoten van universele mensenrechten weinig zin indien ze niet voor iedereen

---

⁷⁷ K. DE FEYTER, “Lang zal ze leven. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: verleden en heden.” in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 12.

⁷⁸ A. A AN-NA’IM (ED.), *Cultural transformation and human rights in Africa*, Londen, Zed Books Ltd, 2002, 24; C. TOMUSCHAT, *Human Rights. Between Idealism and Realism*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 83; J. DONNELLY, “The Relative Universality of Human Rights”, *HRQ* 2007, 291.

⁷⁹ E. BREMS, “Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.”, *R&R* 2003, 143.

⁸⁰ J. DONNELLY, “The Relative Universality of Human Rights”, *HRQ* 2007, 291.

⁸¹ E. BREMS, “De Preamble: Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens” in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 45.

⁸² Ibid.

⁸³ E. BREMS, “De Preamble: Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens” in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 45.

⁸⁴ E. BREMS, “Culturele diversiteit en universele mensenrechten” in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 28; E. BREMS, “De Preamble: Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens” in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 45.

voorzien zijn van een relevante inhoud en van bescherming van rechten die in hun samenleving centraal staan.⁸⁵

Afdeling 3. Juridische technieken: flexibiliteit en transformatie

49. Naast de theoretische uitwerking van dit principe, heeft Brems ook enkele juridische technieken voorgesteld om dit idee om te zetten in de praktijk.
50. Zoals reeds vermeld, pleit Brems voor een verandering in beide richtingen.⁸⁶ Door middel van constructieve dialoog moet er op zoek gegaan worden naar de gulden middenweg tussen aanpassingen die binnen de samenleving zelf moeten doorgevoerd worden en aanpassingen die binnen het mensenrechtensysteem moeten gemaakt worden ten voordele van de diversiteit.⁸⁷ Vernieuwing van het concept mensenrechten, zonder de echte kern van de fundamenteën te raken, is mogelijk dankzij twee belangrijke eigenschappen van mensenrechten: de flexibiliteit en het dynamische karakter.⁸⁸ Brems stelt dus dat op basis van flexibiliteit en transformatie van het reeds bestaande mensenrechtenskader we tot juridische technieken kunnen komen om mensenrechten en diversiteit zo goed mogelijk te verzoenen.⁸⁹
51. In verschillende verdragen en grondwetten van over de hele wereld zijn mensenrechten opgenomen.⁹⁰ Het is niet verrassend dat deze mensenrechten, niet overal exact dezelfde lading dekken, gezien de differentiatie en context.⁹¹ Bijkomend is er in geval van internationale mensenrechtverdragen ook vaak sprake van een andere interpretatie, afhankelijk de partij die

---

⁸⁵ E. BREMS, "Culturele diversiteit en universele mensenrechten" in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 27.

⁸⁶ E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 156.

⁸⁷ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 344; E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 155; E. BREMS, "Culturele diversiteit en universele mensenrechten" in J. WOUTERS en C. RYNGAERT (RED.), *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 40; F. VILJOEN, *International Human Rights Law in Africa*, Verenigd Koninkrijk, Oxford University Press, 2012, 8.

⁸⁸ E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 156.

⁸⁹ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 557.

⁹⁰ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 347-348.

⁹¹ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 543; E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 156-157.

het instrument bestudeert en uitlegt. Dit wordt dus bedoeld wanneer over de flexibiliteit van de universele mensenrechten wordt gesproken.⁹²

52. Naast de flexibiliteit zijn mensenrechten ook een handig instrument omwille van hun dynamisch karakter.⁹³ Het mensenrechtensysteem is constant in verandering. Dit komt door de verandering van de interpretatie van oude teksten en het afkondigen van nieuwe teksten.⁹⁴ Een andere verklaring voor deze dynamiek kan gevonden worden in de kritiek van niet-westerse samenlevingen.⁹⁵ Zowel in Azië als in Afrika wordt sterk ingezet op de collectieve mensenrechten, terwijl westerlingen een sterk individualistisch idee voor ogen hebben.⁹⁶ Het kan toch niet onmogelijk zijn om op het internationale toneel dan ook wat meer aandacht te schenken aan het element gemeenschapszin.⁹⁷ We moeten er echter wel op toezien dat de collectieve rechten geen prioriteit krijgen boven de individuele rechten van de leden van de groep.
53. Brems merkt nog op dat we voorzichtig moeten omspringen met die flexibiliteit en de transformatie van universele mensenrechten.⁹⁸ Het doel van mensenrechten is voornamelijk om burgers te beschermen tegen de staat.⁹⁹ Wanneer we op zoek gaan naar een mensenrechtenkader dat het midden houdt tussen de huidige universele rechten en de nieuwe aandacht voor diversiteit, moet er nauwkeurig omgesprongen worden met die diversiteitsclaim.¹⁰⁰ Kritiek op het huidige systeem zou logischerwijze moeten komen vanuit de

---

⁹² E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 157.

⁹³ E. BREMS, "De Preamble: Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens" in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 51.

⁹⁴ J. DONNELLY, *Universal human rights in theory and practice*, Ithaca, Cornell University Press, 2003, 57-58.

⁹⁵ E. BREMS, "De Preamble: Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens" in S. DEWULF en D. PACQUÉE, *60 jaar Universele Verklaring van de rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 51.

⁹⁶ W. OSIATYNSKI, *Human Rights and their limits*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 171-173.

⁹⁷ BREMS, E., "Culturele diversiteit en universele mensenrechten", in WOUTERS, J. en RYNGAERT, C. (eds.), *Mensenrechten: Actuele brandpunten*, Leuven/Den Haag, Acco, 2008, 28; E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 160.

⁹⁸ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 349-354.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ E. BREMS, *Human Rights: Universality and Diversity*, Den Haag, Martinus Nijhoff Publishers, 2001, 318.

minderheidshoek.¹⁰¹ Wanneer die kritiek puur komt uit de richting van de regeringen, is het aangeraden streng om te springen met hoe serieus deze kritiek moet genomen worden.¹⁰²

54. Ten tweede is er ook niet veel bewegingsruimte wat betreft grote mensenrechtenschendingen.¹⁰³ In de pure kern van een bepaald mensenrecht is er weinig ruimte voor aanpassingen ten voordele van diversiteit.¹⁰⁴ Bij grove mensenrechtenschendingen kan er immers niet zozeer rekening gehouden worden met een bepaalde context.¹⁰⁵ Slechts bij mensenrechten die kunnen onderverdeeld worden in bepaalde gradaties is er in de lichtere gradaties mogelijkheid om die flexibiliteit te laten doorwerken.¹⁰⁶
55. Ten slotte stuit ook dit principe van inclusieve mensenrechten op zijn limieten.¹⁰⁷ De illusie van inclusie van alle mensen in het universele mensenrechtensysteem is immers niet houdbaar.¹⁰⁸ Wanneer een samenleving of bevolkingsgroep bepaalde diversiteitsclaims maakt die leidt tot de uitsluiting van bepaalde personen, kan deze claim de test van inclusieve mensenrechten al niet doorstaan.¹⁰⁹ Ook diversiteitsclaims die ertoe leiden dat bepaalde mensenrechten belangrijker worden geacht dan andere, passen niet echt binnen Brems' kader van inclusieve mensenrechten.¹¹⁰ De uitwerking van dit concept mag er niet toe leiden dat de effectieve bescherming van mensenrechten eronder lijdt.

Hoofdstuk 5. Slotbeschouwing

56. Om gehoor te geven aan de kritiek vanuit niet-westerse landen op de zogenaamde universele mensenrechten is er de laatste jaren hardnekkig gezocht naar een uitweg die het midden houdt tussen de klassieke universele mensenrechten en het cultuurrelativisme. In dit eerste deel werd

---

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ E. BREMS, *Human rights: Universality and Diversity*, onuitg. Doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, 351-354; W. OSIATYNSKI, *Human Rights and their limits*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 176.

¹⁰⁴ E. BREMS, "Inclusieve universaliteit. Een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit.", *R&R* 2003, 159.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ J. IFE, *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 94.

¹⁰⁸ S. E. MERRY, *Human Rights and Gender Violence: Translating International Law into Local Justice*, Chicago, University of Chicago Press, 2006, 36.

¹⁰⁹ E. BREMS, *Human Rights: Universality and Diversity*, Den Haag, Martinus Nijhoff Publishers, 2001, 322.

¹¹⁰ Ibid.

de oplossing waartoe Eva Brems is gekomen, besproken. Het gaat om het concept van inclusieve universaliteit, waarin mensenrechten van alle mensen en diversiteit centraal staan.

57. Brems probeert vooral na te denken over hoe het huidige mensenrechtensysteem beter rekening kan houden en zich beter kan plaatsen in verschillende culturele contexten. Deze oplossing kan gevonden worden in twee kenmerken van mensenrechten: flexibiliteit en transformatie. Aan de hand van deze juridische technieken wordt geprobeerd een gulden middenweg te vinden die zal leiden tot meer inclusie op vlak van universele mensenrechten.

Deel 2. Vrouwelijke genitale verminking

Hoofdstuk 1. Inleiding

58. Op het einde van deze masterscriptie wordt een poging gedaan om de praktijk van vrouwelijke genitale verminking af te toetsen of in te kaderen in het systeem van universele mensenrechten. Dit laatste werd reeds uitvoerig besproken in Deel 1. Om een heldere conclusie te kunnen formuleren is het natuurlijk ook nodig om een licht te werpen op de praktijk van VGV.
59. In Deel 2 van deze masterscriptie komt een uiteenzetting van wat deze praktijk net inhoudt, waar ze vandaan komt en hoe vaak ze voorkomt. De verschillende soorten VGV komen aan bod, alsook de spreiding op wereldvlak. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op de mensenrechten die verband houden met deze praktijk en meer bepaald welke mensenrechten erdoor geschonden worden.
60. Tenslotte komt het wettelijk kader aan bod. Er bestaan talrijke verdragen en wetten omtrent het verbod op genitale verminking, dit zowel op internationaal, Europees als Belgisch rechtsdomein. Om duidelijk te maken dat VGV geen ver-van-mijn-bed-show is, is er nog een laatste hoofdstuk waarin enkele Belgische getuigenissen aan bod komen.

Hoofdstuk 2. Definities en terminologie

Afdeling 1. Oorsprong

61. Over de oorsprong van VGV bestaat er geen eensgezindheid in de literatuur.¹¹¹ Een aantal wetenschappers zijn het erover eens dat de praktijk is ontstaan in Afrika en dat deze later werd overgenomen door aanhangers van de islam die Egypte veroverden in 639-642 na Christus.¹¹² Andere wetenschappers menen dat de praktijk willekeurig opduikt op verschillende plaatsen.¹¹³ Nog andere beweren dat de verspreiding ervoor plaatsvond via handelsroutes vanuit Egypte

---

¹¹¹ E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995, 32.

¹¹² J-M OTTO, A. DEKKER, L. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 19.

¹¹³ H. LIGHTFOOT-KLEIN, *Prisoners of Ritual. An Odyssey into Female Genital Circumcision in Africa*, New Jersey & London, The Haworth Press, 1989, 28-29.

naar Afrika en Azië.¹¹⁴ Hoe de genitale verminking door de jaren heen een vast gebruik is geworden, is niet geheel duidelijk.

Afdeling 2. Aard en omvang

62. VGV wordt in verschillende variaties uitgevoerd in verschillende landen.¹¹⁵ De term verwijst naar alle ingrepen waarbij de vrouwelijke genitaliën geheel of gedeeltelijk worden verwijderd of waarbij schade wordt aangericht aan de genitaliën om niet-therapeutische redenen.

63. Het United Nations Fund for Population Activities (UNFPA) en de WGO onderscheiden volgende categorieën¹¹⁶:

- **Type I: clitoridectomie** (of circumcisie): excisie van het preputium of kapje van de clitoris, met of zonder het verwijderen van delen van of de gehele clitoris. Indien enkel de voorhuid wordt verwijderd, spreekt men ook over de ‘sunna-besnijdenis’.¹¹⁷ Dit type van besnijdenis kan worden uitgevoerd zonder het beschadigen van de clitoris. Er wordt opgemerkt dat er geen bewijs is dat dit type bestaat.¹¹⁸ In de meeste gevallen wordt wel degelijk de voorhuid én de clitoris, of een gedeelte ervan, verwijderd.¹¹⁹
- **Type II: excisie**: wegsnijden van de clitoris, met gedeeltelijke of volledige verwijdering van de kleine schaamlippen, met of zonder de excisie van de grote schaamlippen. Bij dit

---

¹¹⁴ M. KRAMER, P. DIJKEMA, I. JORIS, P. TICHELMAN en A. VERHOEFF, *Vrouwelijke genitale verminking nader bekeken: een onderzoek naar de aard, omvang en attitude onder professionals en risicogroep in Amsterdam en Tilburg*, Zoetermeer, Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, 2005, 19.

¹¹⁵ E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995, 5.

¹¹⁶ UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organization, 2008, 4; I. UTZ-BILLING en H. KENTENICH, “Female genital mutilation: an injury, physical and mental harm”, *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology* 2008, 225-229; A. KAPLAN, S. HECHAVARRÍA, M. MARTÍN en I. BONHOURE, “Health consequences of female genital mutilation/cutting in the Gambia, evidence into action”, *Reproductive Health* 2011, 1-6; A. A. A. ALI, “Knowledge and attitudes of female genital mutilation among midwives in Eastern Sudan”, *Reproductive Health* 2012, 1-4.

¹¹⁷ W. C. YOONG, R. SHAKYA, B. T. SANDERS en J. LIND, “Clitoral inclusion cyst: a complication of type I female genital mutilation”, *Journal of Obstetrics and Gynaecology* 2009, 98-99.

¹¹⁸ WHO, *Integrating the Prevention and the Management of the Health Complications into the curricula of nursing and midwifery. A Student's Manuel*, Geneva, World Health Organisation, 2001, 18.

¹¹⁹ N. TOUBIA, “Female genital mutilation and the responsibility of reproductive health professionals” *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 1994, 128.

type wordt de vaginale opening niet volledig dichtgenaaid.¹²⁰ Dit is de meest wijdverspreide vorm van VGV.¹²¹

- **Type III: infibulatie** of faraonische besnijdenis: het volledig of gedeeltelijk wegsnijden van de kleine schaamlippen en/of grote schaamlippen en het samen naaien of versmallen van de vaginale opening, met of zonder het wegsnijden van de clitoris.¹²² Er wordt enkel een kleine opening gelaten voor urine en menstruatiebloed. De kleine opening die overblijft na de procedure moet worden geopend vooraleer het meisje of de vrouw geslachtsgemeenschap kan hebben of kan bevallen.¹²³ Vrouwen die geïnfibuleerd zijn, worden geacht ‘gesloten’ te blijven tot hun huwelijk. Infibulatie kan impliceren dat de ingreep voortdurend moet worden overgedaan.¹²⁴ Sommige vrouwen worden telkens weer ‘open’ gemaakt (desinfibulatie) tijdens de bevalling en na de bevalling worden zij terug ‘dicht’ gemaakt (herinfibulatie).¹²⁵ Dit is dan ook de meest verregaande vorm van VGV. Dit type wordt ook wel de ‘faraonische besnijdenis’ genoemd.¹²⁶
- **Type IV: andere verwondingen:** prikken, piercen of incisie van de clitoris en/of schaamlippen; uitrekken van de clitoris en/of schaamlippen; dichtschroeien van clitoris en omringende weefsels; wegschrappen van weefsel rond de vaginale opening of snijden in de vagina; inbrengen van bijtende substanties of kruiden in de vagina om bloedingen te veroorzaken of om de vagina te vernauwen. Kortom alle andere schadelijk procedures aan de vrouwelijke genitaliën voor niet-medische redenen.

---

¹²⁰ T. GUDETA, “The Silent Shame” in E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995, 5.

¹²¹ E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995, 5.

¹²² W. DEKKERS, C. HOFFER en J-P. WILS, “Scientific Contribution. Bodily integrity and male and female circumcision”, *Medicine, Health Care and Philosophy* 2005, 180; P. COLLINET, F. SABBAN, J. P. LUCOT M. BOUKERROU, L. STIEN en J. L. LEROY, “Management of type III female genital mutilation”, *Journal de Gynecologie, Obstetrique et Biologie de la Reproduction* 2004, 720-724.

¹²³ B. SHELL-DUNCAN, “The medicalization of female ‘circumcision’: harm reduction or promotion of a dangerous practice?” *Social Science & Medicine* 2001, 1015.

¹²⁴ G. VAN GEERTRUYEN, *Vrouwelijke genitale verminking: de sociaal-culturele context*, <http://cas1.elis.rug.ac.be/avrug/vrouwel1.htm>.

¹²⁵ B. SHELL-DUNCAN, “The medicalization of female ‘circumcision’: harm reduction or promotion of a dangerous practice?” *Social Science & Medicine* 2001, 1015; G. I. SEROUR, “The issue of reinfibulation”, *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 2010, 93-96.

¹²⁶ C. PACKER, *Using human rights to change tradition: traditional practices harmful to women’s reproductive health in Sub-Sahara Africa*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 20; E. EFFA, O. OJO, A. IHESIE en M. M. MEREMIKWU, “Deinfibulation for treating urologic complications of type III female genital mutilation: A systematic review”, *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 2017, 30.

64. De leeftijd om deze praktijk te ondergaan, wordt geschat tussen vier en veertien jaar. Naast deze jonge meisjes en adolescenten kan het ook uitgeoefend worden op baby's, vrouwen die gaan trouwen of bij vrouwen na de geboorte van hun eerste kind.¹²⁷ De leeftijd waarop de genitale verminking wordt uitgevoerd varieert naargelang de lokale tradities en gewoonten, maar volgens de WGO komt de leeftijd van deze meisjes steeds lager te liggen. Dit geeft aan dat genitale verminking minder wordt geassocieerd met de initiatie tot volwassenheid.¹²⁸
65. De operatie gebeurt bij het meisje thuis of in het huis van een familielid of buur, in een gezondheidscentrum of ziekenhuis. Deze wordt meestal uitgevoerd door een oudere vrouw, een traditionele besnijdstster, speciaal aangesteld voor deze taak. Dit is waarschijnlijk de reden waarom voornamelijk vrouwen de praktijk steunen en waarom zij pogingen om dit gebruik uit te roeien ervaren als een aanval op hun identiteit en cultuur.¹²⁹
66. Tijdens de operatie worden de benen van het meisjes vastgehouden door enkele vrouwen. In de meeste gevallen wordt de operatie uitgevoerd zonder verdoving en in onhygiënische omstandigheden.¹³⁰ Afhankelijk van de behendigheid van de besnijdstster, het type van verminking en de weerstand geboden door het slachtoffer duurt de procedure zo'n vijftien à twintig minuten.¹³¹

Afdeling 3. Spreiding

67. De WGO schat dat wereldwijd meer dan 200 miljoen meisjes en vrouwen leven met de gevolgen van vrouwelijke genitale verminking.¹³² Daarenboven lopen drie miljoen meisjes per

¹²⁷ X, Seksuele en reproductieve rechten, www.developit.be/vrouwenraad/oudesite/dossiers/2008/seks_reproductieve_rechten.pdf (consultatie 18 april 2017).

¹²⁸ UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organization, 2008, 4.

¹²⁹ N. TOUBIA en E.H. SHARIEF, "Female genital mutilation: have we made progress?" in UNAIDS, UNICEF, WHO, e.a., *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organisation, 2008, 7.

¹³⁰ AMNESTY INTERNATIONAL, Factsheet *Vrouwelijke Genitale Verminking*, https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/Vrouwelijke_Genitale_Verminking_versejul08.pdf. (consultatie 18 april 2017).

¹³¹ WHO, *Integrating the Prevention and the Management of the Health Complications into the curricula of nursing and midwifery. A Student's Manuel*, Geneva, World Health Organisation, 2001, 11.

¹³² UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organization, 2008, 4.

jaar het risico blootgesteld te worden aan genitale verminking.¹³³ VGV komt in meer dan 30 landen ter wereld voor, voornamelijk in de westelijke, oostelijke en noordoostelijke regio's van Afrika, maar ook in het Midden-Oosten en Azië.¹³⁴ Sommige vormen van VGV zijn ook gerapporteerd in andere landen, zoals bij etnische bevolkingsgroepen in Zuid-Amerika. Door het toenemend aantal migranten zijn er ook steeds meer slachtoffers te vinden buiten hun land van herkomst in Europa, Australië en Noord-Amerika.¹³⁵ In sommige landen is er een prevalentie-graad van meer dan 80%. Prevalentie varieert in verschillende regio's van elk land, met etniciteit als belangrijkste factor.

Infibulatie, de meest ernstige vorm van VGV komt vooral voor in het noordoosten van Afrika, namelijk in Djibouti, Eritrea, Ethiopië, Somalië en Soedan.¹³⁶

Hoofdstuk 3. Wettelijk kader

Afdeling 1. Nationaal kader

68. In 2014 maakte de FOD volksgezondheid, veiligheid van de voedselketen en leefmilieu een studie omtrent de prevalentie van en het risico op vrouwelijk genitale verminking in België. Uit deze studie blijkt dat er op 31 december 2012 48 092 vrouwen en meisjes in België waren die de – van afkomst of huidige – nationaliteit hadden van een land waar besnijdenis wordt toegepast. Onder deze meisjes en vrouwen zijn er 13 112 'zeer waarschijnlijk al besneden' en 4084 onder hen 'riskeren besneden te worden'.¹³⁷

---

¹³³ UNICEF, *Female genital mutilation/cutting: a statistical exploration*, New York, Unicef, 2005, 8.

¹³⁴ WHO, *Female Genital Mutilation*, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/ (consultatie 18 april 2017).

¹³⁵ WHO, *Female Genital Mutilation*, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/ (consultatie 20 april 2017); V. DEBOUVER, A. VERMOTE en M. VERLEYSSEN, “seksuele/genitale verminking” in G. VERMEULEN (ed.), *Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen*, Antwerpen, Maklu, 2001, 337; A. M. AKINSULURE-SMITH en T. CHU, “Knowledge and attitudes toward female genital cutting among West African male immigrants in New York City”, *Health Care for Women International* 2017, 463; E. LEYE, L. MERGAERT, C. ARNAUT AND S. O'BRIEN GREEN, “Towards a better estimation of prevalence of female genital mutilation in the European Union: interpreting existing evidence in all EU Member States”, *Genus* 2014, 99-121; D. G. KORFKER, R. REIS, M. L. E. B. RIJNDERS, S. MEIJER-VAN ASPEREN, L. READ, M. SANJUAN, K. HERSCHDERFER en S. E. BUITENDIJK, “The lower prevalence of female genital mutilation in the Netherlands: a nationwide study in Dutch midwifery practices”, *International Journal of Public Health* 2012, 413-420.

¹³⁶ United Nations Children's Fund, *Female Genital Mutilation/Cutting: A global concern*, New York, UNICEF, 2016; Z. M. IBRAHIM, M. R. AHMED, W. A. SAYED AHMED, “Prevalence and risk factors for female sexual dysfunction among Egyptian women”, *Archives of Gynecology and Obstetrics* 2013, 1173-1180; E. T. ORTIZ, “Female Genital Mutilation and Public Health: lessons from the British experience”, *Health Care for Women International* 1998, 119-129.

¹³⁷ FOD: VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEDEN VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, “Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België”, 2014, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/prevalentie_genitale_verminking.pdf.

69. Op wettelijk vlak beschikt België sinds november 2000 over een wet die vrouwelijke genitale verminking sanctioneert. Deze wet liet artikel 409 invoeren in de strafwet die dit bestraft met gevangenisstraffen van drie tot vijf jaar "*voor degene die eender welke vorm van verminking van de genitaliën van een persoon van het vrouwelijk geslacht uitvoert, vergemakkelijkt of bevordert, met of zonder haar toestemming*". Ook een poging is strafbaar.¹³⁸ Deze wet geldt eveneens voor iedereen die zich hieraan in het buitenland schuldig maakt en in België wordt gevonden.¹³⁹ Sinds juli 2014 zijn ook personen die aanzetten tot dergelijke praktijk of er reclame voor maken strafbaar. Sinds het bestaan van deze wetgeving werden slechts zeer weinig klachten ingediend en werd geen enkele veroordeling uitgesproken. (Tussen 2009 en 2014 werden vijftien klachten ingediend). Hierover bestaat dus nog geen Belgische jurisprudentie.¹⁴⁰
70. De strijd tegen vrouwelijke genitale verminking maakt sinds 2010 expliciet deel uit van het nationaal actieplan.¹⁴¹ De focus ligt hierbij op preventie en de globale zorg voor slachtoffers.¹⁴² Verschillende organisaties uit het middenveld worden financieel ondersteund door alle overheden om preventie-, sensibiliserings- en vormingsacties te voeren voor de betrokken nationaliteiten in België. Zo werd een collectief en participatief proces voor actie-analyse opgericht in de Federatie Wallonië-Brussel: 'Gezamenlijke strategie voor de strijd tegen vrouwelijke genitale verminking.'¹⁴³ Het Vlaams Forum Kindermishandeling richtte een werkgroep op gewijd aan het voorkomen van vrouwelijke genitale verminking.¹⁴⁴

---

¹³⁸ Art. 409 Strafwetboek.

¹³⁹ FOD: VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEDEN VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, "Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België", 2014, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/prevalentie_genitale_verminking.pdf.

¹⁴⁰ GAMS België, Website GAMS "Internationale en Belgische wetgeving", <http://gams.be/nl/vrouwelijke-genitale-verminking/>.

¹⁴¹ Nationaal actieplan ter bestrijding van alle vormen van gendergerelateerd geweld 2015-2019, gecoördineerd door het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/nap_2015-2019.pdf.

¹⁴² INSTITUUT VOOR GELIJKHEID VAN VROUWEN EN MANNEN, "Handleiding met goede praktijken voor de preventie en bescherming van meisjes en vrouwen die het slachtoffer zijn of dreigen te worden van vrouwelijke genitale verminking", http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/intact_fiches_transversales_nl_web.pdf.

¹⁴³ M. DE BROUWERE, F. RICHARD en M. DIELEMAN, *Stratégies Concertées de lutte contre les mutilations génitales féminines. Un cadre de référence pour l'analyse et l'action en Fédération Wallonie-Bruxelles*, Brussel, GAMS België, 2013; Website GS-VGV (Gezamenlijke strategie voor de strijd tegen Vrouwelijke Genitale Verminking): <http://www.strategiesconcertees-mgf.be/nl/voorstelling/>.

¹⁴⁴ Subcommissie vrouwelijke genitale verminking opgericht binnen het Vlaams Forum Kindermishandeling, 2012; Protocol Kindermishandeling Justitie Welzijn 30 maart 2010, http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/Protocol_Kindermishandeling_Justitie-Welzijn.pdf.

Afdeling 2. Europees kader

71. Er bestaat nog geen specifieke Europese wetgeving op het gebied van VGV. Wel is het onderwerp in verschillende geledingen van het Europese rechtssysteem aan de orde gesteld, onder meer in de Raad van Europa en in de Commissie rechten van de vrouw en gendergelijkheid in het Europese Parlement.
72. Een eerste stap naar wetgeving is het “Het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld” (de Istanbul Conventie) van 2011.¹⁴⁵ Dit verdrag van de Raad van Europa heeft als doel het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen, waaronder VGV. De Conventie heeft een bindende juridische werking voor landen die het verdrag hebben ondertekend en schept voorwaarden voor wetgeving om vrouwen tegen alle vormen van geweld te beschermen en geweldsdelicten tegen vrouwen te vervolgen. Steeds meer landen hebben dit verdrag goedgekeurd. Op 14 maart 2016 heeft ook België dit verdrag geratificeerd; het is op 1 juli 2016 in werking getreden.
73. In 2014 publiceerden Amnesty International en de Raad van Europa een gids om de Istanbul Conventie en de bepalingen daarin over VGV beter onder de aandacht te brengen van beleidsmakers, gezondheidszorgprofessionals en activisten.¹⁴⁶
74. Een aantal landen heeft specifieke wetgeving, zoals Zweden, Engeland, Nederland, Oostenrijk en Noorwegen. Het rapport 'Responding to Female Genital Mutilation in Europe' van het International Centre for Reproductive Health (ICRH) uit 2009 geeft hierover uitgebreide informatie.¹⁴⁷
75. In maart 2016 publiceerde het Europees netwerk ‘End FGM European Network’ een handleiding over VGV in de Europese richtlijnen omtrent asiel. Deze handleiding schetst een overzicht van de wetsbepalingen van de Europese Unie inzake de asielprocedure, ontvankelijkheidsvoorwaarden en kwalificatie. Het doel is de toepassing van de drie richtlijnen op een toegankelijke manier uit te leggen aan vertegenwoordigers van het maatschappelijk

---

¹⁴⁵ Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, Istanbul 11 mei 2016, *BS 9 juni 2016*.

¹⁴⁶ The Council of Europe – Amnesty International: Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, *A tool to end female genital mutilation*, november 2014.

¹⁴⁷ E. LEYE en A. SABBE, *Responding to Female genital mutilation: A review of legislation striking the right balance in Europe between prosecution and prevention*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2009.

middenveld, die werken met mensen die te maken kregen met VGV. De lidstaten moeten een gendergevoelig opvangbeleid garanderen en moeten speciale procedures opstellen bij het opvangen van bepaalde kwetsbare groepen, zoals meisjes en vrouwen die geconfronteerd werden met VGV. Ook moeten ze, naar aanleiding van internationale en Europese verordeningen, VGV erkennen als een vorm van vervolging en zijn ze verplicht internationale bescherming te bieden aan betrokken personen.¹⁴⁸

76. In het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens wordt het recht op gezondheid niet uitdrukkelijk erkend.¹⁴⁹ In het EVRM wordt immers geen opsomming gemaakt van economische, sociale en culturele rechten; dit instrument beperkt zich tot de burgerlijke en politieke rechten. Er wordt echter steeds meer gepleit om de scheiding tussen economische, sociale en culturele rechten enerzijds en burgerlijke en politieke rechten anderzijds achterwege te laten.¹⁵⁰ In het Europees Sociaal Handvest legde de Raad van Europa wel de economische, sociale en culturele rechten vast.¹⁵¹ Het ESH werd door 32 landen geratificeerd en door 13 landen ondertekend. Het bekrachtigen van het ESH houdt een inspanningsverbintenis in. Dit wil zeggen dat de staten die deze verbintenis zijn aangegaan zo goed mogelijk de opgesomde rechten moeten verwezenlijken.¹⁵² Het recht op gezondheid is een van de basisprincipes van het ESH.¹⁵³ Dit recht wordt expliciet genoemd in artikel 11.¹⁵⁴

77. In een bijkomend informatiedocument wordt extra focus gelegd op het belang van onder andere seksuele opvoeding.¹⁵⁵ In dit document wordt aan staten ook de verplichting opgelegd om kinder- en moedersterfte zo laag mogelijk te houden.¹⁵⁶ Het Europees Comité voor Sociale Rechten legt aan de staten de verplichting op om een tweejaarlijks rapport af te leveren. In dit rapport moeten de staten hun beleid op vlak van economische, sociale en culturele rechten

---

¹⁴⁸ END FGM: EUROPEAN NETWORK, *FGM in EU Asylum Directives on Qualification, Procedures and Reception Conditions: End FGM Network Guidelines for Civil Society*, 2016.

¹⁴⁹ Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 1950, BS 19 augustus 1955.

¹⁵⁰ S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 226.

¹⁵¹ Het Herziene Europees Sociaal Handvest van 3 mei 1996, BS 10 mei 2004; O. DE SCHUTTER, *The European Social Charter: A social constitution for Europe*, Brussel, Bruylant, 2010, 11.

¹⁵² S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 298.

¹⁵³ O. DE SCHUTTER, *The European Social Charter: A social constitution for Europe*, Brussel, Bruylant, 2010, 15-16; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 298; Deel I, Principe 11 van het ESH.

¹⁵⁴ Art. 11 van het ESH; A.M. SWIATKOWSKI, *Charter of Social Rights of the Council of Europe*, Nederland, Kluwer, 2007, 261-266.

¹⁵⁵ The secretariat of the ESC, *The right to health and the European Social Charter*, maart 2009.

¹⁵⁶ Ibid.

toelichten en verantwoorden.¹⁵⁷ Als tweede controlemechanisme is er voorzien in een collectieve klachtenprocedure.¹⁵⁸

Afdeling 3. Internationaal kader

78. Om de strijd tegen VGV op internationaal vlak te ondersteunen werden een aantal universele verdragen ontwikkeld die de praktijk veroordelen en/of de mensenrechten in het algemeen of de rechten van vrouwen en kinderen in het bijzonder beschermen. Hierna volgt een korte opsomming van de voornaamste internationaalrechtelijke instrumenten.¹⁵⁹
79. Eerst en vooral is er de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948).¹⁶⁰ Deze Verklaring stelt dat alle mensen vrij geboren zijn en gelijk zijn op vlak van waardigheid en rechten. Ze beschermt het recht op veiligheid en het recht om niet onderworpen te worden aan een wrede, onmenselijke of vernederende behandeling. Dit is dus rechtstreeks relevant voor de praktijk van VGV.
80. Vervolgens is er het Verdrag van de Verenigde Naties ter Eliminatie van Alle vormen van Discriminatie van de Vrouw (van kracht sinds 1981).¹⁶¹ Deze Conventie behandelt de maatregelen die nodig zijn om discriminatie te elimineren. Er werden enkele algemene aanbevelingen gedaan, waaronder een aantal betreffende de uitroeiing van VGV en de rechten van vrouwen op fysieke integriteit.
81. Er is ook de Verklaring van de Verenigde Naties over de Eliminatie van Geweld tegen Vrouwen (1993).¹⁶² Deze Verklaring behandelt geweld dat gebaseerd is op gender en omvat VGV en andere traditionele praktijken die schadelijk zijn voor vrouwen. Er worden

---

¹⁵⁷ Deel IV, art. C van het ESH; O. DE SCHUTTER, *The European Social Charter: A social constitution for Europe*, Brussel, Bruylant, 17-22; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 299-300.

¹⁵⁸ Tweede Aanvullend Protocol bij het Europees Sociaal Handvest van 9 november 1995 over de collectieve klachtenprocedure, BS 24 juli 2003; O. DE SCHUTTER, *The European Social Charter: A social constitution for Europe*, Brussel, Bruylant, 22-26; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 300-301.

¹⁵⁹ AMNESTY INTERNATIONAL, Factsheet *Vrouwelijke Genitale Verminking*, https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/Vrouwelijke_Genitale_Verminking_versiejul08.pdf. (consultatie 18 april 2017).

¹⁶⁰ Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

¹⁶¹ Verdrag van de Verenigde Naties ter Eliminatie van alle Vormen van Discriminatie van de Vrouw (CEDAW), 1981.

¹⁶² Verklaring van de Verenigde Naties over de Eliminatie van Geweld tegen Vrouwen, 1993.

maatregelen voorgeschreven die staten moeten nemen voor het voorkomen, bestraffen en uitroeien van dit geweld.

82. Op vlak van kinderrechten is er het Verdrag van de Rechten van het Kind (van kracht sinds 1990).¹⁶³ Hierin wordt aan staten opgedragen maatregelen te nemen voor het afschaffen van traditionele praktijken die de gezondheid van kinderen schaden. Dit was het eerste bindende instrument dat schadelijke traditionele praktijken expliciet behandelde als een schending van de mensenrechten.
83. Er is de Internationale Conferentie van de Verenigde Naties voor Bevolking en Ontwikkeling (1994).¹⁶⁴ Deze conferentie spoort regeringen aan om VGV te stoppen en om programma's voor onderwijs en rehabilitatie in te voeren.

Afdeling 4. Afrikaans kader

84. Aangezien VGV voornamelijk op het Afrikaanse continent voorkomt, wordt hier ook aandacht geschonken aan het Afrikaanse wetgevend kader.¹⁶⁵
85. Op 27 juni 1981 werd het Afrikaanse Handvest inzake Mensen- en Volkenrecht aangenomen door de Organisatie voor de Afrikaanse Eenheid.¹⁶⁶ Vandaag bestaat de Organisatie voor de Afrikaanse Eenheid niet meer, deze werd in 2002 vervangen door de Afrikaanse Unie.¹⁶⁷ Het Afrikaans Handvest werd door alle leden van de Afrikaanse Unie ondertekend, met uitzondering van Zuid-Soedan.¹⁶⁸ Logischerwijze gaat het Afrikaans Handvest op een andere manier om met mensenrechten dan de westerse instrumenten.¹⁶⁹ Er zijn enkele specifieke eigenschappen, die toe te schrijven zijn aan de culturele diversiteit, zoals reeds uitvoerig

---

¹⁶³ Verdrag van de rechten van het Kind, 1990.

¹⁶⁴ Internationale Conferentie van de Verenigde Naties voor Bevolking en Ontwikkeling, 1994.

¹⁶⁵ D. OLOWU, "Protecting children's rights in Africa: a critique of the African Charter on the rights and welfare of the child", *The International Journal of Children's Rights* 2002, 127-136.

¹⁶⁶ F. OUGUERGOUZ, *The African Charter on Human and Peoples rights: A comprehensive agenda for Human Dignity and sustainable democracy in Africa*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 2003, 48.

¹⁶⁷ G. J. NALDI, "The African Union and the Regional Human Rights System" in M. EVANS en R. MURRAY, *The African Charter on Human and Peoples' Rights: The system in practice, 1986-2006*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 20.

¹⁶⁸ The African Union, Ratification Table: The African Charter on Human and Peoples' Rights, 2012, <http://www.achpr.org/instruments/achpr/ratification/>.

¹⁶⁹ R. SEMUFUMU MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 32.

beschreven in het eerste deel van deze masterscriptie.¹⁷⁰ In artikel 18 van het Afrikaanse Handvest, bijvoorbeeld, wordt de familie beschreven als natuurlijke eenheid binnen de samenleving en als bewaker van de moraal en traditionele waarden.¹⁷¹

86. De Afrikaanse Commissie inzake Mensen- en Volkenrechten kwam tot stand in 1987 en doet dienst als controleorgaan op het Afrikaans Handvest. Daarnaast is zij ook bevoegd om toezicht te houden op de implementatie en interpretatie van het Handvest.¹⁷² De Commissie ontvangt klachten van staten over mensenrechtenschendingen van andere staten die het Handvest hebben geratificeerd, alsook van NGO's en individuen.¹⁷³ Veel slagkracht heeft de Afrikaanse Commissie echter niet. Zij kan louter overgaan tot het vaststellen van een schending en een aanbeveling uitzenden naar de staat in kwestie, er is geen mogelijkheid om sancties op te leggen.¹⁷⁴ Het hoeft niet gezegd te worden dat dit een van de grootste tekortkomingen is van het Afrikaans Handvest.¹⁷⁵
87. De Afrikaanse Commissie staat ook in voor de opvolging van de statenrapportering. Dit is een tweede manier waarop de Commissie toezicht kan houden op mensenrechtenschendingen.¹⁷⁶ Ook hier is de procedure van statenrapportering een periodiek rapport dat moet ingeleverd worden bij de Commissie, waarin de staten toelichten hoe ze op nationaal niveau in de wet en in de praktijk de mensenrechten naleven. Net als bij het toezicht op de implementatie en interpretatie, ontbreekt het dit controlemechanisme aan effectiviteit. Merendeel van de staten die het Afrikaans Handvest hebben geratificeerd, hebben nog nooit of nog niet alle rapporten ingeleverd.¹⁷⁷

---

¹⁷⁰ F. OUGUERGOUZ, *The African Charter on Human and Peoples rights: A comprehensive agenda for Human Dignity and sustainable democracy in Africa*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 2003, 55-62; R. SEMUFUMU MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 32; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 481-485.

¹⁷¹ Art. 18, lid 1 en 2 van het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten.

¹⁷² Art. 30 van het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten; The African Commission on Human and Peoples' Rights, *The African Charter on Human and Peoples' Rights*, 2013, <http://www.achpr.org/instruments/achpr/>.

¹⁷³ Art. 47-59 van het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten.

¹⁷⁴ Centre for Human Rights, Faculty of Law University of Pretoria, *Celebrating the African Charter at 30: A guide to the African Human Rights System*, Pretoria, 2011, 28; J. AKOKPAR en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 185 en 187.

¹⁷⁵ J. AKOKPAR en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 187.

¹⁷⁶ Art. 62 van het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten; Art. 26, lid 1 van het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de rechten van de vrouw in Afrika.

¹⁷⁷ Centre for Human Rights, Faculty of Law University of Pretoria, *Celebrating the African Charter at 30: A guide to the African Human Rights System*, Pretoria, 2011, 38 en 58.

88. Naast de Afrikaanse Commissie bestaat er nog een tweede toezichtsorgaan voor het Afrikaans Handvest, namelijk het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten. Het Hof is opgericht bij een Protocol bij het Afrikaans Handvest in 1998.¹⁷⁸ Dit Hof werd opgericht om het hoofd te bieden aan de kritiek dat de Afrikaanse Commissie enkel aanbevelingen kan doen en geen bindende uitspraken kan doen of sancties kan opleggen.¹⁷⁹ Uitspraken van het Afrikaans Hof daarentegen, zijn wel bindend. Het Afrikaans Hof kan ook sancties opleggen in geval van mensenrechtenschendingen.¹⁸⁰ Het Protocol tot oprichting trad slechts in werking in 2004 en ondanks de oprichting van het Afrikaans Hof in 1998, heeft het tot 2011 geduurd vooraleer er voor het eerst een zaak voor het Hof kwam.¹⁸¹
89. Het tweede Afrikaanse mensenrechteninstrument dat aan bod komt, is het Protocol bij het Afrikaans Handvest over de Rechten van de Vrouw in Afrika.¹⁸² Op 11 juli 2003 werd in Maputo, Mozambique het Vrouwenprotocol aangenomen tijdens een bijeenkomst van de Afrikaanse Unie en in 2005 trad het Protocol in werking.¹⁸³ Het Protocol werd aangenomen naar aanleiding van de vele mensenrechtenschendingen ten opzichte van vrouwen in Afrika, ondanks de ratificatie van het VN Vrouwenverdrag en het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten.¹⁸⁴ Het Vrouwenprotocol is voor deze scriptie uitermate relevant. Het Protocol bevat namelijk een expliciet verbod op vrouwenbesnijdenis in artikel 5.¹⁸⁵ In het VN

---

¹⁷⁸ Het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten van 9 juni 1998 over de oprichting van het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten (Hierna: het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de oprichting van het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten.)

¹⁷⁹ J. AKOKPAR en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 219.

¹⁸⁰ Art. 27 en 30 van het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de oprichting van het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten.; J. AKOKPAR en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 219.

¹⁸¹ Centre for Human Rights, Faculty of Law University of Pretoria, *Celebrating the African Charter at 30: A guide to the African Human Rights System*, Pretoria, 2011, 53; The African Commission on Human and Peoples' Rights, *Ratification Table: The Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights*, 2013, <http://www.achpr.org/instruments/court-establishment/ratification/>.

¹⁸² Het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten van 11 juli 2003 over de rechten van de vrouw in Afrika (hierna: het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de rechten van de vrouw in Afrika of het Vrouwenprotocol).

¹⁸³ F. BANDA, *Women, Law and Human Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2005, 68; K. DAVIS, "The Emperor is still naked: why the Protocol on the Rights of Women in Africa leaves women exposed to more discrimination", *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2009, 961.

¹⁸⁴ Preambule van het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de rechten van de vrouw in Afrika.; F. BANDA, "Blazing a trail: the African Protocol on Women's rights comes into force", *Journal of African Law* 2006, 72.

¹⁸⁵ Art. 5, b) van het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de rechten van de vrouw in Afrika.; Centre for Human Rights, Faculty of Law University of Pretoria, *Celebrating the African Charter at 30: A guide to the African Human Rights System*, Pretoria, 2011, 14.; J. AKOKPARI en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 112.; R. SEMUFUMU

Vrouwenverdrag en in het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten wordt dit verbod niet uitdrukkelijk vermeld. Af en toe wordt de vraag opgeworpen of het Vrouwenprotocol wel een toegevoegde waarde heeft ten aanzien van het VN Vrouwenverdrag en het Afrikaans Handvest.¹⁸⁶ Gezien de expliciete vermelding van het verbod op VGV is dit wel degelijk het geval.

90. In Afrika wordt het VN Vrouwenverdrag gepercipieerd als een westers document omdat het uitgaat van de VN.¹⁸⁷ Het Afrikaanse Vrouwenprotocol wordt veel meer aanvaard omdat het beter is aangepast aan de lokale context. Bovendien neemt het Vrouwenprotocol de specifieke problemen van Afrikaanse vrouwen meer in acht.¹⁸⁸ Ondanks deze meer lokale aanpak, oogst het Vrouwenprotocol toch kritiek van sommige auteurs.¹⁸⁹ Het Vrouwenprotocol mag dan wel beter aangepast zijn aan de Afrikaanse cultuur dan het VN Vrouwenverdrag, toch zijn er vele traditionele waarden en praktijken die niet ten volle gerespecteerd worden, in tegenstelling tot de inhoud van het Afrikaans Handvest zelf.¹⁹⁰ De reden hiervoor is dat veel van die culturele tradities in strijd zijn met vrouwenrechten.¹⁹¹ Het Vrouwenprotocol werd immers opgericht omdat het Afrikaans Handvest niet genoeg bescherming bood aan vrouwen.¹⁹²

MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 37.

¹⁸⁶ F. VILJOEN, *International Human Rights Law in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 268.

¹⁸⁷ R. SEMUFUMU MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 41.

¹⁸⁸ F. VILJOEN, *International Human Rights Law in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 253.; S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 515.

¹⁸⁹ D.M. CHIRWA, "Reclaiming (WO)Manity: The Merits and Demerits of the African Protocol on Women's rights", *NILR* 2006, 48 en 69-71 en 91-95; J. AKOKPARI en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 113; K. DAVIS, "The Emperor is still naked: why the Protocol on the Rights of Women in Africa leaves women exposed to more discrimination", *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2009, 949.

¹⁹⁰ M. CHIRWA, "Reclaiming (WO)Manity: The Merits and Demerits of the African Protocol on Women's rights", *NILR* 2006, 69; R. SEMUFUMU MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 41.

¹⁹¹ J. AKOKPARI en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 110; R. SEMUFUMU MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 41.

¹⁹² Centre for Human Rights, Faculty of Law University of Pretoria, *Celebrating the African Charter at 30: A guide to the African Human Rights System*, Pretoria, 2011, 13-14; J. AKOKPARI en D.S. ZIMBLER (EDS.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 110; R. REBOUCHÉ, "Labor, Land, and Women's Rights in Africa: Challenges for the New Protocol on the Rights of Women", *Harvard Human Rights Journal* 2006, 238; R. SEMUFUMU MUKASA, *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, 35.

91. Elke twee jaar moeten staten een rapport indienen bij de Afrikaanse Commissie waarin ze verklaren welke maatregelen werden genomen om vrouwenrechten te realiseren.¹⁹³ Het is echter niet mogelijk om een klacht in te dienen bij de Commissie omwille van een schending van rechten uit het Vrouwenprotocol, het is enkel mogelijk een klacht in te dienen in geval van een schending van rechten uit het Afrikaans Handvest. Dit zorgt voor een belemmering van de efficiëntie van het Vrouwenprotocol aangezien de Commissie veel te veel werk heeft met het behandeling van klachten rond het Handvest om zich vrij te kunnen maken om toezicht te houden op het Vrouwenprotocol.¹⁹⁴
92. Het tweede controlemechanisme op het Vrouwenprotocol bestaat in de vorm van een speciale rapporteur voor de vrouwenrechten in Afrika.¹⁹⁵ De rapporteur heeft de taak om Afrikaanse regeringen van dienst te zijn in het uitstippelen van een aanpak om de rechten van vrouwen beter te beschermen.¹⁹⁶ De speciale rapporteur kan eveneens zendingen organiseren om de situatie van vrouwen in verschillende Afrikaanse landen te beoordelen en ervoor te zorgen dat de mensenrechteninstrumenten nageleefd worden.¹⁹⁷
93. Ten slotte moet nog vermeld worden dat het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrecht niet expliciet bevoegd is voor zaken met betrekking tot het Vrouwenprotocol.¹⁹⁸

Hoofdstuk 4. Schending mensenrechten

Afdeling 1. Vrouwenrechten

94. Vrouwelijke genitale verminking is een voorbeeld van discriminatie op basis van het geslacht. Het Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen (hierna:

---

¹⁹³ Art. 62 van het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten; Art. 26, lid 1 van het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de rechten van de vrouw in Afrika.

¹⁹⁴ M. EVANS en R. MURRAY, *The African Charter on Human and People's Rights: The system in practice, 1986-2006*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 471.

¹⁹⁵ The African Commission on Human and Peoples' Rights, Final Communiqué of the 19th Ordinary Session, 26 maart – 4 april 1996, <http://www.achpr.org/sessions/19th/info/communique19/>, §22; The African Commission on Human and Peoples' Rights, Resolution on the designation of a special rapporteur on the rights of women in Africa, Res.38 (XXV) 99, 1999; F. BANDA, *Women, Law and Human Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2005, 68.

¹⁹⁶ The African Commission on Human and Peoples' Rights, Special Rapporteur on Rights of Women, Mandate and Biographical Notes, 2013, <http://www.achpr.org/mechanisms/rights-of-women/about/>, §2; F. BANDA, *Women, Law and Human Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2005, 68.

¹⁹⁷ The African Commission on Human and Peoples' Rights, Special Rapporteur on Rights of Women, Mandate and Biographical Notes, 2013, <http://www.achpr.org/mechanisms/rights-of-women/about/>, §3.

¹⁹⁸ Art. 3 van het Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten over de oprichting van het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten.

Vrouwenverdrag) definieert discriminatie als “elke vorm van onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van geslacht, die tot gevolg of tot doel heeft de erkenning, het genot of de uitoefening door vrouwen van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel gebied, op het terrein van de burgerrechten of welk ander gebied dan ook, ongeacht hun huwelijkse staat, op de grondslag van gelijkheid van mannen en vrouwen aan te tasten of teniet te doen” (artikel 1).¹⁹⁹

95. Bovendien verplicht het Vrouwenverdrag staten om “overeen te komen met alle passende middelen een beleid te volgen, gericht op uitbanning van discriminatie van vrouwen” (artikel 2). De gelijkheid van mensenrechten voor vrouwen en mannen wordt herbevestigd, staten worden verplicht actie te ondernemen tegen sociale oorzaken van ongelijkheid van vrouwen en er wordt opgeroepen om alle wetten, praktijken, vooroordelen en stereotypes die het welzijn van vrouwen schaden, te verbannen.²⁰⁰ Bovendien heeft de Wereldconferentie Mensenrechten van de VN in Wenen gesteld dat de uitbanning van alle vormen van geweld tegen vrouwen gezien moet worden als een verplichting van mensenrechten.²⁰¹
96. VGV kan ook gezien worden als een schending van het recht op reproductieve gezondheid. Het recht op reproductieve gezondheid houdt onder meer in dat men recht heeft op bestrijding en behandeling van infecties van het reproductieve systeem en seksueel overdraagbare aandoeningen en de bestrijding van infertiliteit.²⁰² Het recht op reproductieve gezondheid van vrouwen is wereldwijd erkend omwille van zijn rol in het verkrijgen van gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Er is ook een correlatie tussen de gelijkheid van mannen en vrouwen en de strijd tegen armoede, de bevordering van economische groei, duurzame ontwikkeling en bescherming van het milieu. Dit werd erkend in de ‘Beijing Declaration and Platform for Action’.²⁰³ Daarnaast werd de toegang tot het recht op reproductieve gezondheid ook

---

¹⁹⁹ Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, 1981.

²⁰⁰ UN Centre for Human Rights, *Fact Sheet No.23, Harmful Traditional Practices Affecting Health of Women and Children*, <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs23.htm>.

²⁰¹ UNICEF, *Female Genital Mutilation/Cutting: a statistical exploration*, New York, UNICEF, 2005, 2.

²⁰² M. TEMMERMAN en T. MAENHOUT, *Milady! Waar vrouwenrechten echt over gaan*, Tielt, Lannoo, 2014, 6.

²⁰³ The Fourth World Conference on Women, Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing, 4-15 september 1995, §16; L. GEARON, *The Human Rights Handbook: a global perspective for education*, Londen, Trentham Books, 2003, 117; United Nations Population Fund, “Health is key for sustainable development”, Oslo, 24 januari 2013, <http://www.unfpa.org/public/home/news/pid/13044>; A. SAITH, “From Universal Values to Millennium Development Goals: Lost in Translation”, *Forum* 2006, 1227-1246.

verankerd in een van de millenniumdoelstellingen van de Verenigde Naties.²⁰⁴ Om dit te bereiken is er een specifiek departement inzake reproductieve gezondheid en onderzoek van de Wereldgezondheidsorganisatie om deze doelstelling om te zetten in de praktijk.²⁰⁵

Afdeling 2. Kinderrechten

97. De term ‘vrouwelijke’ genitale verminking kan voor verwarring zorgen. De realiteit is dat deze praktijk voornamelijk wordt uitgevoerd op minderjarigen. Volgens het Verdrag inzake de Rechten van het Kind moeten alle maatregelen betreffende kinderen genomen worden in het belang van het kind (artikel 3.1).²⁰⁶ Verder in het Verdrag wordt vermeld dat kinderen de mogelijkheid moeten hebben om zich op een gezonde manier te ontwikkelen, om voldoende medische aandacht te krijgen en om beschermd te worden tegen alle vormen van discriminatie, mishandeling of misbruik.²⁰⁷

Afdeling 3. Mensenrechten die geschonden worden nader bekeken

98. Het recht om vrij te zijn van discriminatie op basis van geslacht, het recht op leven en fysieke integriteit, het recht op gezondheid en het recht van kinderen op speciale bescherming; dit zijn de voornaamste mensenrechten die worden geschonden door vrouwelijke genitale verminking.²⁰⁸

99. *Het recht om vrij te zijn van discriminatie op basis van geslacht*

Dit recht wordt in verschillende internationale mensenrechteninstrumenten gegarandeerd. Het is dan ook het eerste artikel van het VN Vrouwenverdrag dat een brede visie hanteert op discriminatie tegen vrouwen. Een belangrijk doel van VGV is om seksualiteit van vrouwen en hun ondergeschikte rol in de samenleving te controleren. VGV is duidelijk een discriminatie op basis van geslacht, het tast de erkenning en het genot van de fundamentele rechten en vrijheden van vrouwen aan. De impact van VGV op vrouwenrechten werd ook reeds erkend door het

---

²⁰⁴ Millenniumdoelstelling 5. b.; The UN Millennium Project, Public choices, Private decisions: Sexual and Reproductive Health and the Millennium Development Goals, 2006, http://www.unmillenniumproject.org/documents/MP_Sexual_Health_screen-final.pdf.

²⁰⁵ The World Health Organization, Sexual and Reproductive Health: The Department of Reproductive Health and Research, 2013, http://www.who.int/reproductivehealth/about_us/en/index.html.

²⁰⁶ Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, 1989.

²⁰⁷ UNICEF, *Female Genital Mutilation/Cutting: a statistical exploration*, New York, UNICEF, 2005, 1-2.

²⁰⁸ CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Female Genital Mutilation: a matter of human rights. An advocate's guide to action*, New York, Center for Reproductive Rights, 2006, 12-13.

Afrikaans Protocol inzake vrouwenrechten. In dit protocol worden alle lidstaten verplicht om “alle vormen van schadelijke praktijken die een negatief effect hebben op mensenrechten van vrouwen en welke botsen met erkende internationale standaarden” te verbieden en te veroordelen.²⁰⁹

100. *Het recht op leven en fysieke integriteit en het recht om vrij te zijn van geweld*

Vrouwelijke genitale verminking kan niet alleen zorgen voor lichamelijke, psychologische en seksuele complicaties, in sommige gevallen kan het ook de dood tot gevolg hebben. Zo kan het dus ook gezien worden als een schending van het recht op leven.²¹⁰ Vrouwelijke genitale verminking bevat ook een vorm van foltering. Het recht op fysieke integriteit wordt vaak geassocieerd met het recht op vrijheid van foltering. Praktijken die de veiligheid van een persoon bedreigen, zoals VGV, schenden het recht van een persoon op fysieke integriteit. Schendingen van dit recht manifesteren zich ook wanneer meisjes en vrouwen in bedwang worden gehouden tijdens de procedure, aangezien het recht op fysieke integriteit ook een recht omvat om zelfstandige beslissingen te nemen over het eigen lichaam.²¹¹

101. *Het recht op gezondheid*

Het recht op een zo goed mogelijke lichamelijke en geestelijke gezondheid wordt gewaarborgd in artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.²¹² Regeringen worden aangeraden gebruik te maken van een gezondheidsbeleid dat rekening houdt met de behoeften van meisjes en adolescenten die kwetsbaar zijn voor traditionele praktijken zoals VGV. Dit wordt aangeraden door de Commissie voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen, het orgaan dat toeziet op de implementatie van het Vrouwenverdrag.²¹³

102. Bij het uitvoeren van VGV worden vaak grote delen van de clitoris en schaamlippen verwijderd, dit zorgt ervoor dat veel vrouwen pijn en problemen ondervinden bij de geslachtsgemeenschap. Het recht van vrouwen “op een zo goed mogelijke lichamelijke en

---

²⁰⁹ Artikel 5 Afrikaans Protocol inzake vrouwenrechten.

²¹⁰ CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Female Genital Mutilation: a matter of human rights. An advocate's guide to action*, New York, Center for Reproductive Rights, 2006, 14.

²¹¹ CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Female Genital Mutilation: a matter of human rights. An advocate's guide to action*, New York, Center for Reproductive Rights, 2006, 15.

²¹² Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, 1966.

²¹³ CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Female Genital Mutilation: a matter of human rights. An advocate's guide to action*, New York, Center for Reproductive Rights, 2006, 15.

geestelijke gezondheid” wordt dus per definitie geschonden.²¹⁴ Bovendien is er vaak geen sprake van degelijke medische verzorging.²¹⁵

103. *Rechten van het kind*

Vrouwelijke genitale verminking wordt vaak uitgevoerd op meisjes tussen vier en veertien jaar. Daarom wordt de praktijk door de internationale gemeenschap ook gezien als een schending van kinderrechten. Aangezien kinderen zichzelf niet op een adequate manier kunnen beschermen of “*informed consent*” kunnen geven, verleent de internationale mensenrechtenwetgeving speciale bescherming aan kinderen.²¹⁶ Artikel 1 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind definieert een ‘kind’ als “ieder mens jonger dan achttien jaar, tenzij volgens het op het kind van toepassing zijnde recht de meerderjarigheid eerder wordt bereikt”.²¹⁷ Artikel 24 stelt dat “de staten die partij zijn, alle doeltreffende en passende maatregelen moeten nemen teneinde traditionele gebruiken die schadelijk zijn voor de gezondheid van kinderen af te schaffen”.

Hoofdstuk 4. VGV als culturele traditie

Afdeling 1. Recht op cultuur

104. In 1966 werd het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten aangenomen, het trad echter pas in werking in 1979 nadat het vereiste aantal ratificaties werd behaald.²¹⁸ De Europese tegenhanger van dit verdrag is het Europees Sociaal Handvest dat in werking trad in 1965.²¹⁹ In België zijn de economische, sociale en culturele rechten verankerd in artikel 23 van de Grondwet.²²⁰

105. Een grote stap voorwaarts met betrekking tot de afdwingbaarheid van deze rechten is het facultatief Protocol dat in 2008, exact 60 jaar na de Universele Verklaring van de Rechten van

---

²¹⁴ WHO, *Guidelines on the Management of Health Complications from Female Genital Mutilation*, Geneva, Department of women’s health, family and community health, 2016.

²¹⁵ WHO, *Guidelines on the Management of Health Complications from Female Genital Mutilation*, Geneva, Department of women’s health, family and community health, 2016.

²¹⁶ S. DIXON, “The FGM enhanced dataset: how are we going to discuss this with our patients” *The British journal of general practice : the journal of the Royal College of General Practitioners*, 2015, Vol.65(641), 629.

²¹⁷ Verdrag van de rechten van het Kind, 1990.

²¹⁸ Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, 1966.

²¹⁹ Europees Sociaal Handvest, 1961.

²²⁰ Herziening van de Grondwet, Parl. St. Senaat 1991-92, nr. 100-2/1°,4.

de Mens, werd toegevoegd.²²¹ Dit Protocol voorziet in een klachtrecht voor het Comité voor economische, sociale en culturele rechten.

- 106.** Economische, sociale en culturele rechten worden gezien als mensenrechten van de tweede generatie.²²² Dit wil zeggen dat de overheid een positieve verplichting heeft om deze rechten te garanderen.²²³ Op internationaal niveau wordt echter steeds gesproken van drie types van verplichtingen: de verplichting om te respecteren, de verplichting om te beschermen en de verplichting om te verwezenlijken. Binnen Europa wordt echter enkel gewerkt met de verplichting om te respecteren en de verplichting om te beschermen.²²⁴ Desalniettemin moeten we blijven voor ogen houden dat elk mensenrecht verschillende verplichtingen inhoudt: zowel positieve als negatieve.²²⁵
- 107.** De verschillende mensenrechten zijn niet allemaal op hetzelfde tempo geëvolueerd. De culturele rechten hebben niet steeds dezelfde aandacht gekregen als de burgerlijke en politieke rechten en sociale en economische rechten. Hierdoor is deze categorie van mensenrechten minder ontwikkeld.²²⁶ Een van de redenen die aan de basis ligt van deze beperkte ontwikkeling is het feit dat er geen eenduidige definitie is voor het begrip ‘cultuur’.²²⁷ Het begrip ‘cultuur’ kan op verschillende dingen duiden, bijvoorbeeld: menselijke cultuur in het algemeen, de cultuur van een specifieke periode of gemeenschap of de cultuur van een bepaalde persoon. Het kan ook gaan om kunst of literatuur of een bepaalde manier van leven.²²⁸

---

²²¹ Facultatief Protocol bij het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten, 2008.

²²² M. SSENYONJO, *Economic, Social and Cultural Rights in International Law*, Oxford, Hart Publishing, 2009, 10.

²²³ G. MAES, *De afdwingbaarheid van sociale grondrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 3-5.

²²⁴ J. NIJNS, *Vrouwenbesnijdenis als mensenrechtendilemma: het recht op bescherming van de gezondheid versus het recht op cultuur*, onuitg. masterscriptie Rechten KU Leuven, 2012-13, 20.

²²⁵ Y. DONNERS en V. VOLODIN (eds.), *Human Rights in Education, Science and Culture: Legal Developments and Challenges*, Aldershot, Ashgate, 2007, 237; C. COURTIS, *Courts and the Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights: Comparative Experiences of Justiciability*, Genève, International Commission of Jurists, 2008, 9-11; M. SSENYONJO, *Economic, Social and Cultural Rights in International Law*, Oxford, Hart Publishing, 2009, 12-13.

²²⁶ X, *Cultural Rights: an underdeveloped category of human rights, conclusions of the eighth interdisciplinary colloquium on human rights*, organised by the University of Fribourg, 28-30 November, 1991, *The review of the international commission of jurists*, No. 49/1992, 51-53.

²²⁷ T. S. ELIOT, *Notes Towards the Definition of Culture*, Londen, Faber & Faber, 2010, 15; J. R. BALDWIN, S. L. FAULKNER, M. L. HECHT, “A moving target: the illusive definition of culture” in J. R. BALDWIN, S. L. FAULKNER, M. L. HECHT, en S. L. LINDSLEY, *Redefining Culture: Perspectives Across the Disciplines*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associate Publishers, 2006, 3; S. RATHJE, “The Definition of Culture: An Application-Oriented Overhaul”, *Interculture Journal* 2009, 35-60.

²²⁸ D. B. O'CONNOR en D. P. SILVERMAN, *Ancient Egyptian Kingship*, New York, E. J. Brill, 1995, 3.

108. De oproep om culturele rechten te verduidelijken en de bescherming ervan op te drijven is de laatste jaren enorm toegenomen.²²⁹ Dit komt vooral door de verschillende schendingen van deze culturele rechten van inheemse bevolkingsgroepen en nationale minderheden. Deze groepen zijn vaak het slachtoffer van discriminatie, xenofobie en racisme.²³⁰ In dit licht kan men stellen dat culturele rechten en dan vooral het recht op een culturele identiteit een constitutief element van de eerbiediging van mensenrechten vormen.

Afdeling 2. Culturele identiteit

109. Cultuur zijn de waarden, overtuigingen, denkpatronen en het gedrag dat wordt aangeleerd en gedeeld en die kenmerkend is voor mensen die tot eenzelfde groep behoren. Het geeft een identiteit aan een groep, garandeert overleving en het versterkt het samenhangsgevoel. Identiteit is het referentiekader van een persoon waarmee hij zichzelf waarneemt. Identiteit wordt geconstrueerd door een integrale verbinding van taal, sociale structuren, gendergerichtheid en culturele patronen. Het zorgt voor een complexe relatie tussen cultuur en identiteit.
110. Culturele identificatie is een vorm van vereenzelviging, een gevoel van verbondenheid met een bepaalde groep die op die manier zichzelf opnieuw bevestigt. Het is de mate waarin iemand op gedragsmatige, communicatieve, psychologische en sociologische wijze typerend is voor een bepaalde cultuur.²³¹ Het gaat om waarden, gebruiken en overtuigingen om in te schatten in welke verhouding men staat tot de wereld. Het weerspiegelt de gemeenschappelijke historische ervaringen en gedeelde culturele gedragslijnen die ons als één geheel een stabiel, onveranderlijk en voortdurend referentiekader bieden. Het oordeel van mensen over de vraag of zij of anderen tot een bepaalde culturele groep behoren, kan worden beïnvloed door fysieke verschijning, afkomst of persoonlijk gedrag. Ook historische gebeurtenissen, het politiek klimaat, de aanwezigheid, de situatie of locatie van een bepaalde interactie kunnen invloed hebben op de culturele identiteit.

---

²²⁹ P. ALSTON, "The best interests principle; towards a reconciliation of culture and human rights", *International Journal of Law, Policy and the Family* 1994, 1-25.

²³⁰ A. RAO, "The politics of gender and culture in international human rights discourse", in J. PETERS en A. WOLPER, *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, Londen, Routledge, 1995, 18.

²³¹ X, *Cultural Identity Theory*, in Cultural Communication, Intercultural Communication, <http://communicationtheory.org/cultural-identity-theory/>. (Raadpleging november 2017).

111. Culturele identiteit is een dynamisch begrip en evolueert voortdurend. Het bestrijkt de volledige levensduur van een mens en kan ieder moment veranderen op basis van de sociale context waarin men zich bevindt. Kortom is culturele identiteit een constant verschuivend begrip van iemands identiteit en zelfbewustzijn in relatie tot de mensen rondom.
112. Culturele identiteit wordt onderhandeld, mede gecreëerd en versterkt in communicatie met anderen wanneer sociaal contact plaatsvindt. Het zijn manifestaties van de sociale realiteit, gereflecteerd op onze uniek persoonlijke levensgeschiedenis en –ervaring. Het vormen van een culturele identiteit impliceert het maken van keuzes over de culturen waarmee men zich identificeert en het besluit om toe te treden tot de culturele gemeenschap waartoe men behoort. Overtuigingen en praktijken van een of meer gemeenschappen kunnen ook worden aangepast. Het is mogelijk voor leden van een dominante of meerderheidscultuur om elementen van een minderheidscultuur over te nemen. Elk individu behoort tevens tot talrijke overlappende en niet-overlappende culturele en subculturele groepen. Daarom heeft een individu verschillende identiteiten op de verschillende niveaus waarop zijn culturele identiteit bestaat.²³²

Afdeling 3. VGV als culturele traditie

3.1 Ongelijkheid tussen man en vrouw

113. Een belangrijke factor in het aanhouden van dit gebruik is het feit dat het voornamelijk voorkomt in traditionele gemeenschappen waar de man een dominante rol speelt.²³³ Deze ongelijkheid van man en vrouw is terug te vinden in de sociale, politieke en economische structuren. Toch wordt VGV ondersteund door zowel vrouwen als mannen.

3.2. Traditie en cultuur

114. Traditie speelt een grote rol in de hardnekkige prevalentie van VGV. De praktijk wordt gerechtvaardigd door de wil van de goden of voorouders of er wordt vanuit gegaan dat alle vrouwen worden verminkt en dat het nu eenmaal zo hoort.²³⁴ Het wordt gezien als een ritueel

---

²³² *Cultural Identity Theory*, in *Cultural Communication, Intercultural Communication*, <http://communicationtheory.org/cultural-identity-theory/>. (Raadpleging november 2017).

²³³ X, *Underlying Reasons for the Persistence of Female Genital Mutilation. A Case Study in Babati, Tanzania*, onuitg. verhandeling Universiteit van Stockholm, 23.

²³⁴ G. VAN GEERTRUYE, *Vrouwelijke genitale verminking: de sociaal-culturele context*, <http://cas1.elis.ugent.be/avrug/vrouwel1.htm> (consultatie 2 mei 2017).

dat veel betekenis heeft bij de culturele achtergrond van een etnische bevolkingsgroep en geldt daar ook als onderscheidingscriterium. Indien men niet aan deze praktijk meedoet, bestaat het risico te worden verstoten uit de gemeenschap. Het geldt bij vele bevolkingsgroepen dan ook als voorwaarde om volwaardig te kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. Culturele identiteit is over het algemeen zeer belangrijk bij Afrikaanse families. Gezien de ouders willen dat hun kinderen deel uitmaken van de gemeenschap en verder leven met de bestaande culturele waarden, past VGV in het kader van sociale aanvaarding en integratie zowel van het meisje of de vrouw in kwestie, als van haar familie.

3.3. Identiteit

115. Samenhangend met het vorige element van traditie en cultuur, kan besnijdenis ook gebruikt worden om de identiteit af te bakenen. Het is in dat opzicht een markeringsritueel om de grenzen tussen de geslachten duidelijk te maken.²³⁵ Binnen bepaalde moslingroepen zijn meisjes en jongens vanaf de geboorte tot aan de besnijdenis ‘gelijk’.²³⁶ Na de besnijdenis krijgt het kind de identiteit van ‘mannelijk’ of ‘vrouwelijk’ en zal hun status veranderen.²³⁷ Met de besnijdenis van het meisje wordt haar rol als vrouw, echtgenote en soms zelfs als moeder vastgelegd.²³⁸ Daarnaast ontstaat er ook een samenhangingsgevoel dat bijdraagt aan de vrouwelijke groepsidentiteit.²³⁹

3.4. Huwbaarheid

116. Genitale verminking wordt ook vaak gezien als voorwaarde om een partner te vinden om te huwen, daar het gezien wordt als een garantie van maagdelijkheid.²⁴⁰ Op sociaal vlak is huwen

---

²³⁵ E. BARTELS, “Vrouwenbesnijdenis en spreekplicht”, *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 1994, jaargang 15, nr. 1, 114-122.

²³⁶ J. BODDY, *Wombs and alien spirits. Women, men and the Zar cult in Northern Sudan*, Wisconsin, Madison: University of Wisconsin Press, 1989, 57.

²³⁷ J. BODDY, *Wombs and alien spirits. Women, men and the Zar cult in Northern Sudan*, Wisconsin, Madison: University of Wisconsin Press, 1989, 58.

²³⁸ K. VERMEULEN, *De stilte doorbroken? De complexiteit van genitale verminking van vrouwen*, Antwerpen, Humanistisch Vrijzinnige Dienst, 1995, 19; E. BARTELS, “Herinfibulatie en de strijd tegen vrouwenbesnijdenis”, *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 1987, jaargang 8, nr. 1, 18; J. BODDY, *Wombs and alien spirits. Women, men and the Zar cult in Northern Sudan*, Wisconsin, Madison: University of Wisconsin Press, 1989, 57.

²³⁹ M. M. J. REYNERS, *Het besnijden van meisjes. Een leven lang leed en pijn*, Amsterdam, Boom, 1993, 51.

²⁴⁰ S. ABDEL-AZIM, “Psychosocial and sexual aspects of female circumcision”, *African Journal of Urology* 2013, 141-142; M. MARTINELLI en J.E. OLLÉ-GOIG, “Female genital mutilation in Djibouti”, *African Health Sciences* 2012, 412-415; R. C. BERG en E. DENISON, “A Tradition in Transition: Factors Perpetuating and Hindering the Continuance of Female Genital Mutilation/Cutting (FGM/C) Summarized in a Systematic Review”, *Health Care for Women International* 2013, 837-895; D. GHANIM, *The Virginity Trap in The Middle East*, New

essentieel om te worden opgenomen in de gemeenschap en om economische stabiliteit te verzekeren. Ook vanuit dit oogpunt levert VGV het meisje en haar familie het respect op van de samenleving. De ingreep wordt bovendien gezien als een manier om een meisje puur en mooi te houden en er wordt geloofd dat VGV het seksuele genot van de mannen verhoogt.²⁴¹

3.5. Hygiëne en gezondheid

117. In verschillende Afrikaanse landen zoals Egypte, Sudan, Somalië en Ethiopië worden de externe vrouwelijke genitaliën als onrein beschouwd.²⁴² Het doel is om al het haar en de buitenste schaamlippen te verwijderen om te zorgen voor een gladde huid en dus een proper lichaam.²⁴³

3.6. Economisch doeleinde

118. Vanuit een economisch standpunt hebben vooral de besnijdsters baat bij de praktijk van VGV; het is voor hen vaak de enige bron van inkomsten en financiële stabiliteit.²⁴⁴ Ze verwerven hun inkomen niet alleen bij de initiële ingreep, maar nogmaals wanneer ze vrouwen terug opensnijden wanneer de echtgenoot er niet in slaagt de dichtgenaaide geslachtsdelen te openen om seksuele betrekkingen te hebben.²⁴⁵ Het levert voor de besnijdsters ook prestige op als behoedsters van de traditie. Daarnaast zijn er ook economische voordelen voor het meisje of de vrouw in kwestie. Vaak gaat de ceremonie van VGV gepaard met het uitwisselen van

---

York, Palgrave Macmillan, 2015, 79-90; R. OLDFIELD HAYES, "Female genital mutilation, fertility control, women's role, and the patrilineage in modern Sudan: a functional analysis," *American Ethnologist* 1975, 622; D. E. KING, "The personal is patrilineal: Namus as sovereignty," *Identities* 2008, 330; S. HUSSEIN en J. MANTHORPE, "Women from the Middle East and North Africa in Europe: Understanding Marriage and Family Dynamics," *European Journal of Social Work* 2007, 471; M. BASSILI ASSAAD, "Female circumcision in Egypt: Social implications, current research, and prospects for change," *Studies in Family Planning* 1980, 8; R. F. LAX, "Socially sanctioned violence against women: Female genital mutilation is its most brutal form," *Clinical Social Work Journal* 2000, 408.

²⁴¹ R. ABUSHARAF, *Female circumcision: multicultural perspectives*, Philadelphia, University of Pennsylvania press, 2007, 112-116.

²⁴² S. K. HELLSTEN, "Rationalising circumcision, from tradition to fashion, from public health to individual freedom-critical notes on cultural persistence of the practice of genital mutilation," *Journal of Medical Ethics* 2004, 249; H. LIGHTFOOT-KLEIN, "The sexual experience and marital adjustment of genitally circumcised and infibulated females in the Sudan," *The Journal of Sex Research* 1989, 375-92; R. F. BAUMEISTER en J. M. TWENGE, "Cultural suppression of female sexuality," *Review of General Psychology* 2002, 182-183.

²⁴³ E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995, 50.

²⁴⁴ C. NAUDTS, *Vrouwelijke genitale verminking en de strafwet: Een verkennend onderzoek naar de houding bij personen van Somalische origine in Vlaanderen*, onuitg. masterscriptie Criminologie KU Leuven, 2009-10, 14.

²⁴⁵ C. NAUDTS, *Vrouwelijke genitale verminking en de strafwet: Een verkennend onderzoek naar de houding bij personen van Somalische origine in Vlaanderen*, onuitg. masterscriptie Criminologie KU Leuven, 2009-2010, 14.

geschenken en giften. Dit zorgt er voor dat het meisje reeds een klein persoonlijk bezit heeft, waardoor haar ouders bij het huwelijk een grotere bruidsschat zullen ontvangen.²⁴⁶

3.7. Mythes

119. Er bestaan ook heel wat mythes rond VGV. Zo bestaat de gedachte dat een clitoris een baby kan doden tijdens de geboorte of dat VGV de vruchtbaarheid verhoogt en de kindersterfte vermindert.²⁴⁷ Sommigen geloven dat VGV de vruchtbaarheid verhoogt of onvruchtbaarheid geneest en in extreme gevallen wordt geloofd dat een vrouw die niet verminkt is niet zwanger kan worden. Anderen zien genitale verminking als een middel om kinderziekten te genezen. Culturen waar infibulatie beoefend wordt, denken soms dat dit voorkomt dat de baarmoeder uit het lichaam zou vallen.²⁴⁸

Hoofdstuk 4. VGV in België

Afdeling 1. Prevalentie

120. Er is geen bewijs dat VGV effectief wordt uitgevoerd in België. Wel blijkt uit een studie uitgevoerd bij gynaecologen, urologen en andere medische professionals dat er ouders zijn die vragen om VGV toe te passen op hun kinderen.²⁴⁹ In België, net als in andere Europese landen, komt VGV steeds meer voor ten gevolge van de toenemende migratiestroom.²⁵⁰ Volgens

---

²⁴⁶ S. MWAIPOPO, *The Law and Practice Relating to Female Genital Mutilation in Tanzania*, ontuit. masterscriptie Rechten Lund University, 2004, 42.

²⁴⁷ RAAD VOOR DE GELIJKE KANSEN VOOR MANNEN EN VROUWEN, *Advies nr. 18 betreffende de genitale verminking*, 1997, 7.

²⁴⁸ AMNESTY INTERNATIONAL, *Factsheet Vrouwelijke Genitale Verminking*, https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/Vrouwelijke_Genitale_Verminking_versiejul08.pdf. (consultatie 18 april 2017).

²⁴⁹ FOD VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, DUBOURG, D., EN RICHARD, F., 'Studie over de prevalentie van vrouwelijke genitale verminking en van het risico op vrouwelijke genitale verminking in België', 2014, <https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/vgv_prevalentie_lange_versie_11-11-2014_final.pdf>; De Standaard, "Er is nog steeds genitale verminking in België. En niet enkel in allochtone gemeenschappen", België, 27 mei 2015, http://www.standaard.be/cnt/dmf20160527_02310672; GAMS België, *Vrouwelijke verminking, een aantal mythes onder de loep*, Brussel, 2016.

²⁵⁰ End FGM, "FGM and Migration, Factsheet 2 and 4", <http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/endFGM-factsheet-EN-online2.pdf>; A. VERCOUTERE, M. TEMMERMAN en E. LEYE, "Vrouwelijke genitale verminking, een ver-van-mijn-bedshow? Medische en ethicolegale aspecten van verminkte vrouwen in westerse landen", *Tijdschrift voor Geneeskunde* 2011, 237-241.

verschillende studies²⁵¹ leven er ongeveer 48.000 meisjes en vrouwen in België van wie VGV wordt toegepast in het land van herkomst.²⁵²

- 121.** Naar schatting zijn er in 2018 zo'n 17.000 meisjes en vrouwen op wie VGV is toegepast, met nog 8600 anderen die het risico lopen om VGV te ondergaan.²⁵³ Deze cijfers zijn in de laatste 10 jaar verdrievoudigd.²⁵⁴ De meerderheid van deze meisjes en vrouwen wonen in Vlaanderen en Brussel.²⁵⁵ De eerste gemeenschappen op wie VGV reeds was toegepast, kwamen aan in België in de jaren '90 bij het vluchten voor de oorlog in Somalië.²⁵⁶ Sinds 2012 zijn een derde van de vrouwen in België die VGV hebben ondergaan afkomstig van Guinee, gevolgd door Somalië, Egypte, Ethiopië en Ivoorkust.²⁵⁷

---

²⁵¹ D. DUBOURG en F. RICHARD, "Etude de prévalence des femmes excisées et des filles à risque d'excision en Belgique" in *FPS Public Health, Safety of the Food Chain and Environment* 2014, Brussels; D. DUBOURG, F. RICHARD, E. LEYE, S. NDAME, T. ROMMENS en S. MAES, "Estimating the number of women with Female genital mutilation in Belgium" *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*, 2011, Brussel, 248-257; EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY, "Current situation of female genital mutilation in Belgium", <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/current_situation_and_trends_of_female_genital_mutilation_in_belgium_en.pdf>; FOD OVERHEIDSDIENST, VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, "Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België (samenvatting)", 2014, <https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/20161113_gams_fodvolksgezondhe_id_eindrapportvkv_fase3_nl.pdf>; United to End FGM, Country focus Belgium, 2017, <https://uefgm.org/wp-content/uploads/2016/11/COUNTRY-INFO-PAGES_BELGIUM_high-1.pdf>; Ministry of Health and the Antwerp Institute of Tropical Medicine, Study on the prevalence of FGM 2014, <<http://www.reisgeneeskunde.be/itg/GeneralSite/Default.aspx?WPID=688&MIID=637&IID=327&L=N>>.

²⁵² D. DUBOURG en F. RICHARD, "Etude de prévalence des femmes excisées et des filles à risque d'excision en Belgique" *SPF Santé Publique, Sécurité de la Chaîne alimentaire et Environnement* 2014, Brussel, <<http://www.ps.be/getattachment/d1994d44-4d75-476e-87b3-3e0faa3df48b/MGF-Etude-Prevalence-02-2014.pdf.aspx>>; S. O'NEILL, D. DUBOURG, S. FLORQUIN, M. BOS, S. ZEWOLDE en F. RICHARD, "Men Speak Out Project, Research Men have a role to play but they don't play it: a mixed methods study exploring men's involvement in Female Genital Mutilation in Belgium, the Netherlands and the United Kingdom, Preliminary Results", 8 December 2016, <http://forwarduk.org.uk/wp-content/uploads/2016/12/MSO-Study_final.pdf>; J.A. HOWARD en M.A. GIBSON, "Frequency- dependent Female Genital Cutting behaviour confers evolutionary fitness benefits" in *Nature Ecology & Evolution, Vol. I, 2017*; GAMS, *Vrouwelijke genitale verminking, een aantal mythes onder de loep*, Brussel, 2016, 12; United to End FGM, *Country focus Belgium*, 2017.

²⁵³ UNITED TO END FGM, *Country focus Belgium*, 2017.

²⁵⁴ A. DE KEYSER, "De strijd tegen vrouwenbesnijdenis, 'mishandeling met goede bedoelingen'", <http://www.standaard.be/cnt/DMF20180302_03386424>, De Standaard, 3/03/2018.

²⁵⁵ D. DUBOURG en F. RICHARD, Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België, 2014; United to End FGM, *Country focus Belgium*, 2017.

²⁵⁶ D. DUBOURG en F. RICHARD, Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België, 2014; United to End FGM, *Country focus Belgium*, 2017.

²⁵⁷ S. O'NEILL, D. DUBOURG, S. FLORQUIN, M. BOS, S. ZEWOLDE en F. RICHARD, "Men Speak Out Project, Research Men have a role to play but they don't play it: a mixed methods study exploring men's involvement in Female Genital Mutilation in Belgium, the Netherlands and the United Kingdom, Preliminary Results", 8 December 2016, <http://forwarduk.org.uk/wp-content/uploads/2016/12/MSO-Study_final.pdf>; J.A. HOWARD en M.A. GIBSON, "Frequency- dependent Female Genital Cutting behaviour confers evolutionary fitness benefits" *Nature Ecology & Evolution, Vol. I, 2017*.

Afdeling 2. Voorkomen

122. Zoals reeds vermeld in het onderdeel Belgische wetgeving, is er sinds 2001 een specifieke bepaling die de praktijk van VGV strafbaar stelt. Ondanks deze wettelijke bepaling zijn er tot op vandaag geen veroordelingen in ons land en zijn bekende gevallen van VGV zeldzaam.²⁵⁸ Kunnen we dan stellen dat er een voldoende en effectief wettelijk kader bestaat in België?²⁵⁹
123. Het moet benadrukt worden dat preventie en bescherming voorrang moeten krijgen op vervolging.²⁶⁰ Het belang van het kind heeft meer baat bij preventie en bescherming dan bij een repressieve aanpak aangezien het destructief kan zijn voor de gezinsdynamiek en het ervoor zou kunnen zorgen dat VGV meer en meer verdwijnt naar het “ondergrondse” toneel. Bovendien heeft een regressieve aanpak een beperkte impact op het gedrag dat aan de basis ligt van VGV en kan het contraproductieve gevolgen hebben.²⁶¹ Het zou het signaal kunnen geven dat de Westerse waarden worden opgedrongen aan de hele samenleving, en dus ook aan de voorstanders van VGV. Dit wordt verder uitgewerkt in het onderdeel met betrekking op de “universaliteit” van de rechten van de mens.
124. Het is echter belangrijk dat een wettelijk kader voorhanden is om duidelijk te maken dat VGV absoluut wordt afgekeurd in de Belgische samenleving en om een duidelijk boodschap te brengen dat VGV verboden is en bestraft zal worden.²⁶²
125. Een contract sluiten met de ouders kan een stok achter de deur zijn. Zowel het parket als GAMS (Groupe pour l’Abolition des Mutilations Sexuelles féminines) kan ouders een

---

²⁵⁸ Neither in the UK: “BBC News, Female genital mutilation: UK’s first FGM prosecution announced”, 21 March 2014, <<http://www.bbc.com/news/uk-26681364>> (however, no conviction); BBC News, “FGM: Lack of conviction ‘a national scandal’”, United Kingdom, 15 September 2016, <<http://www.bbc.com/news/uk-37364079>>.

²⁵⁹ Belgian Senate, Genital Mutilation in Belgium, 27 March 2014, <<https://www.senate.be/www/webdriver?MItabObj=pdf&MIcolObj=pdf&MInamObj=pdfid&MItypeObj=application/pdf &MIvalObj=83891970>>; BELGIAN CHAMBER OR REPRESENTATIVES, Written Questions and answers, (058), 19 January 2016, Question nr.696 Fabienne Winckel to the minister of Justice, <<https://www.dekamer.be/QRVA/pdf/54/54K0058.pdf>>.

²⁶⁰ E. LEYE en A. SABBE, *Responding to female genital mutilation in Europe. Striking the right balance between prosecution and prevention. A review of legislation*, Gent, ICHR, 2009, 45.

²⁶¹ M. ALIE, *Les mutilations génitales féminines: De l’incriminalisation aux poursuites. 2tat des liex en Belgique et regards européens*, Brussel, INTACT vzw, 2014, 54; WORLD HEALTH ORGANIZATION, “Eliminating female genital mutilation, an interagency statement”, 2008, 17, <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw52/statements_missions/Interagency_Statement_on_Eliminating_FGM.pdf>.

²⁶² F. RICHARD en C. FLAMAND, *Vrouwelijke Genitale Verminking, Handboek familiaal geweld*, Afl. 6, 2013, 3; FOD VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETER EN LEEFMILIEU AND GAMS BELGIUM, *Vrouwelijke Genitale Verminking: handleiding voor de betrokken beroepssectoren*, Brussel, 2011, p53.

‘verbintenis’ laten ondertekenen waarin ze plechtig beloven hun dochter te beschermen tegen genitale verminking. Weigeren de ouders te tekenen, kunnen drastischer middelen ingeschakeld worden.²⁶³

Afdeling 3. Getuigenissen in België

- 126.** In Anderlecht ziet gynaecologe An Vercoutere wekelijks verschillende vrouwen die genitale mutilatie ondergingen, niet in hun thuisland in Afrika, maar in het Erasmusziekenhuis in Brussel. Elk jaar bevallen 1400 besneden vrouwen in België.²⁶⁴
- 127.** Het gebeurt vaak dat een dokter of een gynaecoloog een vrouw onderzoekt en niet opmerkt dat ze besneden is. Dit komt door een gebrek aan sensibilisering. In hun studies zijn gynaecologen zich niet bewust gemaakt van het feit dat dit ook in ons land kan voorkomen, dus letten ze er ook niet op. Meestal wordt het pas opgemerkt wanneer de vrouw ligt te bevallen.²⁶⁵
- 128.** In de omgang met verminkte vrouwen stellen artsen zich vragen rond het medische, ethische en juridische aspect. Veel van die vragen hebben tot op vandaag nog geen sluitend antwoord. Dit door het gebrek aan kennis over vrouwenbesnijdenis en de behandeling van specifieke klachten. An Vercoutere leidt momenteel zelf professionals op en geeft jaarlijks vormingen.
- 129.** Fatou uit Antwerpen probeert al vijftien jaar zwanger te worden. Ze is het niet zeker, maar ze vermoedt dat haar besnijdenis haar onvruchtbaar heeft gemaakt. Bij de gynaecoloog wordt er nooit over haar besnijdenis gesproken. Fatou was zes jaar toen ze besneden werd in Guinee. Ze wist dat er iets zou gebeuren waardoor ze die dag een echte vrouw werd. Ze wist echter niet exact wat er haar te wachten stond. Voor Fatou naar België kwam, zag ze het nooit als een trauma, in Guinee was dit de normale gang van zaken.²⁶⁶
- 130.** Vandaag werkt Fatou bij Gams, een vzw die de afschaffing van vrouwelijke genitale verminking beoogt en besneden vrouwen psychosociaal begeleidt. Ze probeert vooral info mee

---

²⁶³ A. DE KEYSER, “8600 meisjes in België lopen risico op genitale verminking”, http://www.standaard.be/cnt/DMF20180302_03386424, De Standaard 03/03/2018.

²⁶⁴ A. KANKO, *De Tweede Helft: tijd voor een nieuw feminisme*, Tielt, Lannoo Meulenhoff, 2015, 53; G. LIEKENS, *Het Vaginaboek*, Amsterdam, Overamstel, 2017, 49.

²⁶⁵ A. DE KEYSER, “8600 meisjes in België lopen risico op genitale verminking”, http://www.standaard.be/cnt/DMF20180302_03386424, De Standaard 03/03/2018.

²⁶⁶ A. DE KEYSER “8600 meisjes in België lopen risico op genitale verminking”, http://www.standaard.be/cnt/DMF20180302_03386424 De Standaard 03/03/2018.

te geven aan vriendinnen die op vakantie gaan naar haar thuisland. In Guinee moet je waakzaam zijn: een oma, buurvrouw of tante kan steeds je dochter meenemen en laten besnijden.

Hoofdstuk 5. Slotbeschouwing

- 131.** De praktijk van vrouwelijke genitale verminking verwijst naar alle ingrepen waarbij de vrouwelijke genitaliën geheel of gedeeltelijk worden verwijderd of waarbij schade wordt aangericht aan de genitaliën om niet-therapeutische redenen. Vandaag de dag komt dit gebruik steeds meer onder de aandacht, grotendeels door de grote migratiestroom. Dit heeft ervoor gezorgd dat VGV nu ook meer voorkomt in westerse landen en zich niet enkel meer concentreert op het Afrikaanse continent.

- 132.** Door deze verspreiding is de praktijk onder de aandacht gekomen van verschillende mensenrechtenorganisaties. Dankzij deze aandacht worden er meer en meer initiatieven genomen om VGV bij wet te verbieden. VGV vormt namelijk een inbreuk op heel wat mensenrechten zoals het recht op reproductieve gezondheid, het recht op leven, het zelfbeschikkingsrecht, ...

- 133.** Vanuit een andere hoek kan echter ook gesteld worden dat het verbod op VGV een inbreuk vormt op een recht op cultuur. VGV wordt vooral uitgevoerd in Afrikaanse culturen, waar dit ritueel een diepgewortelde traditie vertegenwoordigt. In vele Afrikaanse stammen worden vrouwen verstoten uit de gemeenschap indien zij dit ritueel niet ondergaan. Het wordt gezien als een overgangsrитуeel dat de huwbaarheid van de vrouw bevordert. Het zou een hygiënische reden hebben, alsook een economisch doel ten goede komen.

- 134.** In het derde deel van deze masterscriptie wordt nagedacht over mogelijkheden om deze twee standpunten te verzoenen, hoewel het niet zeker is of deze mogelijkheden voorhanden zijn.

Deel 3. VGV: Universalisme vs. Relativisme

Hoofdstuk 1. Inleiding

135. In dit derde deel is het de bedoeling om de praktijk van VGV en haar plaats in het spectrum van universele mensenrechten te onderzoeken. De praktijk van VGV zoals die bestaat vandaag, schendt bepaalde mensenrechten. Wanneer dit cultureel ritueel echter volledig wordt afgeschaft, is er schending van andere mensenrechten. In deze inleiding volgt een uiteenzetting van de voornaamste mensenrechten die worden geschonden bij het behoud van deze praktijk, alsook een toelichting van de mensenrechten die worden geschonden wanneer men pleit voor een radicale afschaffing van VGV.
136. De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens stelt dat alle mensen vrij zijn geboren en gelijke waarden en rechten hebben. We beschikken over het onvervreembare recht op vrijheid van godsdienst en de onmisbare sociale en culturele rechten voor de waardigheid en vrijheid van ieders persoonlijkheid.²⁶⁷ De UVRM beschermt volgende niet-opschortbare rechten, met name het recht op leven, vrijheid, veiligheid van personen, een levensstandaard die hoog genoeg is voor de gezondheid van zichzelf en zijn gezin en het recht op onderwijs. Deze rechten worden universeel toegepast.²⁶⁸
137. Vrouwelijke genitale verminking is een ritueel dat veelvuldig wordt toegepast in veel Afrikaanse landen, maar ook in veel islamitische gemeenschappen, hoewel het geen islamitische religieus element is, maar door velen wordt beschouwd als een vorm van religieuze zuiverheid.²⁶⁹ Er zijn drie verschillende versies van deze praktijk die allemaal ernstige gezondheidsrisico's inhouden die onvermijdelijk het intrinsieke recht van een vrouw om te leven, het recht op waardigheid en het recht op gezondheid schenden.²⁷⁰ VGV is een directe schending van drie fundamentele universele mensenrechten in het kader van de UVRM: het recht op gezondheid, het recht op levensvrijheid en de persoonsbeveiliging en het recht op

---

²⁶⁷ Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ WORLD HEALTH ORGANIZATION, *Female genital mutilation: a handbook for frontline workers*, Geneva, Department of women's health, family and community health, 2000, 10; AMNESTY INTERNATIONAL, *Factsheet Vrouwelijke Genitale Verminking*, https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/Vrouwelijke_Genitale_Verminking_versiejul08.pdf. (consultatie 18 april 2017).

²⁷⁰ UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organization, 2008, 4.

een adequate opleiding. Dit laatste houdt vanzelfsprekend ook het recht in om voldoende geïnformeerd te zijn over een belangrijke culturele praktijk zoals VGV.²⁷¹

- 138.** Indien een eenvoudige afschaffing van de praktijk zomaar mogelijk zou zijn, biedt dit nog geen gewenst antwoord op de huidige problematiek. VGV simpelweg afschaffen zou namelijk in strijd zijn met artikel 18, waarin staat dat iedereen recht heeft op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst.²⁷² Het zou ook in strijd zijn met artikel 27, waarin het recht op vrije deelname aan het culturele leven van een gemeenschap wordt vermeld.²⁷³ Eerbied voor de rechten van de cultuur is noodzakelijk bij het zoeken naar mogelijke oplossingen voor de al lang bestaande culturele praktijk.²⁷⁴
- 139.** De schending van het recht op gezondheid is voor de universalisten een doeltreffend argument om te pleiten voor de afschaffing van VGV.²⁷⁵ Mahnaz Afkhami, de Iraanse vrouwenrechtenactiviste, stelde in haar boek dat “de schending van vrouwenrechten meestal wordt uitgeoefend in de naam van traditie, religie, sociale cohesie, moraliteit, of een complex van transcendente waarden. Het is altijd gerechtvaardigd in naam van de cultuur.”²⁷⁶ Het standpunt van de cultureel relativisten, zijnde het respect voor de lokale gewoonten, wordt immers veelal teniet gedaan op basis van de argumentatie dat een verregaand respect voor lokale gebruiken in het geval van VGV leidt tot een schending van iemands algehele welzijn en de algemene toestand van het lichaam met betrekking tot gezondheid en vitaliteit.²⁷⁷
- 140.** Beide benaderingen zullen worden vergeleken en tegenover elkaar gesteld om een positieve uitkomst over de kwestie te verkrijgen. Beide perspectieven worden gebruikt om te zoeken naar een redelijke grondslag tegen het ritueel, terwijl het respect voor de normen en tradities van

---

²⁷¹ Art. 26, Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948; art. 3 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948; art. 25 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

²⁷² Art. 18 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

²⁷³ Art. 27 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

²⁷⁴ R. M. ABUSHARAF, *Female Circumcision: Multicultural Perspectives*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2013, 296; A. RAHMAN en N. TOUBIA, *Female Genital Mutilation: A Practical Guide to Worldwide Laws & Policies*, Londen, Zed Books, 2000, 245.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ M. AFKHAMI, “Women, Gender, and Human Rights: A Global Perspective” *Gender Apartheid, Cultural Relativism, and Women’s Human Rights in Muslim Societies*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 2001, 234-245.

²⁷⁷ C. BOB, *The International Struggle for New Human Rights*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2011, 104; M. NYANGWESO, *Female Genital Cutting in Industrialized Countries: Mutilation or Cultural Tradition*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014, 164.

deze culturele praktijk behouden wordt.²⁷⁸ Er wordt een poging gedaan om potentiële remedies aan te reiken via de reeds bestaande initiatieven die de afschaffing van VGV ondersteunen op vreedzame en pragmatische wijze.²⁷⁹

Hoofdstuk 2. Culturele relativisten over VGV

141. Er zijn twee prominente theorieën omtrent de bestaansreden van VGV als culturele praktijk. Ten eerste is er het oorspronkelijke oude geloof van een gezonde genderontwikkeling. Hoewel zeer weinig mensen die VGV beoefenen en uitvoeren zich bewust zijn van de vroege mythologie, geloven velen dat onbesneden meisjes mannelijker zijn.²⁸⁰ De tweede theorie is dat het een middel is om de seksualiteit van vrouwen te beheersen; men denkt dat de praktijk het verlangen van een vrouw naar seks beperkt en dus voorhuwelijkse relaties verhindert door een vrouw trouw te houden aan haar toekomstige echtgenoot.²⁸¹ Op die manier wordt de besnijdenis van vrouwen gebruikt om mannen te laten heersen over de vrouwelijke seksuele belevenis. Daarenboven wordt het idee dat echtgenotes het eigendom van hun man zijn, versterkt.²⁸² Deze laatste theorie is op heden de voornaamste verantwoording voor de toepassing van VGV binnen etnische bevolkingsgroepen. VGV wordt beschouwd als een overgangsritueel van jong meisje naar volwassen en pure vrouw. Dit is een essentiële eigenschap voor een meisje indien zij begeerlijk wil zijn voor mannen.²⁸³ Het is namelijk zo dat onbesneden vrouwen als niet-geschikt voor het huwelijk worden beschouwd.²⁸⁴
142. VGV wordt gezien als een noodzakelijk onderdeel om een meisje op de juiste manier groot te brengen en een manier om haar voor te bereiden op volwassenheid en het huwelijk. Het

---

²⁷⁸ S. DELLER ROSS, *Women's Human Rights: The international and Comparative Law Casebook*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2008, 461.

²⁷⁹ D. P. FORSYTHE, *Encyclopedia of Human Rights, Volume 1: Afghanistan-Democracy and Right to Participation*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 427.

²⁸⁰ W. DIRIE, *Brief aan mijn moeder*, Amsterdam, Uitgeverij Rainbow, 2007, 190.

²⁸¹ T. BRADLEY (ed.), *Women, Violence and Tradition: Taking FGM and Other Practices to a Secular State*, Londen, Zed Books, 2013, 224; M. PRAH (ed.), *Insights Into Gender Equity, Equality and Power Relations in Sub-saharan Africa*, Kampala, Fountain Publishers, 2013, 381.

²⁸² H. BURRAGE, *Eradicating Female Genital Mutilation: A UK Perspective*, Londen, Routledge, 2016, 360; M. MUTUA, *Human Rights NGOs in East Africa: Political and Normative Tensions*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2009, 389.

²⁸³ A. SZ. ABADEER, *Norms and Gender Discrimination in the Arab World*, Berlijn, Springer, 2015, 300; T. M. HORNSTEIN en J. L. SCHWERIN, *Biology of Women*, New York, Delmar Publishers, 2011, 467.

²⁸⁴ K. CLOWARD, *When Norms Collide: Local Responses to Activism against Female Genital Mutilation and Early Marriage*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 272; A. RAHMAN en N. TOUBIA, *Female Genital Mutilation: A Practical Guide to Worldwide Laws & Policies*, Londen, Zed Books, 2000, 245.

verwerpen van de praktijk vermindert de kans dat een meisje in de toekomst gaat trouwen en brengt het jonge meisje en haar familie in schande.²⁸⁵ In de islamitische culturen wordt de praktijk vaak gemotiveerd door overtuigingen over wat als correct seksueel gedrag wordt beschouwd, door de traditie te koppelen aan voorhuwelijkse maagdelijkheid en huwelijkse trouw.²⁸⁶ In deze samenlevingen wordt VGV geassocieerd met culturele idealen van vrouwelijkheid en bescheidenheid, waaronder het idee dat meisjes proper en mooi zijn door lichaamsdelen te verwijderen die als mannelijk of onrein worden beschouwd.²⁸⁷

143. UNICEF voerde een onderzoek uit naar de sociale omstandigheden omtrent rituelen en praktijken en stelde vast dat in de culturen waar VGV tot de sociale norm behoort, er ook een enorme sociale druk is om te voldoen aan het waardensysteem van die gemeenschap.²⁸⁸ Dit vormt een sterke motivatie om deze praktijk verder te zetten. Voor deze gemeenschappen is deze praktijk heel toonaangevend aangezien VGV zo aangeschreven en geprezen wordt door de ouderen van het gezelschap. Dit is de reden waarom meisjes en jonge vrouwen graag deel uitmaken van dit cultureel ritueel, aangezien zij het respect en de aanvaarding willen van hun geliefden, leeftijdsgenoten en ouderen.²⁸⁹

144. Uit het bovenstaande blijkt dus dat VGV diep in de cultuur verstrengeld en geworteld zit. Culturele relativisten stellen dat degenen die werken aan de uitroeiing van VGV, het risico van vervreemding moeten erkennen waarmee vrouwen en meisjes geconfronteerd worden die ervoor kiezen de traditie af te keuren vanwege de imperialistische oplegging.²⁹⁰

---

²⁸⁵ E. GRUENBAUM, *The Female Circumcision Controversy: an anthropological perspective*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2001, 256.

²⁸⁶ M. AFKHAMI en E. FRIEDL, *Muslim Women and the Politics of Participation*, Syracuse, Syracuse University Press, 1997, 187; H. BURRAGE, *Eradicating Female Genital Mutilation: A UK Perspective*, Londen, Routledge, 2016, 360; A. RAHMAN en N. TOUBIA, *Female Genital Mutilation: A Practical Guide to Worldwide Laws & Policies*, Londen, Zed Books, 2000, 245.

²⁸⁷ United Nations, World Health Organization “Fact Sheet: Female Genital Mutilation” 2013, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/index.html>.

²⁸⁸ UNICEF, *The dynamics of social change: towards the abandonment of female genital mutilation/cutting in five African countries*, Florence, Innocenti Research Centre, 2010, 55; S. DANIAL, “Cultural Relativism vs. Universalism: Female Genital Mutilation, Pragmatic remedies” *Prandium: The Journal of Historical Studies* 2013, 2.

²⁸⁹ S. DANIAL, “Cultural Relativism vs. Universalism: Female Genital Mutilation, Pragmatic remedies” *Prandium: The Journal of Historical Studies* 2013, 3.

²⁹⁰ J. CASTLEDINE, *Female Genital Mutilation: An Issue of Cultural Relativism or Human Rights?*, Mount Holyoke College, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/jc.htm>.

145. De behoefte om zich geaccepteerd te voelen is een fundamentele menselijke behoefte en wiens plaats is het om een mens van zijn eigen cultuur of samenleving te verdringen op basis van het naleven van moreel aanvaardbare normen?²⁹¹ Respect voor de tradities en praktijken van een cultuur behoort in de voorgrond van het debat te staan.²⁹² Het idee dat geen enkele cultuur superieur is aan een andere is relevant wanneer een buitenstaande gemeenschap met tegengestelde opvattingen, waarden en tradities ernaar streeft om hun waarden op een andere gemeenschap te vestigen of op te leggen.²⁹³
146. Morele waarden zijn niet altijd dezelfde in verschillende culturen. Het maakt een groot verschil uit wanneer een meisje binnen een samenleving uit eigen beweging besluit de praktijk van VGV af te wijzen, tegenover wanneer een buitenstaander dit wil doen. Wanneer die laatste de praktijk regelrecht afzweert, ontzegt hij namelijk het recht op traditie binnen andermans cultuur.²⁹⁴

Hoofdstuk 3. Universalisten over VGV

Afdeling 1. Universele feministen

147. Na het bespreken van de visie van aanhangers van het cultureel relativisme, wordt hierna een licht geworpen op de universalistische strekking. Universalisten proberen alle mensen als gelijken te beschouwen in naam van waarden en moraliteit en in de ogen van de wet, vooral

---

²⁹¹ L. GRAHAM, *Cultural Relativism and the Universality of Human Rights*, The Human Rights Forum, 2013, <https://thehumanrightsforum.wordpress.com/2013/09/06/cultural-relativism-and-the-universality-of-human-rights/>; S. A. FEDORAK, *Global Issues: a Cross-Cultural Perspective*, Toronto, University of Toronto Press, 2014, 221.

²⁹² R. M. ABUSHARAF, *Female Circumcision: Multicultural Perspectives*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2013, 296; D. M. HARRIS, *Ethics in Health Services and Policy, a global approach*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2011, 304; I. PAPADOPOULOS, *Transcultural Health and Social Care: Development of Culturally Competent Practitioners*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2006, 216.

²⁹³ S. H. RAZACK, *Looking White People in the Eye: Gender, Race, and Culture in Courtrooms and Classrooms*, Toronto, Toronto University Press, 2001, 241; R. W. GRANT, *Naming Evil, Judging Evil*, Chicago, Chicago University Press, 2008, 232.

²⁹⁴ M. NYANGWESO, *Female Genital Cutting in Industrialized Countries: Mutilation or Cultural Tradition*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014, 251; D. KAAWA-MAFIGIRIEDDY en J. WALAKIRA, *Child Abuse and Neglect in Uganda*, Berlijn, Springer, 2017, 328; B. SHELL-DUNCAN en Y. HERNLUND (eds.), *Female "circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2001, 349; C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 173; K. ROGO, T. SUBAYI, N. TOUBIA, E. H. SHARIEF, *Female Genital Cutting, Women's Health, and Development: The Role of the World Bank*, Washington DC, World Bank Publications, 2007, 44.

met betrekking tot vrouwen die een lange geschiedenis van onderdrukking hebben in de context van recht, politiek en economie zowel in het publiek- als in het privaat domein.²⁹⁵

- 148.** Universele feministen erkennen de gevaarlijke gezondheidsaspecten van VGV en zien het als een schending van het recht van vrouwen op gezondheid.²⁹⁶ De redenen die worden aangevoerd voor de culturele praktijk, namelijk het behouden van de seksualiteit en de maagdelijkheid van een vrouw tot ze is getrouwd door het knippen of verwijderen van haar geslachtsorganen, schenden ook de seksuele rechten van vrouwen.²⁹⁷ Daarnaast is er ook het feit dat een vrouw zo'n pijnlijke en schadelijke procedure moet ondergaan om haar seksuele begeerte in te perken om haar aantrekkelijker te maken voor een man, wat getuigt van een enorme ongelijkheid tussen man en vrouw.²⁹⁸
- 149.** Vrouwelijke genitale verminking is een onderwerp dat zoveel vrouwen treft en universele feministen merken op dat het hun plicht is om te strijden voor de rechten van vrouwen op wereldschaal, want vrouwenrechten zijn mensenrechten en mensenrechten zijn universeel.²⁹⁹ Vanwege de overweldigend hoge percentages van complicaties bij VGV die zowel onmiddellijke als langdurige gezondheidsproblemen omvatten, is het hun bedoeling om een middenweg te vinden waarin de culturele relativiteit niet volledig wordt ontkend bij het vinden van doelgerichte verlichting van een schadelijke culturele praktijk.³⁰⁰

---

²⁹⁵ E. DORKENOO, *Female Genital Mutilation: Politics and Prevention*, New York, Columbia University Press, 2007, 272; T. M. HORNSTEIN en J. L. SCHWERIN, *Biology of Women*, New York, Delmar Publishers, 2011, 467; J. F. MAY, *World Population Policies: Their Origin, Evolution and Impact*, Berlijn, Springer, 2012, 340.

²⁹⁶ D. E. GUINN, *Faith on Trial: Communities of Faith, the First Amendment and the Theory of Deep Diversity*, Lenham, Lexington Books, 2006, 227; J. OLTHUIS, *Towards an Ethics Community: Negotiations of Difference in a Pluralist Society*, Waterloo, Wilfrid Laurier University Press, 2006, 240; J. C. CHRISLER, *Reproductive Justice: a Global Concern*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2012, 318.

²⁹⁷ D. GHANIM, *The Virginity Trap in the Middle East*, Berlijn, Springer, 2016, 200; C. ROUX, *Safe Spaces: Human Rights Education in Diverse Contexts*, Berlijn, Springer, 2012, 274; G. JASIENSKA, *The Fragile Wisdom: An Evolutionary View on Women's Biology and Health*, Cambridge, Harvard University Press, 2013, 309; M. F. MALSTRÖM, *The Politics of Female Circumcision in Egypt: Gender, Sexuality and the Construction of Identity*, Londen, I.B. Tauris, 2016, 256.

²⁹⁸ G. C. DENNISTON, F. MANSFIELD HODGES en M. FAYRE MILOS, *Male and Female Circumcision: Medical, Legal, and Ethical Considerations in Pediatric Practice*, Berlijn, Springer, 2007, 547; C. CHAMBERS, *Sex, Culture and Justice: the Limits of Choice*, Pennsylvania, Pennsylvania University Press, 2007, 285; A. GRAZIOTTIN en F. MURINA, *Vulvar Pain: From Childhood to Old Age*, Berlijn, Springer, 2017, 252.

²⁹⁹ M. AFKHAMI, "Women, Gender, and Human Rights: A Global Perspective" in *Gender Apartheid, Cultural Relativism, and Women's Human Rights in Muslim Societies*, New Brunswick, Rutgers University Press, 2001, 76; M.-C. LA BARBERA, *Multicentered Feminism: Revisiting the "Female Genital Mutilation" Discourse*, Palermo, Compostampa, 2009, 281; J. PETERS en A. WOLPER, *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, Londen, Routledge, 1995, 367; M. AGOSIN, *Women, Gender, and Human Rights: A Global Perspective*, New Brunswick, Rutgers, 2002, 340.

³⁰⁰ C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 173; B. SHELL-DUNCAN en Y. HERNLUND (eds.), *Female "circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change*, Boulder, Lynne Rienner

150. Volgens feministische politieke filosofe Susan Moller Okin zijn culturele tradities zoals VGV erop gericht om vrouwen te controleren en ze vooral seksueel en reproductief afhankelijk te maken van mannelijke verlangens en driften.³⁰¹ Zij suggereert dat bepaalde culturen of tradities soms zo nauw verbonden zijn met de controle over vrouwen dat zij ermee gelijkgeschakeld worden.³⁰² Een mogelijke oplossing voor deze onderdrukking ten gevolge van een bepaalde cultuur zou zijn dat de cultuur op zich uitsterft, waarop de leden geïntegreerd zouden worden in een minder patriarchale cultuur of, bij voorkeur, zouden aangemoedigd zijn om zichzelf aan te passen om de gelijkheid van vrouwen te versterken, althans in die mate dat de gebruiken van de meerderheidscultuur worden gehandhaafd.³⁰³

Afdeling 2. Kritiek

151. De universalistische benadering kan door culturele relativisten worden beschouwd als nogal pretentius in haar benadering van de culturele waarden en overtuigingen van een andere cultuur, vooral wanneer die cultuur iets beoefent dat als moreel verkeerd wordt beschouwd.³⁰⁴ Veel universele feministische theoretici stellen dat VGV als een praktijk volledig moet worden afgeschaft zonder enige doorgronde reden te bieden om tot die conclusie te komen.³⁰⁵ Tenzij men pragmatische, redelijke oplossingen kan bieden voor de praktijk, wordt in de veroordeling van de handeling gesteld dat de ene cultuur superieur is aan de andere en dat het overnemen van de tradities van de 'meerderheidscultuur' ervoor zou zorgen dat een traditie die al meer dan 2000 jaar plaatsvindt de lokale cultuur zou veranderen in de positieve zin.³⁰⁶

Publishers, 2001, 349; C. LONGMAN en T. BRADLEY, *Interrogating Harmful Cultural Practices: Gender, Culture and Coercion*, Londen, Routledge, 2016, 228; B. SETHIA en P. KUMAR, *Essentials of Global Health*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2018, 480.

³⁰¹ S. MOLLER OKIN, *Is Multiculturalism Bad for Women?*, Princeton, Princeton University Press, 1999, 152.

³⁰² D. HODGSON, *Gender, Justice, and the Problem of Culture: From Customary Law to Human Rights in Tanzania*, Bloomington, Indiana University Press, 2017, 98; R. J. BRYM en J. LIE, *Sociology: Pop Culture to Social Structure*, Belmont, Wadsworth, 2012, 37.

³⁰³ R. SKAINE, *Female Genital Mutilation: Legal, Cultural, and Medical Issues*, Jefferson, McFarland, 2005, 171; S. M. JAMES en C. C. ROBERTSON, *Genital Cutting and Transnational Sisterhood: Disputing U.S. Polemics*, Chicago, University of Illinois Press, 2002, 115.

³⁰⁴ A. SHETTY, *Our Shrinking Globe: Implications for Child Safety, An Issue of Pediatric Clinics of North America*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2016, 220; A. SAJÓ, *Human Rights with Modesty: The Problem of Universalism*, Berlijn, Springer, 2013, 382; J. L. CASSANITI en U. MENON, *Universalism without Uniformity: Explorations in Mind and Culture*, Chicago, University of Chicago Press, 2017, 336.

³⁰⁵ H. BURRAGE, *Eradicating Female Genital Mutilation: A UK Perspective*, Londen, Routledge, 2016, 360.

³⁰⁶ S. JOSEPH, *Seeking Remedies for Torture Victims: A Handbook on the Individual Complaints of the UN Treaty Bodies*, Geneve, World Organisation Against Torture, 2006, 213; M. BASOGLU, *Torture and Its Definition In International Law: An Interdisciplinary Approach*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 53.

152. De zogenaamde oplossing van Moller Orkin is op zijn zachtst gezegd opmerkelijk te noemen. Moller Okin beweert een oplossing te zien in de aanpassing van vrouwen aan de morele waarden en normen van de ‘meerderheidscultuur’, waarmee zij de westerse cultuur bedoelt.³⁰⁷ Dit getuigt van een zekere arrogantie wanneer wordt gesteld dat de oplossing voor deze discrepantie eruit zou bestaan om de westerse cultuur op te leggen, die superieur zijn aan lokale ‘minderheidsculturen’.³⁰⁸ Haar visie als universeel vrouwenrechtenactiviste lijkt nogal kort door de bocht in die zin dat zij als oplossing voor VGV als ritueel het uitsterven van een bepaalde cultuur aanreikt.³⁰⁹

Hoofdstuk 4. Slotbeschouwing

153. Als slotbeschouwing van dit derde deel kan vast en zeker gesteld worden dat er talloze visies zijn op deze culturele praktijk.
154. In de opvatting van culturele relativisten staat het respect voor de cultuur centraal. Zij stellen dat universalisten uitgaan van een zekere arrogantie wanneer zij de complete uitroeiing van deze praktijk bepleiten. Het is voor relativisten uitermate belangrijk dat wordt ingezien welke centrale rol de praktijk van vrouwelijke genitale verminking vervult binnen de gemeenschap.
155. Daar lijnrecht tegenover staat het standpunt van universele theoretici. Bij de meest radicale onder hen, kan de praktijk niet snel genoeg worden verdreven. Dit zou zelfs kunnen gerealiseerd worden door er simpelweg voor te zorgen dat bepaalde stammen en culturen uitsterven.

---

³⁰⁷ P. SAWRIKAR, *Working with Ethnic Minorities and Across Cultures in Western Child Protection Systems*, Londen, Routledge, 2016, 46; M. C. LA BARBERA, *Multicentered Feminism: Revisiting the "Female Genital Mutilation" Discourse*, Palermo, Compostampa, 2009, 31.

³⁰⁸ P. A. LAMPHIER en R. WELCH, *Women in American History: A Social, Political, and Cultural Encyclopedia and Document Collection*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2017, 300; D. KURING, *Diversity, Culture and International Law: Self-Determination in the Case of Harmful Traditional Practices*, Duitsland, Epubli, 2014, 52; B. BADRI en A. M. TRIPP, *Women's Activism in Africa: Struggles for Rights and Representation*, Londen, Zed Books, 143; M. BADRAN, *Feminism in Islam: Secular and Religious Convergences*, Londen, Oneworld Publications, 2013, 89.

³⁰⁹ T. BANCHOFF en R. WUTHNOW, *Religion and the Global Politics of Human Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2011, 146; K. CLOWARD, *When Norms Collide: Local Responses to Activism against Female Genital Mutilation and Early Marriage*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 143; W. CHAVKIN en E. CHESLER, *Where Human Rights Begin: Health, Sexuality, and Women in the New Millennium*, New Brunswick, Rutgers University Press, 2005, 37; J. PETERS en A. WOLPER, *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, Londen, Routledge, 1995, 149.

156. Deze twee uitersten verzoenen is dan ook geen voor de hand liggende opgave. Er lijkt sprake te zijn van een zogenaamde Catch-22 situatie. Wanneer we de huidige praktijk van VGV onaangetast laten, dan zijn er duidelijke mensenrechten schendingen. Wanneer we echter de praktijk willen afschaffen, dan worden ook bepaalde mensenrechten geschonden. Staan we schaakmat?

Deel 4: Mogelijke oplossingen

Hoofdstuk 1. Inleiding

158. Als eindbeschouwing van deze masterscriptie worden kort de remedies aangehaald die op het internationaal mensenrechten toneel naar voor komen als zijnde het meest geschikt om tot een oplossing te komen die voor alle partijen haalbaar lijkt. Het gaat om 2 belangrijke elementen waarop sterk moet worden ingespeeld, namelijk: het argument van de schending van het recht op gezondheid en het belang van correcte informatieverstrekking en dialoog.
159. Inzetten op deze twee elementen lijkt op dit moment het meest voor de hand liggend om een einde te maken aan de impasse waarin de praktijk van vrouwelijke genitale verminking zich momenteel bevindt.

Hoofdstuk 2. Schending van de gezondheid als argument

160. Madeline Baer en Alison Brysk pleiten voor cultureel relativisme. Daarnaast stellen zij evenwel dat tradities of rituelen die gezondheidsrisico's inhouden en het zelfbeschikkingsrecht over lichamelijke integriteit schenden, niet in de praktijk moeten worden gebracht.³¹⁰ Baer en Brysk bieden een middenweg aan waarin ze de praktijk van VGV niet goedkeuren of veroordelen, maar eenvoudig de relevantie van een culturele norm en de implicaties ervan voor de algehele gezondheid en het welzijn van een vrouw opmerken.³¹¹ In hun onderzoek rond de geschiedenis van mensenrechten en gezondheid en hun onderzoek naar gender en gezondheid hebben zij vastgesteld dat wanneer het gaat om een cultureel gebruik, respect een cruciaal element is in de zoektocht naar een gulden middenweg.³¹²

---

³¹⁰ M. BAER en A. BRYSK, "New Rights for Private Wrongs: Female Genital Mutilation and Global Dialogues" in C. BOB, *The International Struggle for New Human Rights*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2011, 87; A. BRYSK, *Speaking Rights to Power: Constructing Political Will*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 113.

³¹¹ L. KELLY, *Moving in the Shadows: Violence in the Lives of Minority Women and Children*, Londen, Routledge, 2016, 97; L. A. HOFF, *Violence and Abuse Issues: Cross-Cultural Perspectives for Health and Social Services*, Londen, Routledge, 2009, 21, A.-E. BIRN, Y. PILLAY en T. H. HOLTZ, *Textbook of International Health: Global Health in a Dynamic World: Edition 3*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 685.

³¹² C. SOOHOO, C. ALBISA en M. F. DAVIS (eds.), *Bringing Human Rights Home: A History of Human Rights in the United States*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2007, 187; M. GRODIN, D. TARANTOLA, G. ANNAS en S. GRUSKI, *Health and Human Rights in a Changing World*, Londen, Routledge, 2013, 35; N. AL-ALI, *Secularism, Gender and the State in the Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 167; D. HODGSON, *Gender, Justice, and the Problem of Culture: From Customary Law to Human Rights in Tanzania*, Bloomington, Indiana University Press, 2017, 107; G. UKOCKIS, *Women's Issues for a New Generation: A Social Work Perspective*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 354; S. JOSEPH, *Seeking*

161. Baer en Brysk betogen dat vrouwelijke genitale verminking het fundamentele recht op leven, vrijheid, de veiligheid van personen en tenslotte het recht op gezondheid schendt.³¹³ Vrouwelijke genitale verminking is een culturele praktijk die iemands onvervreembare recht om vrij te zijn van wrede, onmenselijke behandeling raakt.
162. De schending van een recht op gezondheid kan worden verduidelijkt door de vergelijking te maken met de mannelijke besnijdenis.³¹⁴ Historisch gezien werden mannen in de Joodse traditie besneden met zuiverheid en hygiëne als doel. Het verwijderen van de voorhuid is iets wat vele artsen ondersteunen als een gezonde en voordelige procedure. Hoewel het niet noodzakelijk is, heeft het voordelen.³¹⁵ Omgekeerd wordt het vrouwelijke genitale knippen gedaan met een geheel ander opzet. Het wordt voornamelijk toegepast om het seksuele verlangen van een vrouw te beteugelen en om een zuivere en reine maagd te blijven voor het huwelijk.³¹⁶ Los van de beweegredenen van iemand om mannelijke of vrouwelijke besnijdenis te doen, staat het vast dat de mannelijke besnijdenis geen medische nadelen heeft. Bij vrouwelijke besnijdenis is er geen enkel medisch voordeel, integendeel, er is een grote kans op infecties die in sommige gevallen zelfs levensbedreigend kunnen zijn.³¹⁷ Daarenboven kan de

---

Remedies for Torture Victims: A Handbook on the Individual Complaints of the UN Treaty Bodies, Geneve, World Organisation Against Torture, 2006, 212; S. PEGG en A. DAVIES, *Sexual Offences: Law and Context*, Londen, Routledge, 2016, 109.

³¹³ M. BAER en A. BRYSK, "New Rights for Private Wrongs: Female Genital Mutilation and Global Dialogues" in C. BOB, *The International Struggle for New Human Rights*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2011, 94; C. R. T. SHIYAL, *Female Circumcision Female Genital Mutilation A Human Rights Violation A case Study of Ethiopia*, India, GenNext Publications, 2015, 160.

³¹⁴ G. C. DENNISTO International Court of Justice, *Legal Consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia* International Court of Justice, *Legal Consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia* N, F. MANSFIELD HODGES en M. FAYRE MILOS, *Male and Female Circumcision: Medical, Legal, and Ethical Considerations in Pediatric Practice*, Berlijn, Springer Science & Business Media, 2007, 188; O. EGESAH, *Male Circumcision in Africa: Ethnographic Evidence from the Bukusu, Kenya*, Saarbrücken, OmniScriptum, 2009, 184.

³¹⁵ S. J. D. COHEN, *Why Aren't Jewish Women Circumcised?: Gender and Covenant in Judaism*, California, University of California Press, 2005, 5; L. A. HOFFMAN, *Circumcision and Gender in Rabbinic Judaism*, Illinois, University of Chicago Press, 2005, 2; E. K. SILVERMAN, *From Abraham to America: A History of Jewish Circumcision*, New York, Rowman & Littlefield, 2006, 336.

³¹⁶ F. D. COX, *Human Intimacy: Marriage, The Family, And Its Meaning*, Boston, Cengage Learning, 2008, 235; M.-C. FOLETS en A. D. RENTELN, *Multicultural Jurisprudence: Comparative Perspectives on the Cultural Defense*, Londen, Bloomsbury Publishing, 2009, 72.

³¹⁷ J. A. WARNER, *Battleground: Immigration*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008, 310; N. SALEM, *The Impact of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women on the Domestic Legislation in Egypt*, Leiden, Brill Nijhoff, 2018, 112; S. M. SHAW, N. STATON BARBOUR, P. DUNCAN, K. FREEHLING-BURTON en J. NICHOLS, *Women's Lives around the World: A Global Encyclopedia*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2018, 221.

beweegreden beargumenteerd worden als zijnde een schending van de persoonlijke autonomie en seksuele rechten.³¹⁸

163. De effecten van VGV op de gezondheid worden zowel onmiddellijk als op lange termijn duidelijk.³¹⁹ De omvang en de duur van de gevolgen zijn afhankelijk van de mate van het type besnijdenis, de vaardigheden van de uitvoerder, de aard van het gereedschap en de omgeving en de fysieke conditie van het meisje of de vrouw.³²⁰ Het gaat dan enkel om de vaststelling van de fysieke impact en niet om de impact die VGV kan hebben op de psychologische gezondheid.³²¹
164. Wat de gezondheid betreft, lijkt er absoluut geen rechtvaardiging te zijn voor de praktijk. VGV heeft complicaties en risico's die verder gaan dan die van de mentale toestand of seksuele drang van een vrouw, de risico's zijn niet alleen schadelijk voor het algehele welzijn en de gezondheid van een persoon, ze kunnen ook levensbedreigend zijn.³²²
165. Hoewel VGV een schending van het recht op gezondheid uitmaakt, zou het simpelweg veroordelen van de handeling en het opheffen ervan een schending zijn van de artikelen 18 UVRM, namelijk het recht op vrijheid van godsdienst en artikel 22 UVRM, zijnde het recht op het verkrijgen van het genot van de economische en culturele rechten die onmisbaar zijn voor zijn waardigheid en voor de vrije ontwikkeling van zijn persoonlijkheid.³²³ Aangezien de impact op de fysieke gezondheid in rationele termen valt uit te drukken en weinig te maken

---

³¹⁸ P. ALLDRIDGE en C. BRANTS, *Personal Autonomy, the Private Sphere and Criminal Law: A Comparative Study*, Londen, Bloomsbury Publishing, 2001, 153.

³¹⁹ J. OLTHUIS, *Towards an Ethics of Community: Negotiations of Difference in a Pluralist Society*, Waterloo, Wilfrid Laurier University Press, 2006, 160; A. MOLD en D. REUBI, *Assembling Health Rights in Global Context: Genealogies and Anthropologies*, Londen, Routledge, 2013, 103; C. BOB, *The International Struggle for New Human Rights*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2011, 104; K. CLOWARD, *When Norms Collide: Local Responses to Activism against Female Genital Mutilation and Early Marriage*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 165.

³²⁰ N. TOUBIA en S. IZETT, *Female Genital Mutilation: An Overview*, Geneve, World Health Organisation, 1998, 31; B. SHELL-DUNCAN, "The medicalization of female 'circumcision': harm reduction or promotion of a dangerous practice?", *Social Science & Medecine* 2001, 1015.

³²¹ E. YEARWOOD en V. HINES-MARTIN, *Routledge Handbook of Global Mental Health Nursing: Evidence, Practice and Empowerment*, Londen, Routledge, 2016, 322; V. PATEL, H. MINAS, A. COHEN en M. J. PRINCE, *Global Mental Health: Principles and Practice*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 369; C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 51.

³²² J. A. WARNER, *Battleground: Immigration*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008, 310; N. SALEM, *The Impact of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women on the Domestic Legislation in Egypt*, Leiden, Brill Nijhoff, 2018, 112; S. M. SHAW, N. STATON BARBOUR, P. DUNCAN, K. FREEHLING-BURTON en J. NICHOLS, *Women's Lives around the World: A Global Encyclopedia*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2018, 221.

³²³ Art. 18 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948; Art. 22 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, 1948.

heeft met een bepaalde cultuur of traditie, lijkt dit de meest aangewezen grond te zijn om te werken aan een gelijkschakeling tussen de mening van universalisten en culturele relativisten.

Hoofdstuk 3. Het belang van voorlichting en onderwijs

Afdeling 1. Voorlichting van professionals in de gezondheidszorg

166. Professionelen in de gezondheidszorg spelen een cruciale rol bij de preventie en het beheer van VGV.³²⁴ Gezondheidswerkers over de hele wereld moeten voorbereid zijn om zorg te bieden aan meisjes en vrouwen die VGV hebben ondergaan.³²⁵ Zij zijn zich echter vaak niet bewust van de vele negatieve gevolgen voor de gezondheid van VGV en velen blijven onvoldoende opgeleid om ze correct te herkennen en te behandelen.³²⁶ Als gevolg hiervan kunnen veel vrouwen nodeloos lijden aan lichamelijke en geestelijke gevolgen voor de gezondheid als gevolg van VGV.³²⁷

167. Op 16 mei 2016 heeft de WGO richtlijnen gepubliceerd voor professionals in de gezondheidszorg om meisjes en vrouwen die VGV hebben ondergaan beter te kunnen

---

³²⁴ B. J. MCELMURRY, *Annual Review of Women's Health*, Illinois, Chicago University Press, 1996, 291; D. M. HARRIS, *Ethics in Health Services and Policy, a global approach*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2011, 91; H. BURRAGE, *Eradicating Female Genital Mutilation: A UK Perspective*, Londen, Routledge, 2016, 210; N. ZAIDI, A. KHALIL, C. ROBERTS en M. BROWNE, "Knowledge of female genital mutilation among healthcare professionals" 2009, 161-164.

³²⁵ A. CONNOLLY en A. BRITTON, *Women's Health in Primary Care*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, 14; O. OGUNSIJI, "Female Genital Mutilation (FGM): Australian Midwives' Knowledge and Attitudes", *Health Care for Women International* 2015, 1179; J. ABDULCADIR, L. SAY en C. PALLITTO, "What do we know about assessing healthcare students and professionals' knowledge, attitude and practice regarding female genital mutilation? A systematic review", *Reproductive Health* 2017, 1-13; N. P. SHABILA, H. M. AHMED en K. SAFARI, "Knowledge, attitude, and experience of health professionals of female genital mutilation (FGM): A qualitative study in Iraqi Kurdistan Region", *Health Care for Women International* 2017, 1202; Y. ZURYNSKI, P. SURESHKUMAR, A. PHU en E. ELLIOTT, "Female genital mutilation and cutting: a systematic literature review of health professionals' knowledge, attitudes and clinical practice", *BMC International Health and Human Rights* 2015, 1-18; A. S. UMAR en O. M. OCHE, "Medicalization of female genital mutilation among professional health care workers in a referral hospital, north-western Nigeria", *Journal of Reproductive Biology and Health* 2014, 2; M. REIG-ALCARAZ, J. SILES-GONZÁLEZ en C. SOLANO-RUIZ, "A mixed-method synthesis of knowledge, experiences and attitudes of health professionals to Female Genital Mutilation", *Journal of Advanced Nursing* 2016, 245; S. O. ONUH, G. O. IGBERASE, J. O. U. UMEORA, S. A. OKOGBENIN, V. O. OTOIDE en E. P. GHARORO, "Female genital mutilation: knowledge, attitude and practice among nurses", *Journal of the National Medical Association* 2006, 409-414.

³²⁶ S. K. TRACY, C. THOROGOOD, J. PINCOMBE en S. PAIRMAN, *Midwifery: Preparation for Practice*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2011, 151.

³²⁷ S. B. LEVINE, C. B. RISEN en S. E. ALTHOF, *Handbook of Clinical Sexuality for Mental Health Professionals*, Londen, Routledge, 2016, 197; G. C. DENNISTON, F. MANSFIELD HODGES, M. FAYRE MILOS, *Understanding Circumcision: A Multi-Disciplinary Approach to a Multi-Dimensional Problem*, Berlijn, Springer Science & Business Media, 2013, 184; J. EHRI, *Maternal and Child Health: Global Challenges, Programs, and Policies*, Berlijn, Springer Science & Business Media, 2009, 182; M. STANLEY en G. ZINN, *Female Exiles in Twentieth and Twenty-first Century Europe*, Berlijn, Springer, 231.

ondersteunen.³²⁸ De nieuwe richtlijnen bieden vijf up-to-date evidence-based aanbevelingen en acht best practice ideeën. Belangrijk in deze richtlijnen is dat de nadruk wordt gelegd op de rollen van gezondheidswerkers bij het aanpakken van VGV als zorgverleners in plaats van de nadruk te leggen op de daders. Daarnaast wordt benadrukt dat gezondheidswerkers een sterke positie moeten innemen tegen medicalisering van VGV en voor de stopzetting van VGV.³²⁹

Afdeling 2. Gebruik van onderwijs

168. De focus leggen op de emancipatie van de bevolking komt zowel de persoonlijke als de maatschappelijke ontwikkeling ten goede. Dit kan door in te zetten op educatie en kennisoverdracht.³³⁰ Wanneer informatie wordt verstrekt op een wijze die door de lokale bevolking niet als bedreigend wordt ervaren, wordt het mogelijk om op een vernieuwende manier onderzoek te voeren naar de eigen overtuigingen inzake VGV van verschillende bevolkingsgroepen.³³¹ Kennisoverdracht wordt daarom best op een zo dynamisch mogelijke wijze georganiseerd.³³² Op deze manier kan educatie er ook voor zorgen dat er een nieuwe ontmoetingsplaats ontstaat waar lotgenoten en leden van de gemeenschap met elkaar in dialoog kunnen treden en ervaringen kunnen uitwisselen.³³³ Dit kan er ook voor zorgen dat inwendige geladenheid binnen de gemeenschap bespreekbaar wordt gemaakt.
169. Er zijn verschillende manieren waarop empowerment door het gebruik van onderwijs kan verlopen.³³⁴ Los van de wijze waarop dit gebeurt, moet er steeds aandacht geschonken worden

---

³²⁸ WHO, *WHO guidelines on the management of health complications from female genital mutilation*, 2016, 47; A. M. FULGHESU, *Good Practice in Pediatric and Adolescent Gynecology*, Berlijn, Springer, 2017, 188.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ E. LEYE, S. BAUWENS en O. BJÄLKANDER, Behaviour change towards female genital mutilation: lessons learned from Africa and Europe, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2005, 15; A. DAWSON, S. TURKMANI, S. FRAY, S. NANAYAKKARA, N. VAROL en C. HOMER, "Evidence to inform education, training and supportive work environments for midwives involved in the care of women with female genital mutilation: A review of global experience", *Midwifery* 2015, 229.

³³¹ C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 123; H. LOCKHAT, *Female Genital Mutilation: Treating the Tears*, Londen, Middlesex University Press, 2004, 152; D. E. GUINN, *Faith on Trial: Communities of Faith, the First Amendment, and the Theory of Deep Diversity*, Lanham, Rowman & Littlefield: Lexington Books, 2004, 189; C. SHEALY, *Making Sense of Beliefs and Values: Theory, Research, and Practice*, Berlijn, Springer Publishing Company, 2015, 268; D. N. KARANJA, *Female Genital Mutilation in Africa*, Salem, Salem Publishing Solutions, 2003, 101.

³³² M. C. LA BARBERA, *Multicentered Feminism: Revisiting the "Female Genital Mutilation" Discourse*, Palermo, Compostampa, 2009, 160.

³³³ C. F. PARVANTA, D. E. NELSON en R. N. HARNER, *Public Health Communication*, Burlington, Jones & Bartlett Learning, 2018, 498.

³³⁴ A. RAHMAN en N. TOUBIA, *Female Genital Mutilation: A Practical Guide to Worldwide Laws & Policies*, Londen, Zed Books, 2000, 57; O. NNAEMEKA, *Female Circumcision and the Politics of Knowledge: African Women in Imperialist Discourses*, Westport, Praeger Publishers, 2005, 248; S. J. KHADER, *Adaptive Preferences and Women's Empowerment*, Oxford, Oxford University Press, 2011, 72.

aan de kwetsbaarheid van de gemeenschap en aan de religieuze context, alsook aan de culturele gevoeligheden. Dit is belangrijk om te verhoeden dat de inspanningen die gedaan worden als offensief en moralistisch zouden worden aanzien, wat ertoe zou kunnen leiden dat bepaalde bevolkingsgroepen negatief reageren.³³⁵ Het is van belang dat de aangereikte informatie gesteund is op bewijzen, ze moet dieper ingaan op de lokale visie en ervaring die zich binnen een gemeenschap reeds afspeelt.³³⁶ Educatie kan onder meer verschaft worden door het organiseren van vorming en opleidingen, maar ook door het verlenen van informatie betreffende seksuele en reproductieve gezondheid en mensenrechten.³³⁷

170. Slachtoffers van VGV zijn per definitie jonge vrouwen en kinderen.³³⁸ Het is evenwel belangrijk dat alle groepen binnen aan een gemeenschap deelnemen aan de dialoog om misverstanden te vermijden. Dit kan gerealiseerd worden door alle lagen van een bevolkingsgroep aan te spreken in de educatieve activiteiten.³³⁹

Afdeling 3. De Big Sister Movement (BSM)

171. Toen Jaha Dukureh een week oud was, onderging ze VGV in haar geboorteland Gambia. Op haar vijftiende werd ze verplicht om in het huwelijk te treden met een veel oudere man en moest ze verhuizen naar Amerika, waar ze op haar huwelijksnacht opnieuw werd gesneden om seksuele betrekking te hebben met haar man.³⁴⁰ Jaha kon ontsnappen en trad later opnieuw in het huwelijk met een man naar eigen keuze.³⁴¹ Na de geboorte van haar eerste dochter begon zij

---

³³⁵ J. THAM, A. GARCIA en G. MIRANDA, *Religious Perspectives on Human Vulnerability in Bioethics*, Berlijn, Spinger, 2014, 98; D. E. GUINN, *Faith on Trial: Communities of Faith, the First Amendment and the Theory of Deep Diversity*, Lenham, Lexington Books, 2006, 188; M. FREEMAN, *Children's Rights: New Issues, New Themes, New Perspectives*, Leiden, Brill Nijhoff, 2017, 126.

³³⁶ C. MOMOH, *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 145; D. N. KARANJA, *Female Genital Mutilation in Africa*, Salem, Salem Publishing Solutions, 2003, 95.

³³⁷ J. MUTHUMBI, J. SVANEMYR, E. SCOLARO, M. TEMMERMAN en L. SAY, "Female Genital Mutilation: A literature review of the current status of legislation and policies in 27 African countries and Yemen" *African Journal of Reproductive Health*, Florida, BronWalker Press 2015, 32-39.

³³⁸ D. N. KARANJA, *Female Genital Mutilation in Africa*, Salem, Salem Publishing Solutions, 2003, 18; C. BERNARD en P. HARRIS, *Safeguarding Black Children: Good Practice in Child Protection*, Londen, Jessica Kingsley Publishers, 2016, 238.

³³⁹ J. EHRI, *Maternal and Child Health: Global Challenges, Programs, and Policies*, Berlijn, Springer Science & Business Media, 2009, 183.

³⁴⁰ S. HODZIC, *The Twilight of Cutting: African Activism and Life after NGOs*, California, University of California Press, 2016, 144.

³⁴¹ E. STORKEY, *Scars Across Humanity: Understanding And Overcoming Violence Against Women*, Londen, Society for Promotion of Christian Knowledge, 2015, 46.

zich te verzetten tegen VGV met als motivatie de gedachte dat haar dochter nooit zo'n gruwelijke praktijk zou moeten ondergaan.³⁴²

- 172.** In 2013 heeft zij Safe Hands For Girls (SHFG) opgericht, een non profit organisatie die zich inzet om VGV te helpen beëindigen en om steun te bieden aan vrouwen en meisjes die VGV overleefd hebben en om de levenslange, schadelijke fysieke en psychologische gevolgen ervan aan te pakken.³⁴³ Safe Hands For Girls heeft enkele grass roots-programma's die zorgen voor een groter bewustzijn van VGV en andere vormen van geweld tegen vrouwen door middel van voorlichting, belangenbehartiging en door jongeren geleide campagnes.³⁴⁴ In de loop van de tijd is de missie geëvolueerd om andere vormen van geweld tegen vrouwen aan te pakken, alsook het misbruik van vrouwenrechten, waardoor veel vrouwen ervan worden weerhouden hun volledige menselijke potentieel te bereiken.³⁴⁵
- 173.** Op 8 maart 2018, Internationale Vrouwendag, werd door de SHFG de Big Sister Movement voorgesteld. Het is de grootste coalitie van lokale NGO's die geleid wordt door vrouwen die ooit het slachtoffer werden van VGV in Gambia, Sierra Leone, Nigeria, Kenia en Somalië.³⁴⁶ De Big Sister Movement is verbonden door het gemeenschappelijke doel om VGV in Afrika te verbieden en om ervoor te zorgen dat het verbod wordt geïmplementeerd in alle lidstaten van de Afrikaanse Unie waar de praktijk nog steeds dominant is. Ze willen dit doen door de strategische training en empowerment van leiders en campagnevoerders.³⁴⁷

---

³⁴² E. EVANS, *The Politics of Third Wave Feminisms: Neoliberalism, Intersectionality, and the State in Britain and the US*, Berlijn, Springer, 2015, 92; T. LANSFORD, *Political Handbook of the World 2016-2017*, Washington DC, CQ Press, 2017, 538.

³⁴³ E. DUROJAYE, *Litigating the Right to Health in Africa: Challenges and Prospects*, Londen, Routledge, 2016, 18.

³⁴⁴ J. DUKUREH en N. GARY, "Clitoraid; Clitoraid partners with 'Safe Hands for Girls' to provide clitoral repair surgery in the Gambia", *Medical Devices & Surgical Technology Week* 2016, 116.

³⁴⁵ <http://www.safehandsforgirls.org/>

³⁴⁶ K. CLOWARD, *When Norms Collide: Local Responses to Activism against Female Genital Mutilation and Early Marriage*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 67; K. ROGO, T. SUBAYI, N. TOUBIA en E. H. SHARIEF, *Female Genital Cutting, Women's Health, and Development: The Role of the World Bank*, Washington DC, World Bank Publications, 2007, 14; E. HEGER BOYLE, *Female Genital Cutting Cultural Conflict in the Global Community*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2002, 64; H. TEN HAVE, *Global Bioethics: An introduction*, Londen, Routledge, 2016, 203; B. E. HERNÁNDEZ-TRUYOL, *Moral Imperialism: A Critical Anthology*, New York, New York University Press, 2002, 245; R. ABUSHARAF, *Female circumcision: multicultural perspectives*, Philadelphia, University of Pennsylvania press, 2007, 151.

³⁴⁷ J. DUKUREH, *Millions of girls are still being mutilated – let's use International Women's Day to talk about FGM*, <https://www.independent.co.uk/voices/international-women-s-day-fgm-safe-hands-for-girls-big-sister-movement-a8244026.html>.

174. Jaha Dukureh stelt dat internationale organisaties de campagne in Afrika al te lang leiden, waarbij ze programma's uitvoeren samen met lokale activisten in de gemeenschappen. Volgens haar is tijd voor Afrikanen overal ter wereld om voorop te lopen in de campagne om de genitale verminking van vrouwen en het vroege kind huwelijk in Afrika tegen 2030 te beëindigen.³⁴⁸

Hoofdstuk 3. Slotbeschouwing

175. De kern van dit debat bevindt zich in het gezondheidsaspect. Door dit op de voorgrond te plaatsen, is er meest kans om tot een geschikte oplossing te komen.
176. Om dergelijk debat op een zo efficiënt mogelijke manier te organiseren is het van belang dat alle partijen voldoende zijn ingelicht en de juiste informatie voorhanden is. Er moet daarom aandacht uitgaan naar het voorlichten van niet alleen de lokale bevolking, maar ook gezondheidsprofessionals. Door de praktijk op deze manier te benaderen, kan er een dialoog tussen alle betrokken partijen op gang worden getrokken.
177. Steeds meer lokale en internationale NGO's zetten zich ervoor in om dit cultureel fenomeen onder de aandacht te brengen. Dergelijke initiatieven verdienen in de toekomst een blijvende focus om op zoek te gaan naar een oplossing die voor alle partijen aanvaardbaar is.

---

³⁴⁸ J. DUKUREH, *Millions of girls are still being mutilated – let's use International Women's Day to talk about FGM*, <https://www.independent.co.uk/voices/international-women-s-day-fgm-safe-hands-for-girls-big-sister-movement-a8244026.html>; X, *African women mark Women's Day with Big Sister Movement*, <http://www.punchng.com/african-women-mark-womens-day-with-big-sister-movement/>; J. DUKUREH, *We are all sister in the fight to end FGM*, <https://www.virgin.com/virgin-unite/we-are-all-sisters-fight-end-fgm>.

Conclusie

De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens werd ontwikkeld in navolging van twee Wereldoorlogen, met het oog op de bescherming van fundamentele waarden en normen van alle mensen. Bij het opstellen van deze Verklaring werd echter hoofdzakelijk het westerse gedachtegoed in het achterhoofd gehouden. Bijgevolg lijkt deze Verklaring in het huidige maatschappelijke leven de titel ‘universeel’ onwaardig. De mensenrechten die dit instrument omvat, sluiten immers niet altijd even goed aan bij niet-westerse culturen.

Deze problematiek ligt aan de basis van de kritiek die culturele relativisten de laatste jaren steeds meer tot uiting brengen. Culturele relativisten zijn aanhangers van de visie dat iedere cultuur een eigen identiteit heeft. Mensenrechten moeten dus steeds worden ingevuld afhankelijk van de context waarin zij tot uiting komen. Niet alle culturen dragen immers dezelfde waarden en normen even hoog in het vaandel.

Binnen verschillende Afrikaanse culturen heeft vrouwelijke genitale verminking een centrale rol in het gemeenschapsleven. Bij vrouwelijke genitale verminking wordt het vrouwelijke geslachtsdeel geheel of gedeeltelijk verwijderd. Dit gebeurt zowel om culturele als religieuze en niet-therapeutische redenen. VGV vormt een culturele traditie die tot op heden stand houdt. Vele Afrikaanse bevolkingsgroepen ontlene namelijk een groot deel van hun identiteit aan dergelijke eeuwenoude tradities.

In de gemeenschappen waar VGV wordt toegepast, bestaat er een groot risico om uitgesloten te worden indien men de deelname aan deze traditie weigert. De vrouw wordt als onrein beschouwd, zij zal niet in aanmerking komen om te huwen en zal dus ook geen bruidsschat kunnen afleveren. Op deze manier brengt zij haar hele familie ten schande.

Om deze redenen kent vrouwelijke genitale verminking nog steeds een grote prevalentie, niet alleen in Afrikaanse landen, maar ook steeds meer in westerse landen, omwille van de toenemende migratiestroom.

Onder meer omwille van deze toenemende prevalentie in westerse landen, gaan er op het internationale mensenrechtentoneel steeds meer stemmen op die pleiten voor de complete afschaffing van dit fenomeen. Aanhangers van de universele mensenrechtenstrekking stellen

dat de praktijk van VGV een grove mensenrechtenschending uitmaakt. Volgende rechten worden geschonden: het recht om vrij te zijn van discriminatie op basis van geslacht, het recht op leven en fysieke integriteit, het recht om vrij te zijn van geweld, het recht op gezondheid en in het algemeen de rechten van het kind.

Eenzijds bestaat er dus een sterke overtuiging om deze praktijk te verbannen en anderzijds pleiten culturele relativisten voor een recht op culturele identiteit voor de gemeenschappen die VGV praktiseren. Het doel is dus om tot een oplossing te komen waar beide partijen zich in kunnen vinden.

Met betrekking tot het vraagstuk omtrent de ‘universaliteit’ van mensenrechten, kwam Eva Brems naar voren met het idee van de inclusieve universaliteit van mensenrechten. Het gaat om een mensenrechtenconcept dat rekening houdt met de verscheidenheid van levensomstandigheden en culturen. De universaliteit moet bovendien onvoorwaardelijk zijn en in alle situaties en omstandigheden onverminderd blijven gelden. Om het concept ook effectief inclusief te kunnen noemen, moet rekening gehouden worden met diversiteit zodat alle mensen onder dit begrip vallen.

Gehoor geven aan de universalisten en tevens respect voor culturele tradities behouden, is niet zo’n evidente opgave. Als buitenstaander is het eenvoudig om een bepaald gebruik te bekritisieren als dit niet is ingebed in de persoonlijke tradities van diens cultuur. Als lid van een gemeenschap die dit gebruik al jarenlang toepast, is dat daarentegen minder voor de hand liggend.

Ter conclusie kan gesteld worden dat het bespreekbaar maken van deze materie de eerste stap is in het proces om tot een oplossing te komen. Door de dialoog aan te gaan met alle betrokken partijen kunnen er nieuwe invalshoeken duidelijk worden die niet aan bod komen wanneer het debat zich binnen één bepaald discours afspeelt. Om dit debat zo productief mogelijk te maken, is het noodzakelijk dat alle partijen over voldoende correcte informatie beschikken. Een uitweg vinden uit deze impasse zal dus vooral inzet vragen op het vlak van communicatie en educatie.

Bibliografie

Hoofdstuk 1. Wetgeving

Afrikaans Verdrag inzake de rechten en welzijn van het Kind, 1999.

Het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten van 27 juni 1981.

Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, Istanbul, 2016.

Facultatief Protocol bij het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten, 2008.

Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten, 1966.

Internationale Conferentie van de Verenigde Naties voor Bevolking en Ontwikkeling, 1994.

Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, 1989.

Herziene Europees Sociaal Handvest van 3 mei 1996, BS 10 mei 2004.

Ontwerpresolutie over de strijd tegen seksuele verminking van vrouwen in de EU, Parl.St. Europese parlement 2009, nr. A6-0054/2009, 4.

Tweede Aanvullend Protocol bij het Europees Sociaal Handvest van 9 november 1995 over de collectieve klachtenprocedure, BS 24 juli 2003.

Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 4 november 1950, BS 19 augustus 1955.

Verdrag van de Verenigde Naties ter Eliminatie van alle Vormen van Discriminatie van de Vrouw (CEDAW), 1981.

Verdrag van de Rechten van Kind, 1990.

Verklaring van de Verenigde Naties over de Eliminatie van Geweld tegen Vrouwen, 1993.

Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van 10 december 1948.

World Conference on Human Rights, Vienna Declaration and Programme of Action, Vienna, 25 juni 1993.

Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten van 10 juni 1998 ter oprichting van een Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten.

Protocol bij het Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkenrechten van 11 juli 2003 over de Rechten van de Vrouw in Afrika.

Verslag over verminking van geslachtsorganen bij vrouwen, *Parl. St.* Europese Parlement 2001, nr. A5-0285/2001, 12-14.

Verslag over verminking van geslachtsorganen bij vrouwen, *Parl. St.* Europese Parlement 2001, nr. A5-0285/2001, 12-14.

Ontwerpresolutie over verminking van geslachtsorganen bij vrouwen, *Parl.St.* Europees Parlement 2001, nr. A5-0285/2001, 18.

Strafwetboek van 8 juni 1867, *BS* 9 juni 1867.

Hoofdstuk 2. Rechtspraak

International Court of Justice, *Legal Consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)* (Advisory Opinion, 21 juni 1971), *ICJ Reports* 1971, 16.

Hoofdstuk 3. Rechtsleer

ABADEER, A. S. Z., *Norms and Gender Discrimination in the Arab World*, Berlijn, Springer, 2015, 300.

ABDEL-AZIM, S., “Psychosocial and sexual aspects of female circumcision”, *African Journal of Urology* 2013, 141-142.

ABDULCADIR, J., SAY, L. en PALLITTO, C., “What do we know about assessing healthcare students and professionals’ knowledge, attitude and practice regarding female genital mutilation? A systematic review”, *Reproductive Health* 2017, 1-13.

ABUSHARAF, R. M., *Female Circumcision: Multicultural Perspectives*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2013, 296.

ADDO, M. K., “Practice of the United Nations human rights treaty bodies in the reconciliation of cultural diversity with universal respect of human rights”, *HRQ* 2010, 601-664.

AFKHAMI, M. en FRIEDL, E., *Muslim Women and the Politics of Participation*, Syracuse, Syracuse University Press, 1997, 187.

AFKHAMI, M., “Women, Gender, and Human Rights: A Global Perspective” in AGOSIN, M., *Gender Apartheid, Cultural Relativism, and Women’s Human Rights in Muslim Societies*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 2001, 234-245.

AGOSIN, M., *Women, Gender, and Human Rights: A Global Perspective*, New Brunswick, Rutgers, 2002, 340.

AHMED, H. M., KAREEM, M. S., SHABILA, N. P. en MZORI, B. Q., “Knowledge and perspectives of female genital cutting among the local religious leaders in Erbil governorate, Iraqi Kurdistan region”, *Reproductive Health* 2018,1-14.

AKINSULURE-SMITH, A. M. en CHU, T., “Knowledge and attitudes toward female genital cutting among West African male immigrants in New York City”, *Health Care for Women International* 2017, 463.

AKOKPARI, J. EN ZIMBLER, D.S. (eds.), *Africa's Human Rights Architecture*, Zuid-Afrika, Fanele, 2008, xix+300.

AL-ALI, N., *Secularism, Gender and the State in the Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 284.

ALFREDSSON, G. en EIDE, A., *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*, Den Haag, Martinus Nijhoff Publishers, 1999, 775.

ALI, A. A. A., “Knowledge and attitudes of female genital mutilation among midwives in Eastern Sudan”, *Reproductive Health* 2012, 1-4.

ALIE, M., “Les mutilations génitales féminines: De l’incriminalisation aux poursuites. 2tat des liex en Belgique et regards européens” *INTACT* 2014, 54.

ALLDRIDGE, P. en BRANTS, C., *Personal Autonomy, the Private Sphere and Criminal Law: A Comparative Study*, Londen, Bloomsbury Publishing, 2001, 304.

ALSTON, P. en GOODMAN, R., *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 1492.

ALSTON, P., “A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law?” *Netherlands International Law Review* 1982, 307-322.

ALSTON, P., “The best interests principle; towards a reconciliation of culture and human rights”, *International Journal of Law, Policy and the Family* 1994, 1-25.

ALSTON, P., en ROBINSON, M., “The challenges of ensuring the mutuality of human rights and development endeavours”, in ALSTON, P. en ROBINSON, M., *Human rights and development: towards mutual reinforcement*, Oxford, Oxford University Press, 2005, 475.

AMERICAN ANTHROPOLOGICAL ASSOCIATION, THE EXECUTIVE BOARD, “Statement on Human Rights”, *American Anthropologist* 1947, 539-543.

AMNESTY INTERNATIONAL, *Factsheet Vrouwelijke Genitale Verminking*, https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/Vrouwelijke_Genitale_Verminking_versiejul08.pdf. (consultatie 18 april 2017).

AN-NA’IM, A. A. (ed.), *Cultural transformation and human rights in Africa*, Londen, Zed Books Ltd, 2002, x+269p.

AN-NA’IM, A. A. (ed.), *Human rights in cross-cultural perspectives: a quest for consensus*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1992, vii+479.

AN-NA’IM, A. A. (ed.), *Human Rights under African Constitutions: Realizing the Promise for Ourselves*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2003, x+434.

AN-NA’IM, A. A. EN DENG, F. M. (eds.), *Human Rights in Africa: cross-cultural perspectives*, Washington D.C., The Brookings institution, 1990, xv+399.

ARAT, Z. F., *Democracy and Human Rights in Developing Countries*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2003, 191.

ARVANITOPOULOU, G., *Methods to Prevent Female Genital Mutilation: A case study from Babati District, Tanzania*, Bachelors degree, Södertörn University, Stockholm, 2010.

BADRAN M., *Feminism in Islam: Secular and Religious Convergences*, Londen, Oneworld Publications, 2013, 368.

BADRI, B. en TRIPP, A. M., *Women's Activism in Africa: Struggles for Rights and Representation*, Londen, Zed Books, 256.

BAER, M. en BRYSK, A., “New Rights for Private Wrongs: Female Genital Mutilation and Global Dialogues” in C. BOB, *The International Struggle for New Human Rights*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2011, 208.

BALDWIN, J. R., FAULKNER, S. L. en HECHT, M. L., “A moving target: the illusive definition of culture” in BALDWIN, J. R., FAULKNER, S. L., HECHT, M. L. en LINDSLEY, S. L., *Redefining Culture: Perspectives Across the Disciplines*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associate Publishers, 2006, 253.

BAMCHARAN, B. G. “How Universal are Human Rights?”, *Internationale Politik und Gesellschaft* 1998, 423-438.

BANCHOFF, T. en WUTHNOW, R., *Religion and the Global Politics of Human Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2011, 146.

BANDA, F., “Blazing a trail: the African Protocol on Women’s rights comes into force”, *Journal of African Law* 2006, 72.

BANDA, F., *Women, law and Human Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2005, xlv+407.

BARRETO, J.-M., *Human Rights from a Third World Perspective: Critique, History and International Law*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2014, 4.

BARTELS, E., “Vrouwenbesnijdenis en spreekplicht” *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* 1994, jaargang 15, nr. 1, 114-122.

BARTELS, E., MEUWESE, S., VAN DER KWAAK, A. en DE VRIES, F., *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, ‘s-Gravenhage, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2003, 176.

BASOGLU, M., *Torture and It's Definition In International Law: An Interdisciplinary Approach*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 560.

BASSILI ASSAAD, M., "Female circumcision in Egypt: Social implications, current research, and prospects for change," *Studies in Family Planning* 1980, 8.

BAUMEISTER, R. F. en TWENGE, J. M. "Cultural suppression of female sexuality," *Review of General Psychology* 2002, 182–183.

BEIJER, A., EELMAN, J-M., KNOOPS, G.G.J., KOOL, R.S.B. en VAN DRUMPT, C.F., *Vrouwelijke genitale verminking in juridisch perspectief. Onderzoek naar de juridische mogelijkheden ter voorkoming en bestrijding van vrouwelijke genitale verminking*, Zoetermeer, Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, 2005.

BELGIAN CHAMBER OF REPRESENTATIVES, Written Questions and answers, (058), 19 January 2016, Question nr.696 Fabienne Winckel to the minister of Justice, <<https://www.dekamer.be/QRVA/pdf/54/54K0058.pdf>>.

BELGIAN SENATE, Genital Mutilation in Belgium, 27 March 2014, <https://www.senate.be/www/webdriver?MItabObj=pdf&MIcolObj=pdf&MInamObj=pdfid&MItypeObj=application/pdf &MIvalObj=83891970>.

BERG, R. C. en DENISON, E., "A Tradition in Transition: Factors Perpetuating and Hindering the Continuance of Female Genital Mutilation/Cutting (FGM/C) Summarized in a Systematic Review", *Health Care for Women International* 2013, 837-895.

BERNARD, C. en HARRIS, P., *Safeguarding Black Children: Good Practice in Child Protection*, Londen, Jessica Kingsley Publishers, 2016, 288.

BIRN, A.-E., PILLAY, Y. en HOLTZ, T. H., *Textbook of International Health: Global Health in a Dynamic World: Edition 3*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 806.

BOB, C., *The International Struggle for New Human Rights*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2011, 208.

BODDY, J., *Wombs and alien spirits. Women, men and the Zar cult in Northern Sudan*, Wisconsin, Madison: University of Wisconsin Press, 1989, 58.

BOULWARE-MILLER, K., “Female circumcision: challenges to the practice as a human rights violation”, *Harvard Women’s Law Review* 1985, 172-173.

BRADLEY, T. (ed.), *Women, Violence and Tradition: Taking FGM and Other Practices to a Secular State*, Londen, Zed Books, 2013, 224.

BREMS, E. EN ADEKOYA, C.O., “Human rights enforcement by people living in poverty: access to justice in Nigeria”, *Journal of African Law* 2010, 258-282.

BREMS, E. en DESMET E., “Mensenrechten: universaliteit is geen uniformiteit”, in CARLIER, J., VANHOUTE, E. en PARKER, C, *De hermaakbare wereld? Essays over globalisering*, Gent, Academia Press, 2016, 143-156.

BREMS, E., “Culturele diversiteit en universele mensenrechten” in WOUTERS, J. en RYNGAERT, C. (RED.), *Mensenrechten: Actuele Brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 303.

BREMS, E., “De Preambule. Grondslagen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens” in DEWULF, S. en PACQUÉE, D.(EDS.), *60 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 270.

BREMS, E., “Enemies or Allies? Feminism and Cultural Relativism as Dissident Voices in Human Rights Discourse”, *HRQ* 1997, 136-164.

BREMS, E., “Inclusieve universaliteit: een theoretisch en methodologisch kader om inzake mensenrechten universaliteit te verzoenen met diversiteit”, *R&R* 2003, 139-161.

BREMS, E., *Human Rights: Universality and Diversity*, Nederland, Martinus Nijhoff Publishers, 2001, XV + 579.

BREMS, E., *Human Rights: Universality and Diversity*, onuitg doctoraatsthesis Rechten K.U. Leuven, 1999, xii + 658.

- BRIGGS, P. en ROBERTS, A., *Uganda*, Guilford, The Globe Pequot Press, 2016, 572.
- BROWN, G., *The Universal Declaration of Human Rights in the 21st Century: A Living Document in a Changing World*, Cambridge, Open Book Publishers, 2016, 146.
- BRYM, R. J. en LIE, J., *Sociology: Pop Culture to Social Structure*, Belmont, Wadsworth, 2012, 353.
- BRYSK, A., *Speaking Rights to Power: Constructing Political Will*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 272.
- BURRAGE, H., *Eradicating Female Genital Mutilation: A UK Perspective*, Londen, Routledge, 2016, 360.
- CARLIER, J., VANHAUTE, E. en PARKER C., *De hermaakbare wereld? Essays over globalisering*, Gent, Academia Press, 2016, 202.
- CASSANITI, J. L. en MENON, U., *Universalism without Uniformity: Explorations in Mind and Culture*, Chicaco, University of Chicago Press, 2017, 336.
- CASTLEDINE, J., *Female Genital Mutilation: An Issue of Cultural Relativism or Human Rights?*, Mount Holyoke College, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/jc.htm>.
- CENTRE FOR HUMAN RIGHTS, *Celebrating the African Charter at 30: A guide to the African Human Rights System*, Pretoria, Faculty of Law University of Pretoria, 2011, 65p.
- CHAMBERS, C., *Sex, Culture and Justice: the Limits of Choice*, Pennsylvania, Pennsylvania University Press, 2007, 285.
- CHAVKIN, W. en CHESLER, E., *Where Human Rights Begin: Health, Sexuality, and Women in the New Millennium*, New Brunswick, Rutgers University Press, 2005, 295.
- CHIRWA, D. M., “Reclaiming (WO)Manity: The Merits and Demerits of the African Protocol on Women’s rights”, *NILR* 2006, 63-96.

CHITONGE, H., *Beyond Parliament: Human Rights and the Politics of Social Change in the Global South*, Leiden, Brill Neihoff, 2015, 262.

CHRISLER, J. C., *Reproductive Justice: a Global Cocern*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2012, 318.

CLOWARD, K., *When Norms Collide: Local Responses to Activism against Female Genital Mutilation and Early Marriage*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 272.

COHEN, S. J. D., *Why Aren't Jewish Women Circumcised?: Gender and Covenant in Judaism*, California, University of California Press, 2005, 334.

COLLINET, P., SABBAN, F., LUCOT, J. P., BOUKERROU, M., STIEN, L. en LEROY, J. L., "Management of type III female genital mutilation", *Journal de Gynecologie, Obstetrique et Biologie de la Reproduction* 2004, 720-724.

CONNOLLY, A. en BRITTON, A., *Women's Health in Primary Care*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, 283.

COUNCIL OF EUROPE en AMNESTY INTERNATIONAL, *Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, A tool to end female genital mutilation*, November 2014.

COX, F. D., *Human Intimacy: Marriage, The Family, And Its Meaning*, Boston, Cengage Learning, 2008, 594

D. L. RICHARDS, R. D. GELLENY en D. H. SACKO, "Money with a Mean Streak? Foreign Economic Penetration and Government Respect for Human Rights in Developing Countries", *International Studies Quarterly* 2001, 219-239.

DAVIS, K., "The Emperor is Still Naked: Why the Protocol on the Rights of Women in Africa leaves Women Exposed to More Discrimination", *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2009, 949-992.

DAWSON, A., TURKMANI, S., FRAY, S., NANAYAKKARA, S., VAROL N. en HOMER, C., “Evidence to inform education, training and supportive work environments for midwives involved in the care of women with female genital mutilation: A review of global experience”, *Midwifery* 2015, 229.

DE BROUWERE, M., RICHARD, F. en DIELEMAN, M., *Stratégies Concertées de lutte contre les mutilations génitales féminines. Un cadre de référence pour l’analyse et l’action en Fédération Wallonie-Bruxelles*, Brussel, GAMS België, 2013.

DE BRUYN, M., “Discussion paper: socio-cultural aspects of female genital cutting”, in LEYE, E., DE BRUYN, M. en MEUWESE, S. (eds.), *proceedings of the Expert Meeting on female genital mutilation*, Gent, 1998, (68) 71-76.

DE FEYTER, K., “Lang zal ze leven. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: verleden en heden” in DEWULF, S. EN PACQUÉE, D.(EDS.), *60 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 303.

DE KEYSER, A. “8600 meisjes in België lopen risico op genitale verminking”, *De Standaard* 03/03/2018.

DE KEYSER, A., “De strijd tegen vrouwenbesnijdenis, ‘mishandeling met goede bedoelingen’”, *De Standaard*, 3/03/2018.

DE SCHUTTER, O., *The European Social Charter: A Social Constitution for Europe*, Brussel, Bruylant, 2010, x + 192.

DEBOUVER, V., VERMOTE, A. en VERLEYSSEN, M., “Seksuele/genitale verminking” in VERMEULEN, G. (ed.), *Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen*, Antwerpen, Maklu, 2001, 699.

DEKKERS, W., HOFFER, C. en WILS, J-P., “Scientific Contribution. Bodily integrity and male and female circumcision”, *Medicine, Health Care and Philosophy* 2005, 180.

DELLENBORG, L., *A reflection on the cultural meanings of female circumcision: experiences from fieldwork in Casamance, southern Senegal*, Uppsala, Nordic Africa Institute, 2004, 198.

DELLER ROSS, S., *Women's Human Rights: The international and Comparative Law Casebook*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2008, 461.

DENNISTON, G. C., MANSFIELD HODGES, F. en FAYRE MILOS, M., *Male and Female Circumcision: Medical, Legal, and Ethical Considerations in Pediatric Practice*, Berlijn, Springer, 2007, 547.

DENNISTON, G. C., MANSFIELD HODGES, F. en FAYRE MILOS, M., *Understanding Circumcision: A Multi-Disciplinary Approach to a Multi-Dimensional Problem*, Berlijn, Springer Science & Business Media, 2013, 404.

DIRIE, W., *Brief aan mijn moeder*, Amsterdam, Uitgeverij Rainbow, 2007, 190.

DONNELLY, J., "Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights", *American Political Science Review* 2014, 303-316.

DONNELLY, J., "Human rights: both universal and relative (A reply to Michael Goodhart)", *HRQ* 2008, 194-204.

DONNELLY, J., "Project MUSE The Relative Universality of Human Rights", *Human Rights Quarterly* Vol. 29, No. 2, 2007, 281-306.

DONNELLY, J., "The Relative Universality of Human Rights", *HRQ* 2007, 281-306.

DONNELLY, J., *International Human Rights*, Boulder, Westview Press, 1993, xvi + 206.

DONNELLY, J., *Universal human rights in theory and practice*, Ithaca, Cornell University Press, 1989, x + 295.

DONOHO, D.L., “Autonomy, self-governance, and the margin of appreciation: developing a jurisprudence of diversity within universal human rights”, *Emory International Law Review* 2001, 391-465.

DORKENOO, E., *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995.

DORKENOO, E., *Female Genital Mutilation: Politics and Prevention*, New York, Columbia University Press, 2007, 272.

DUBOURG, D. en RICHARD, F., “Etude de prévalence des femmes excisées et des filles à risque d’excision en Belgique” *FPS Public Health, Safety of the Food Chain and Environment* 2014.

DUBOURG, D., RICHARD, F., LEYE, F., NDAME, S., ROMMENS, T. en MAES, S., “Estimating the number of women with Female genital mutilation in Belgium”, *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care* 2011, 248-257.

DUKUREH, J. en GARY, N., “Clitoraid; Clitoraid partners with 'Safe Hands for Girls' to provide clitoral repair surgery in the Gambia”, *Medical Devices & Surgical Technology Week* 2016, 116.

DUKUREH, J., *Millions of girls are still being mutilated – let’s use International Women’s Day to talk about FGM*, <https://www.independent.co.uk/voices/international-women-s-day-fgm-safe-hands-for-girls-big-sister-movement-a8244026.html>.

DUKUREH, J., *We are all sister in the fight to end FGM*, <https://www.virgin.com/virgin-unite/we-are-all-sisters-fight-end-fgm>.

DUROJAYE, E., *Litigating the Right to Health in Africa: Challenges and Prospects*, Londen, Routledge, 2016, 302.

EFFA, E., OJO, O., IHESIE, A. en MEREMIKWU, M. M., “Deinfibulation for treating urologic complications of type III female genital mutilation: A systematic review”, *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 2017, 30.

EGESAH, O., *Male Circumcision in Africa: Ethnographic Evidence from the Bukusu, Kenya*, Saarbrücken, OmniScriptum, 2009, 184.

EHIRI, J., *Maternal and Child Health: Global Challenges, Programs, and Policies*, Berlijn, Springer Science & Business Media, 2009, 582.

ELIOT, T. S., *Notes Towards the Definition of Culture*, Londen, Faber & Faber, 2010, 15.
End FGM, “FGM and Migration, Factsheet 2 and 4”,
<http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/endFGM-factsheet-EN-online2.pdf>.

ENGLE, K., “From skepticism to embrace: Human Rights and the American Anthropological Association from 1947-1999”, HRQ 2001, 536-559.

EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY, “Current situation of female genital mutilation in Belgium”,
<http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/current_situation_and_trends_of_female_genital_mutilation_in_belgium_en.pdf>;

EVANS, E., *The Politics of Third Wave Feminisms: Neoliberalism, Intersectionality, and the State in Britain and the US*, Berlijn, Springer, 2015, 237.

EVANS, M. en MURRAY, R. (EDS.), *The African Charter on Human and People’s Rights: The system in practice, 1986-2000*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, xx+397p.

EVANS, M. en MURRAY, R. (EDS.), *The African Charter on Human and People’s Rights: The system in practice, 1986-2006*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, xxv+509.

FAGAN, A., “Philosophical Foundations of human rights” in CUSHMAN, T. (ED.), *Handbook of Human Rights*, Londen, Routledge, 2012, xxiii+744.

FEDORAK, S. A., *Global Issues: a Cross-Cultural Perspective*, Toronto, University of Toronto Press, 2014, 221.

FOBLETS, M.-C. en RENTELN, A. D., *Multicultural Jurisprudence: Comparative Perspectives on the Cultural Defense*, Londen, Bloomsbury Publishing, 2009, 392.

FOD: VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEDEN VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, *Studie over de prevalentie van en het risico op vrouwelijke genitale verminking in België*, 2014, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/prevalentie_genitale_verminking.pdf.

FORSYTHE, D. P., *Encyclopedia of Human Rights, Volume 1: Afghanistan-Democracy and Right to Participation*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 427.

FRANCK, T. M. "Are Human Rights Universal?" *Foreign Affairs* 2001, 191-204.

FREEMAN, M., *Children's Rights: New Issues, New Themes, New Perspectives*, Leiden, Brill Nijhoff, 2017, 291.

FULGHESU, A. M., *Good Practice in Pediatric and Adolescent Gynecology*, Berlijn, Springer, 2017, 259.

FULLER, L., *African Women's Unique Vulnerabilities to HIV/AIDS: Communication Perspectives and Promises*, Berlijn, Springer, 2008, 309.

GAMS België, *Vrouwelijke verminking, een aantal mythes onder de loep*, Brussel, 2016.

GEARON, L., *The Human Rights Handbook: a global perspective for education*, The United Kingdom, Trentham Books, 2003, viii+181.

GHANIM, D. *The Virginity Trap in The Middle East*, New York, Palgrave Macmillan, 2015, 200.

GHANIM, D., *The Virginity Trap in the Middle East*, Berlijn, Springer, 2016, 200.

GOLDMAN, M. B., TROISI, R. en REXRODE, K. M., *Women and Health*, Cambridge, Academic Press, 2012, 1632.

GRAHAM, L., *Cultural Relativism and the Universality of Human Rights*, The Human Rights Forum, 2013, <https://thehumanrightsforum.wordpress.com/2013/09/06/cultural-relativism-and-the-universality-of-human-rights/>.

GRANT, R. W., *Naming Evil, Judging Evil*, Chicago, Chicago University Press, 2008, 232.

GRAZIOTTIN, A. en MURINA, F., *Vulvar Pain: From Childhood to Old Age*, Berlijn, Springer, 2017, 252.

GRODIN, M., TARANTOLA, D., ANNAS, G. en GRUSKI, S., *Health and Human Rights in a Changing World*, Londen, Routledge, 2013, 644.

GRUENBAUM, E., *The Female Circumcision Controversy: an anthropological perspective*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2001, 256.

GUDETA, T., “The Silent Shame”, in E. DORKENOO, *Cutting the Rose. Female genital mutilation: The practice and its prevention*, Londen, Minority Rights Publications, 1995.

GUINN, D. E., *Faith on Trial: Communities of Faith, the First Amendment and the Theory of Deep Diversity*, Lenham, Lexington Books, 2006, 227

HAFNER-BURTON, E. M., “Human Rights in a Globalizing World: The Paradox of Empty Promises”, *American Journal of Sociology* 2005, 1373-1411.

HAFNER-BURTON, E. M., HELFER, L. R. en FARISS, C. J., “Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties”, *International Organization* 2011, 673-707.

HANSON, J., MATERSON, M. en SWANSON, J., *Female Genital Cutting: Breaking the silence, enabling change*, Washington, International Centre for Research on Women and the Centre for Development and Population Activities, 2000, 35.

HARRIS-SHORT, S., “Listening to ‘the other’: the Convention on the Rights of the Child”, *Melbourne Journal of International Law* 2001, 304-350.

HARRIS, D. M., *Ethics in Health Services and Policy, a global approach*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2011, 304

HEGER BOYLE, E., *Female Genital Cutting: Cultural Conflict in the Global Community*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2002, 208

HELLSTEN, S. K., “Rationalising circumcision, from tradition to fashion, from public health to individual freedom-critical notes on cultural persistence of the practice of genital mutilation,” *Journal of Medical Ethics* 2004, 249.

HERNÁNDEZ-TRUYOL, B. E., *Moral Imperialism: A Critical Anthology*, New York, New York University Press, 2002, 377.

HODGSON, D., *Gender, Justice, and the Problem of Culture: From Customary Law to Human Rights in Tanzania*, Bloomington, Indiana University Press, 2017, 179.

HODZIC, S., *The Twilight of Cutting: African Activism and Life after NGOs*, California, University of California Press, 2016, 416.

HOFF, L. A., *Violence and Abuse Issues: Cross-Cultural Perspectives for Health and Social Services*, London, Routledge, 2009, 244.

HOFFMAN, L. A., *Circumcision and Gender in Rabbinic Judaism*, Illinois, University of Chicago Press, 2005, 262.

HORNSTEIN, T. M. en SCHWERIN, J. L., *Biology of Women*, New York, Delmar Publishers, 2011, 467.

HOWARD, J.A. en GIBSON, M.A., “Frequency- dependent Female Genital Cutting behaviour confers evolutionary fitness benefits”, *Nature Ecology & Evolution* Vol. I, 2017.

HUSSEIN, S. en MANTHORPE, J. “Women from the Middle East and North Africa in Europe: Understanding Marriage and Family Dynamics,” *European Journal of Social Work* 2007, 471.

IBRAHIM, Z. M., AHMED, M. R. en SAYED AHMED, W. A., “Prevalence and risk factors for female sexual dysfunction among Egyptian women”, *Archives of Gynecology and Obstetrics* 2013, 1173–1180.

IFE, J., *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 354.

INSTITUUT VOOR DE GELIJKHEID VAN VROUWEN EN MANNEN, “Handleiding met goede praktijken voor de preventie en bescherming van meisjes en vrouwen die het slachtoffer zijn of dreigen te worden van vrouwelijke genitale verminking”, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/intact_fiches_transversales_nl_web.pdf.

INSTITUUT VOOR DE GELIJKHEID VAN VROUWEN EN MANNEN, *Nationaal actieplan ter bestrijding van alle vormen van gendergerelateerd geweld 2015-2019*, gecoördineerd door het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/nap_2015-2019.pdf.

INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, *Legal Consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia*, F., *International Human Rights Law in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2012, xxxvi+622.

JAMES, S. M. en ROBERTSON, C. C., *Genital Cutting and Transnational Sisterhood: Disputing U.S. Polemics*, Chicago, University of Illinois Press, 2002, 165.

JASIENSKA, G., *The Fragile Wisdom: An Evolutionary View on Women’s Biology and Health*, Cambridge, Harvard University Press, 2013, 309

JOSEPH, S., *Seeking Remedies for Torture Victims: A Handbook on the Individual Complaints of the UN Treaty Bodies*, Geneve, World Organisation Against Torture, 2006, 499.
Journal of African Law 2006, 72-84.

KAAWA-MAFIGIRIEDDY, D. en WALAKIRA, J., *Child Abuse and Neglect in Uganda*, Berlijn, Springer, 2017, 328.

KANKO, A., *De Tweede Helft: tijd voor een nieuw feminisme*, Tielt, Lannoo Meulenhoff, 2015, 267.

KAPLAN, A. en ALIAGRA, N., “Socio-culturele betekenissen van het gebruik” in KAPLAN, A., GOMEZ, L., THILL, M., LEIRIAO, L. en SEOANE, N. (eds.), *Multisectoriële, Academische Trainingsgids over “Vrouwelijke Genitale Verminking/ Vrouwenbesnijdenis”*, Madrid, Dykinson, 2017, 190.

KAPLAN, A., HECHAVARRÍA, S., MARTÍN, M. en BONHOURE, I., “Health consequences of female genital mutilation/cutting in the Gambia, evidence into action”, *Reproductive Health* 2011, 1-6.

KARANJA, D. N., *Female Genital Mutilation in Africa*, Salem, Salem Publishing Solutions, 2003, 123.

KELLY, L., *Moving in the Shadows: Violence in the Lives of Minority Women and Children*, Londen, Routledge, 2016, 312.

KHADER, S. J., *Adaptive Preferences and Women’s Empowerment*, Oxford, Oxford University Press, 2011, 237.

KING, D. E. “The personal is patrilineal: Namus as sovereignty,” *Identities* 2008, 330.

KOITA, K., *Verminkt*, Antwerpen, The house of Books, 2006, 208.

KORFKER, D. G., REIS, R., RIJNDERS, M. L. E. B., MEIJER-VAN ASPEREN, S., READ, L., SANJUAN, M., HERSCHDERFER, K. en BUITENDIJK, S. E., “The lower prevalence of female genital mutilation in the Netherlands: a nationwide study in Dutch midwifery practices”, *International Journal of Public Health* 2012, 413-420.

KRAMER, M., DIJKEMA, P., JORIS, I., TICHELMAN, P. en VERHOEFF, A., *Vrouwelijke genitale verminking nader bekeken: een onderzoek naar de aard, omvang en attitude onder professionals en risicogroep in Amsterdam en Tilburg*, Zoetermeer, Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, 2005.

KURING, D., *Diversity, Culture and International Law: Self-Determination in the Case of Harmful Traditional Practices*, Duitsland, Epubli, 2014, 52.

LA BARBERA, M.-C., *Multicentered Feminism: Revisiting the "Female Genital Mutilation" Discourse*, Palermo, Compostampa, 2009, 281.

LAMPHIER, P. A. en WELCH, R., *Women in American History: A Social, Political, and Cultural Encyclopedia and Document Collection*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2017, 1828.

LANSFORD, T., *Political Handbook of the World 2016-2017*, Washington DC, CQ Press, 2017, 1976.

LAX, R. F., "Socially sanctioned violence against women: Female genital mutilation is its most brutal form," *Clinical Social Work Journal* 2000, 408.

LEVINE, S. B., RISEN, C. B. en ALTHOF, S. E., *Handbook of Clinical Sexuality for Mental Health Professionals*, Londen, Routledge, 2016, 400.

LEYE, E. "Vrouwenbesnijdenis in België. Een analyse van het Nationaal Actieplan", *Lief en Leed 3. Seks en relaties ander bekeken (Vol 3.)*, 2008.

LEYE, E. en DEBLONDE, J., *Legislation in Europe regarding female genital mutilation and the implementation of the law in Belgium, France, Spain, Sweden and the UK*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2004, 52.

LEYE, E. en SABBE, A., *Overview of legislation in the European union to address female genital mutilation: challenges and recommendations for the implementation of laws*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2009, 12.

LEYE, E. en SABBE, A., *Responding to Female genital mutilation: A review of legislation striking the right balance in Europe between prosecution and prevention*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2009.

LEYE, E. en TEMMERMAN, M., *Vrouwen onder druk*, Tielt, Lannoo, 2010, 168.

LEYE, E., “Vrouwelijke genitale verminking in Europa” in *Uitgelezen* 2006, 6-9.

LEYE, E., BAUWENS, S. en BJÄLKANDER, O., *Behaviour change towards female genital mutilation: lessons learned from Africa and Europe*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2005, 15.

LEYE, E., BJALKANDER, O. en BAUWENS, S., *Behaviour change towards female genital mutilation: lessons learned from Africa and Europe*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2005, 28 p.

LEYE, E., DEBLONDE, J. en TEMMERMAN, M., “Vrouwenbesnijdenis in Europa: enkele knelpunten in de aanpak van de gezondheidszorg, wetgeving en preventie”, *Ethiek en Maatschappij* 2004, 42.

LEYE, E., DEBLONDE, J. en TEMMERMAN, M., *Vrouwenbesnijdenis in Europa. Enkele knelpunten in de aanpak van gezondheidszorg, wetgeving en preventie*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2005, 22.

LEYE, E., *Female Genital Mutilation - A study of health service and legislation in some countries of the European Union*, Gent, International Centre for Reproductive Health, 2008, 183.

LEYE, E., MERGAERT, L., ARNAUT, C. en O'BRIEN GREEN, S., “Towards a better estimation of prevalence of female genital mutilation in the European Union: interpreting existing evidence in all EU Member States”, *Genus* 2014, 99-121.

LEYE, E., YSEBAERT, I., DEBLONDE, J., CLAEYS, P., VERMEULEN, G., JACQUEMYN, Y. en TEMMERMAN, M., “Female genital mutilation: knowledge, attitudes

and practices of Flemish gynaecologists”, *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care* 2008, afl. 13(2), 182-190.

LIEKENS, G., *Het Vaginaboek*, Amsterdam, Overamstel, 2017, 288.

LIGHTFOOT-KLEIN, H., “The sexual experience and marital adjustment of genitally circumcised and infibulated females in the Sudan,” *The Journal of Sex Research* 1989, 375–92.

LIGHTFOOT-KLEIN, H., *Prisoners of Ritual. An Odyssey into Female Genital Circumcision in Africa*, New Jersey & London, The Haworth Press, 1989.

LILLICH, R. B., “The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency”, *The American Journal of International Law* 1985, 1072-1081.

LOCKHAT, H., *Female Genital Mutilation: Treating the Tears*, Londen, Middlesex University Press, 2004, 198.

LONGMAN, C. en BRADLEY, T., *Interrogating Harmful Cultural Practices: Gender, Culture and Coercion*, Londen, Routledge, 2016, 228

MALSTRÖM, M. F., *The Politics of Female Circumcision in Egypt: Gender, Sexuality and the Construction of Identity*, Londen, I.B. Tauris, 2016, 256.

MARTINELLI, M. en OLLÉ-GOIG, J.E., “Female genital mutilation in Djibouti”, *African Health Sciences* 2012, 412-415.

MAY, J. F., *World Population Policies: Their Origin, Evolution and Impact*, Berlijn, Springer, 2012, 340.

MCELMURRY, B. J., *Annual Review of Women's Health*, Illinois, Chicago University Press, 1996, 350.

MERON, T., “On the Inadequate Reach of Humanitarian and Human Rights Law and the Need for a New Instrument”, *American Journal of International Law* 1983, 589-606.

MERRY, S. E., *Human Rights and Gender Violence: Translating International Law into Local Justice*, Chicago, University of Chicago Press, 2006, 263.

MERRY, S.E., “Human rights and transnational culture: regulating gender violence through global law”, *Osgoode Hall Law Journal* 2006, 53-75.

MICKELSON, K., “How universal is the universal declaration?”, *University of New Brunswick Law Journal* 1998, 19-48.

Ministry of Health and the Antwerp Institute of Tropical Medicine, Study on the prevalence of FGM 2014, <
<http://www.reisgeneeskunde.be/itg/GeneralSite/Default.aspx?WPID=688&MIID=637&IID=327&L=N>>.

MOLD, A. en REUBI, D., *Assembling Health Rights in Global Context: Genealogies and Anthropologies*, Londen, Routledge, 2013, 190.

MOLLER OKIN, S., *Is Multiculturalism Bad for Women?*, Princeton, Princeton University Press, 1999, 152.

MOMOH, C., *Female Genital Mutilation*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2005, 173.

MURRAY, R. en EVANS, M. (EDS.), *Documents of the African Commission on Human and People's Rights*, Oxford, Hart Publishing, 2009, x+1145p.

MUTHUMBI, J., SVANEMYR, J., SCOLARO, E., TEMMERMAN, M. en SAY, L., “Female Genital Mutilation: A literature review of the current status of legislation and policies in 27 African countries and Yemen” *African Journal of Reproductive Health* 2015, 32-39.

MUTUA, M., *Human Rights NGOs in East Africa: Political and Normative Tensions*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2009, 389.

MUTUA, M., *Human Rights: A political and cultural critique*, USA, University of Pennsylvania Press, 2002, xi + 252p.

MWAIPOPO, S., *The Law and Practice Relating to Female Genital Mutilation in Tanzania*, ontuitg. masterscriptie Rechten Lund University, 2004, 115.

NALDI, G. J., “The African Union and the Regional Human Rights System” in EVANS, M. en MURRAY, R.(EDS.), *The African Charter on Human and People’s Rights: The system in practice*, 1986-2006, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 20-48.

NAUDTS, C., *Vrouwelijke genitale verminking en de strafwet: Een verkennend onderzoek naar de houding bij personen van Somalische origine in Vlaanderen*, onuitg. masterscriptie Criminologie KU Leuven, 2009-2010, 99.

NNAEMEKA, O., *Female Circumcision and the Politics of Knowledge: African Women in Imperialist Discourses*, Westport, Praeger Publishers, 2005, 291.

NYAMU, C. I., “How Should Human Rights and Development Respond to Cultural Legitimization of Gender Hierarchy in Developing Countries Symposium: International Law and the Developing World: A Millennial Analysis”, *Harvard International Law Journal* 2000, 381-418.

NYANGWESO, M., *Female Genital Cutting in Industrialized Countries: Mutilation or Cultural Tradition*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014, 251.

O'CONNOR, D. B. en SILVERMAN, D. P., *Ancient Egyptian Kingship*, New York, E. J. Brill, 1995, 346.

O'NEILL, S., DUBOURG, D., FLORQUIN, S., BOS, M., ZEWOLDE, S. en RICHARD, F., “Men Speak Out Project, Research Men have a role to play but they don't play it: a mixed methods study exploring men's involvement in Female Genital Mutilation in Belgium, the Netherlands and the United Kingdom, Preliminary Results”, 8 December 2016, <http://forwarduk.org.uk/wp-content/uploads/2016/12/MSO-Study_final.pdf>.

OGUNSIJI, O. “Female Genital Mutilation (FGM): Australian Midwives' Knowledge and Attitudes”, *Health Care for Women International* 2015, 1179.

OLDFIELD HAYES, R. "Female genital mutilation, fertility control, women's role, and the patrilineage in modern Sudan: a functional analysis," *American Ethnologist* 1975, 622.

OLOWU, D., "Protecting children's rights in Africa: a critique of the African Charter on the rights and welfare of the child", *The International Journal of Children's Rights* 2002, 127-136.

OLTHUIS, J., *Towards an Ethics Community: Negotiations of Difference in a Pluralist Society*, Waterloo, Wilfrid Laurier University Press, 2006, 240.

ONUH, S. O., IGBERASE, G. O., UMEORA, J. O. U., OKOGBENIN, S. A., OTOIDE, V. O. en GHARORO, E. P., "Female genital mutilation: knowledge, attitude and practice among nurses", *Journal of the National Medical Association* 2006, 409-414.

ORTIZ, E. T., "Female Genital Mutilation and Public Health: lessons from the British experience", *Health Care for Women International* 1998, 119-129.

OSIATYNSKI, W., *Human Rights and their limits*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 241p.

OTTO, J-M, DEKKER, A. en VAN SOEST-ZUURDEEG, L., *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006.

OUGUERGOUZ, F., *The African Charter on Human and people's rights: A comprehensive Agenda for Human Dignity and Sustainable Democracy in Africa*, Den Haag, Martinus Nijhoff Publishers, 2003, xlvii + 1016.

PACKER, C., *Using human rights to change tradition: traditional practices harmful to women's reproductive health in Sub-Saharan Africa*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 262.

PANTER-BRICK, C., "Street Children, Human Rights, and Public Health: A Critique and Future Directions", *Annual Review of Anthropology* 2002, 147-171.

PAPADOPOULOS, I., *Transcultural Health and Social Care: Development of Culturally Competent Practitioners*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2006, 216.

PAREKH, B., “Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory”, *Ethnicities* 2001, 109-117.

PARVANTA, C. F., NELSON, D. E. en HARNER, R. N., *Public Health Communication*, Burlington, Jones & Bartlett Learning, 2018, 528.

PATEL, V., MINAS, H., COHEN, A. en PRINCE, M. J., *Global Mental Health: Principles and Practice*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 480.

PEGG, S. en DAVIES, A., *Sexual Offences: Law and Context*, Londen, Routledge, 2016, 218.

PENNA, D.R. en CAMPBELL, P.J., “Human rights and culture: beyond universality and relativism” *Third World Quarterly* 1998, 7-27.

PERRY, M. J., *The idea of Human Rights: four inquiries*, Oxford, Oxford University Press, 1998, 176.

PETERS, J. en WOLPER, A., *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, New York, Routledge, 1995, 367.

POGGE, T., *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, Cambridge, Polity Press, 2008, 328.

PRAH, M. (ed.), *Insights Into Gender Equity, Equality and Power Relations in Sub-saharan Africa*, Kampala, Fountain Publishers, 2013, 381.

PREIS, A.-B. S., “Human Rights as Cultural Practice: An Anthropological Critique”, *Human Rights Quarterly* 1996, 286-315.

Protocol Kindermishandeling Justitie Welzijn 30 maart 2010, http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/Protocol_Kindermishandeling_Justitie-Welzijn.pdf.

RAAD VOOR DE GELIJKE KANSEN VOOR MANNEN EN VROUWEN, *Advies nr. 18 betreffende de genitale verminking*, 1997.

RAHMAN, A., en TOUBIA, N., *Female Genital Mutilation: A Practical Guide to Worldwide Laws & Policies*, Londen, Zed Books, 2000, 245.

RAJAGOPAL, B., “Counter-hegemonic International Law: rethinking human rights and development as a Third World strategy”, *Third World Quarterly* 2007, 767-783.

RAO, A., “The politics of gender and culture in international human rights discourse”, in J. PETERS en A. WOLPER, *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, Londen, Routledge, 1995, 367.

RATHJE, S., “The Definition of Culture: An Application-Oriented Overhaul”, *Interculture Journal* 2009, 35-60.

RAZACK, S. H., *Looking White People in the Eye: Gender, Race, and Culture in Courtrooms and Classrooms*, Toronto, Toronto University Press, 2001, 241.

REBOUCHÉ, R., “Labor, Land, and Women’s Rights in Africa: Challenges for the New Protocol on the Rights of Women”, *Harvard Human Rights Journal* 2006, 235-256.

REGAN, P. M. en HENDERSON, E. A., “Democracy, threats and political repression in developing countries: Are democracies internally less violent?”, *Third World Quarterly* 2010, 119-136.

REIG-ALCARAZ, M., SILES-GONZÁLEZ, J. en SOLANO-RUIZ, C., “A mixed-method synthesis of knowledge, experiences and attitudes of health professionals to Female Genital Mutilation”, *Journal of Advanced Nursing* 2016, 245.

REYCHLER, L. en VERTONGEN, N., *Een wereld veilig voor conflict. Handboek Vredesonderzoek*, Leuven, Garant, 1995, 325.

REYNERS, M. M. J., *Het besnijden van meisjes. Een leven lang leed en pijn*, Amsterdam, Boom, 1993, 51.

RICHARD, F. en FLAMAND, C., “Vrouwelijke Genitale Verminking”, *Handboek familiaal geweld* Afl. 6, 2013, 1-3.

ROBBINS, M., “Powerful states, customary law and the erosion of human rights through regional enforcement”, *California Western School of Law* 2005, 275-302.

ROGO, K., SUBAYI, T., TOUBIA, N. en SHARIEF, E. H., *Female Genital Cutting, Women's Health, and Development: The Role of the World Bank*, Washington DC, World Bank Publications, 2007, 44.

ROUX, C., *Safe Spaces: Human Rights Education in Diverse Contexts*, Berlijn, Springer, 2012, 274

SAITH, A., “From Universal Values to Millennium Development Goals: Lost in Translation”, *Forum* 2006, 1227-1246.

SAJÓ, A., *Human Rights with Modesty: The Problem of Universalism*, Berlijn, Springer, 2013, 382.

SALEM, N., *The Impact of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women on the Domestic Legislation in Egypt*, Leiden, Brill Nijhoff, 2018, 228.

SALHAN, S., *Textbook of Gynecology*, New Delhi, Jaypee Brothers Medical Publishers, 2011, 880.

SAWRIKAR, P., *Working with Ethnic Minorities and Across Cultures in Western Child Protection Systems*, Londen, Routledge, 2016, 250.

SEMUFUMU MUKASA, R., *The African Women's Protocol: Harnessing a Potential Force for Positive Change*, Zuid- Afrika, Fanele, 2008, xv + 320.

SEROUR, G. I., “The issue of reinfibulation”, *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 2010, 93-96.

SETHIA B., en KUMAR, P., *Essentials of Global Health*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2018, 480.

SHABILA, N. P., AHMED H. M. en SAFARI, K., “Knowledge, attitude, and experience of health professionals of female genital mutilation (FGM): A qualitative study in Iraqi Kurdistan Region”, *Health Care for Women International* 2017, 1202.

SHAW, S. M., STATON BARBOUR, N., DUNCAN, P., FREEHLING-BURTON, K. en NICHOLS, J., *Women's Lives around the World: A Global Encyclopedia*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2018, 1720.

SHEALY, C., *Making Sense of Beliefs and Values: Theory, Research, and Practice*, Berlijn, Springer Publishing Company, 2015, 710.

SHELL-DUNCAN, B. en HERNLUND, Y. (eds.), *Female "circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2001, 349.

SHELL-DUNCAN, B., “The medicalization of female ‘circumcision’: harm reduction or promotion of a dangerous practice?”, *Social Science & Medicine*, 2001, 1013-1028.

SHETTY, A., *Our Shrinking Globe: Implications for Child Safety, An Issue of Pediatric Clinics of North America*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2016, 220.

SHIYAL, C. R. T., *Female Circumcision Female Genital Mutilation A Human Rights Violation A case Study of Ethiopia*, India, GenNext Publications, 2015, 160.

SILVERMAN, E. K., *From Abraham to America: A History of Jewish Circumcision*, New York, Rowman & Littlefield, 2006, 336.

SKAINE, R., *Female Genital Mutilation: Legal, Cultural, and Medical Issues*, Jefferson, McFarland, 2005, 321.

SMIS, S., JANSSENS, C., MIRGAUX, S., en VAN LAETHEM, K., *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 660.

SOOHOO, C., ALBISA, C. en DAVIS, M. F. (eds.), *Bringing Human Rights Home: A History of Human Rights in the United States*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2007, 424.

SSENYONJO, M., *International Human Rights Law: Six Decades after the UDHR and Beyond*, Londen, Routledge, 2016, 588.

STANLEY, M. en ZINN, G., *Female Exiles in Twentieth and Twenty-first Century Europe*, Berlijn, Springer, 284.

STORKEY, E., *Scars Across Humanity: Understanding And Overcoming Violence Against Women*, Londen, Society for Promotion of Christian Knowledge, 2015, 224.

STORME, M.E., *Culturele identiteit, welvaart, solidariteit, zingeving en democratie*, Antwerpen, Universiteitspers, 2009.

Subcommissie vrouwelijke genitale verminking opgericht binnen het Vlaams Forum Kindermishandeling, 2012.

SWIATKOWSKI, A. M., *Charter of Social Rights of the Council of Europe*, Nederland, Kluwer, 2007, 414.

TALBOTT, W.J., *Which Rights Should Be Universal?*, Oxford, Oxford University Press, 2005, viii + 222.

TANGHE, F., “Mensenrechten en politiek: hoezo?”, in DEWULF, S. EN PACQUÉE, D.(EDS.), *60 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens 1948-2008*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 19-36.

TASIOULAS, J., “Human rights, universality and the values of personhood: retracing Griffin’s steps”, *European Journal of Philosophy* 2002, 79-100.

TEN HAVE, H., *Global Bioethics: An introduction*, Londen, Routledge, 2016, 272.

THAM, J., GARCIA, A. en MIRANDA, G., *Religious Perspectives on Human Vulnerability in Bioethics*, Berlijn, Springer, 2014, 251.

THAROOR, S., “Are Human Rights Universal?”, *World Policy Journal*, 2000, 1-6.

The African Commission on Human and Peoples’ Rights, Special Rapporteur on Rights of Women, Mandate and Biographical Notes, 2013, <http://www.achpr.org/mechanisms/rights-of-women/about/>.

The Fourth World Conference on Women, Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing, 4-15 September 1995.

The General Assembly of The United Nations, United Nations Millenium Declaration, A/RES/55/2, 8 september 2000.

The secretariat of the ESC, The right to health and the European Social Charter, maart 2009, http://www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/Theme%20factsheets/FactsheetHealth_en.pdf.

TOMUSCHAT, C., *Human Rights. Between Idealism and Realism*, Oxford, Oxford University Press, 2003, xlvii + 333.

TOUBIA, N. en IZETT, S., *Female Genital Mutilation: An Overview*, Geneve, World Health Organisation, 1998, 73.

TOUBIA, N. en SHARIEF, E.H., “Female genital mutilation: have we made progress?”, in UNAIDS, UNICEF, WHO, e.a., *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organisation, 2008.

TOUBIA, N., “Female genital mutilation and the responsibility of reproductive health professionals”, *International Journal of Gyneacology & Obstetrics* 1994, 1995-1996.

TRACY, S. K., THOROGOOD, C., PINCOMBE, J. en PAIRMAN, S., *Midwifery: Preparation for Practice*, Amsterdam, Elsevier Health Sciences, 2011, 976.

UKOCKIS, G., *Women's Issues for a New Generation: A Social Work Perspective*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 368.

UMAR A. S. en OCHE O. M., “Medicalization of female genital mutilation among professional health care workers in a referral hospital, north-western Nigeria”, *Journal of Reproductive Biology and Health* 2014, 2.

UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement*, Geneva, World Health Organization, 2008.

UNICEF, *Female genital mutilation/cutting: a statistical exploration*, New York, Unicef, 2005.

UNICEF, *The dynamics of social change: towards the abandonment of female genital mutilation/cutting in five African countries*, Florence, Innocenti Research Centre, 2010, 55.

UNITED NATIONS CHILDREN’S FUND, *Female Genital Mutilation/Cutting: A global concern*, UNICEF, New York, 2016.

UNITED NATIONS POPULATION FUND, “Health is key for sustainable development”, Oslo, 24 januari 2013, <http://www.unfpa.org/public/home/news/pid/13044>.

UNITED NATIONS, World Health Organization “Fact Sheet: Female Genital Mutilation” 2013, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/index.html>.

United to End FGM, Country focus Belgium, 2017, < https://uefgm.org/wp-content/uploads/2016/11/COUNTRY-INFO-PAGES_BELGIUM_high-1.pdf>.

UTZ-BILLING, I. en KENTENICH, H., “Female genital mutilation: an injury, physical and mental harm”, *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology* 2008, 225-229.

VAN BOVEN, T., “Inleiding”, in NJCM, *Universaliteit van mensenrechten: fundamenteel en controversieel*, Den Haag, NJCM-Boekerij, 1992, 1.

VAN GEERTRUYEN, G., *Vrouwelijke genitale verminking: de sociaal-culturele context*, <http://cas1.elis.rug.ac.be/avrug/vrouwel1.htm>.

VERCOUTERE, A., TEMMERMAN, M. en LEYE, E., “Vrouwelijke genitale verminking, een ver-van-mijn-bedshow? Medische en ethicolegale aspecten van verminkte vrouwen in westerse landen”, *Tijdschrift voor Geneeskunde* 2011, 237-241.

VERMEULEN, K., *De stilte doorbroken? De complexiteit van genitale verminking van vrouwen*, Antwerpen, Humanistisch Vrijzinnige Dienst, 1995, 102.

WARNER, J. A., *Battleground: Immigration*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008, 1032.

WESTON, B. H., “Human Rights and nation building in cross-cultural settings”, *Maine Law Review* 2008, 318-346.

WHO, Female Genital Mutilation, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/ (consultatie 18 april 2017).

WHO, Female genital mutilation: a handbook for frontline workers, Geneva, Department of women's health, family and community health, 2000.

WHO, *Integrating the Prevention and the Management of the Health Complications into the curricula of nursing and midwifery. A Student's Manuel*, Geneva, World Health Organisation, 2001.

WHO, *WHO guidelines on the management of health complications from female genital mutilation*, 2016, 47.

WOUTERS, J. en RYNGAERT, C. (RED.), *Mensenrechten: Actuele Brandpunten*, Leuven, Acco, 2008, 303.

WOUTERS, J. en VIDAL, M., *Mensenrechten en culturele diversiteit*, <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/opinies/cultdivcommunio.pdf>.

X, *African women mark Women's Day with Big Sister Movement*, <http://www.punchng.com/african-women-mark-womens-day-with-big-sister-movement/>.

X, *Guidelines on the prevention of Female Genital Mutilation*, Copenhagen, Ministry of Foreign Affairs, 1996, 45.

X, Seksuele en reproductieve rechten, www.developit.be/vrouwenraad/oude-site/dossiers/2008/seks_reproductieve_rechten.pdf (consultatie 18 april 2017).

X, *Underlying Reasons for the Persistence of Female Genital Mutilation. A Case Study in Babati, Tanzania*, onuitg. verhandeling Universiteit van Stockholm, 23.

YEARWOOD, E. en HINES-MARTIN, V., *Routledge Handbook of Global Mental Health Nursing: Evidence, Practice and Empowerment*, Londen, Routledge, 2016, 492.

YOONG, W. C., SHAKYA, R., SANDERS, B. T. en LIND, J., "Clitoral inclusion cyst: a complication of type I female genital mutilation", *Journal of Obstetrics and Gynaecology* 2009, 98-99.

ZAIDI, N., KHALIL, A., ROBERTS, C. en BROWNE, M., "Knowledge of female genital mutilation among healthcare professionals" 2009, 161-164.

ZAUNBRECHER, K.L., "When culture hurts: dispelling the myth of cultural justification for gender-based human rights violations", *Houston Journal of International Law* 2011, 679-715.

ZURYNSKI, Y., SURESHKUMAR, P., PHU, A. en ELLIOTT, E., "Female genital mutilation and cutting: a systematic literature review of health professionals' knowledge, attitudes and clinical practice", *BMC International Health and Human Rights* 2015, 1-18.

